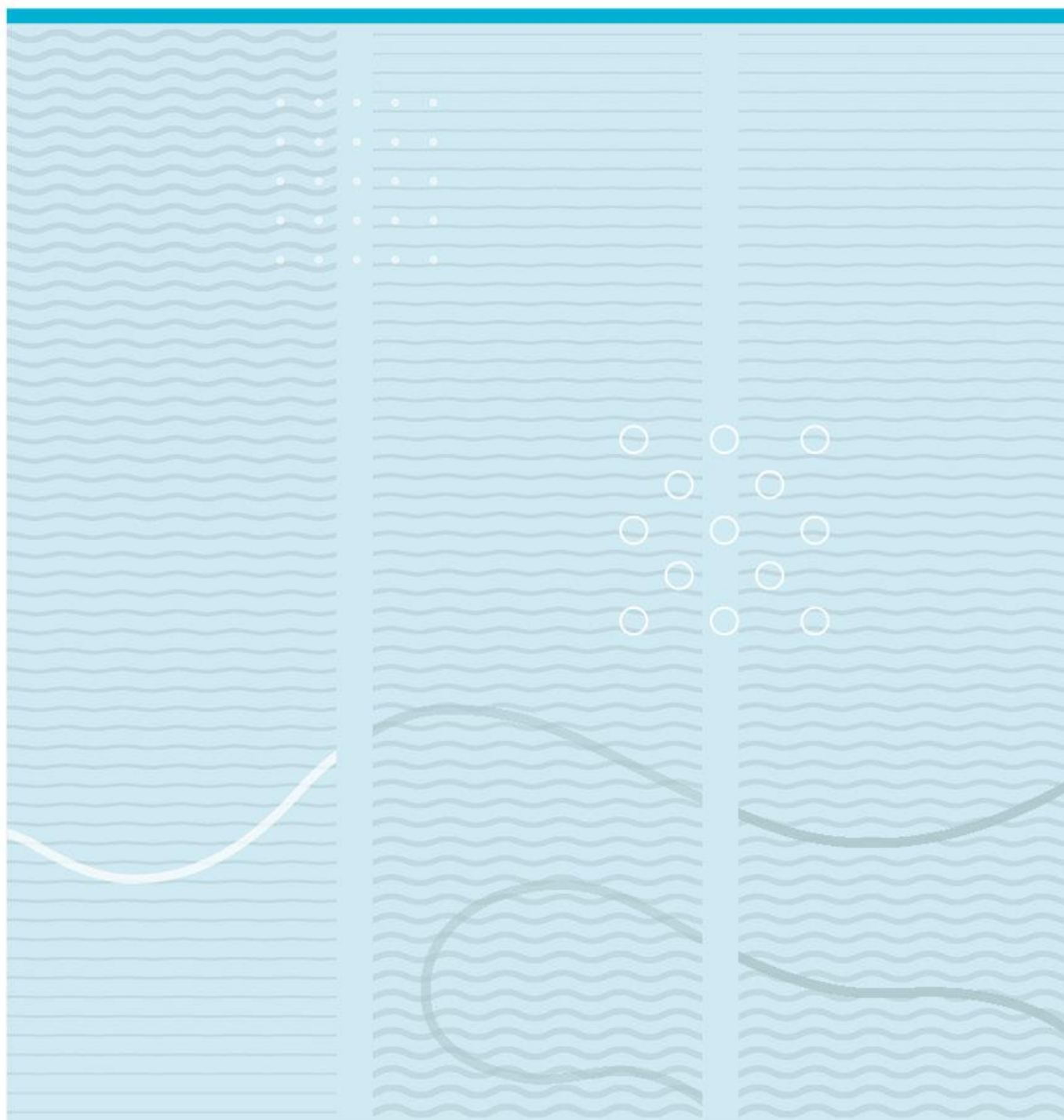

Sondre Solbakken

Folkevæpningssamlagene i nytt lys

En studie av de venstreradikale skytterlagenes politiske betydning

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for USN handelshøyskolen
Institutt for økonomi, historie og samfunnsvitenskap
Postboks 235
3603 Kongsberg

<http://www.usn.no>

© 2021 Sondre Solbakken

Denne avhandlingen representerer 60 studiepoeng

Sammendrag

Året 1884 markerer et viktig vannskille i Norges historie. Selv om parlamentarismen først gjorde sitt endelige inntog i 1895, er det legitimt å hevde at omveltningen ni år tidligere var en demokratisk milepæl. Johan Sverdrups venstregering som kom til taburettene i juni 1884, representerte på mange måter en ny og mer progressiv retning, hvor nasjonalforsamlingen ble en mer toneangivende faktor. Et demokratisk grunnlag ble lagt, og i tiden som fulgte gikk Norge hen og ble et foregangsland i demokratisk henseende. Det var imidlertid ikke kun valgseiere og opinionens oppslutning som muliggjorde dette retningsskiftet innen norsk politikk.

Som et ledd i sin indignerte kamp mot kongemaktens prerogativer, opprettet Venstre de såkalte folkevæpningslagene. Organisasjonen, som i 1880 brøt ut av den alt eksisterende Centralforeningen, gikk raskt hen og ble skytterbevegelse med klare politiske funksjoner og målsetninger. I løpet av 1880-årene fungerte denne bevegelsen av politisk engasjerte skyttere som et pressmiddel mot kongemakten. De ble i samtiden fremstilt som et pålitelig maktmiddel, hvis hensikt var å sikre at riksstrettsdommen over ministeriet Selmer ble tatt til følge. Ble ikke dette gjort, ville den såkalte *parlamentets hær* etter sigende stå parate, og om nødvendig forsvare deres syn på 1814-grunnloven med våpenmakt.

Denne avhandlingen er en undersøkelse av folkevæpningslagenes betydning for at venstrebevegelsen grep makten i 1884. At en paramilitær styrke muligens spilte en avgjørende rolle for Norges demokratiske utvikling, er et trekk som nok kan virke fjernt for mange – også dem med en viss oversikt over landets nasjonsbyggingsprosesser. For å komme til bunns i dette hovedanliggendet, har jeg fordypet meg i forfatningskampen 1880-1884. Videre forsøker studien også å kaste lys på hvorfor de problematiske aspektene ved at et politisk parti benyttet en irregulær hær for å nå sine politiske målsetninger, er så lite diskutert i tidligere forskning. Hvorvidt denne studien kan kalles et oppgjør med en for venstrenasjonalistisk historieskrivning får være opp til andre å bedømme, men det er i alle fall forsøkt å skrive strippet for tendens, og ikke felle moralske dommer over historiske aktører.

Abstract

The year 1884 serves as an important watershed moment in Norwegian history. Although a parliamentary system of government was not fully introduced until 1895, it is reasonable to suggest that the upheaval nine years earlier served as a democratic milestone. The implementation of Johan Sverdrup's government in the ministerial offices in June 1884 brought upon a more, in many ways, progressive approach, where the National Assembly had a much more influential role. A lasting democratic foundation was created, placing Norway as a country at the forefront of democracy. However, it was not only the electoral victors and public support's impact that allowed for this political development in Norway.

As a part of their indignant opposition against monarchical prerogatives, *Venstre* established the so-called *folkevæpningslagene*. The organization, which separated from the all-encompassing *Centralforeningen*, quickly developed into a driven politically motivated shooting movement. This movement, comprising of politically engaged shooters, was used as leverage against the monarchy during the 1880s. They were, at the time, portrayed as a reliable instrument of power, whose purpose was to ensure that the impeachment of the Selmer Government was fully executed. Upon its incompleteness, the so-called *parliament army* were reportedly ready to, if necessary, enforce its interpretation of the 1814 constitution using armed forces.

This thesis examines the impact of *folkevæpningsamlaget* on *Venstre*'s rise to power in 1884. The notion that a paramilitary group potentially played a decisive role in the development of the Norwegian democracy, can seem implausible to some, even those with a general understanding of Norway's nation-building process. For this research paper to reach a conclusion with this topic at its core, I have specialized in political struggle between 1880-1884. Moreover, this research paper attempts to highlight the reasons for the lack of discussion of the problematic aspects of a political party utilizing an irregular army to achieve their political objectives, in previous research. To what extent this research paper can be looked upon as challenging the views of slightly biased historical writing, is to be determined by others. However, there has been an attempt to write this research paper in an unbiased fashion, without passing moral judgement on any historical figures.

Forord

Først og fremst vil jeg rette en stor takk til min hovedveileder professor Nils Ivar Agøy. En sann fagmann, hvis enorme kunnskap og givende engasjement har bidratt til at jeg leverer denne avhandlingen ved godt mot. Jeg er svært takknemlig, og takker ydmykt for all hjelp jeg har fått, enten det har gjeldt betydelige strukturelle og tematiske endringer, eller språklig og teknisk finesse. Videre ønsker jeg å takke Anita Wiklund Norli, øvrige forelesere og ikke minst medstudenter ved USN for fem fantastiske år.

Denne avhandlingen er blitt til i Oslo under et mildt sagt spesielt år, der omverdenen på sett og vis har stått like stille som i den tidvis ensomme skrivebobla. Til tross for mange ensformige dager uten nevneverdige muligheter for sosiale og kulturelle avbrekk, meldte motløsheten seg aldri. Dels fordi historiefaget gir meg så enormt mye glede, men også fordi jeg er omgitt av så mange fantastiske mennesker. Fremst av alt en stor takk til familien. Til mamma, pappa, søsken og alle dere andre. Og til kjæresten min Emilie, som til tross for at jeg helt siden august i fjor har ikledd meg de historiefaglige skyggelappene, kun har optrådt støttende, vært positiv og aldri rynket på nesen – du er for god. En raus porsjon takknemmelighet skal også rettes til Mona, Knut og Steinar som alle har hjulpet til med å tyde tunglest arkivmateriale.

Avhandlingen er dedisert til Svein Solbakken – hedersmann, forbilde og farfar.

INNHALDSFORTEGNELSE

1	INNLEDNING	7
1.1	STUDIENS HOVED- OG UNDERPROBLEMSTILLING	7
1.2	KILDER OG TIDLIGERE FORSKNING	8
1.3	STUDIENS INNFALLSVINKEL – ET KRITISK BLIKK	11
2	BAKGRUNN	13
2.1	FREMVEKSTEN AV FOLKEVÆPNINGSSAMLAGE OG ET TODELTE TRUSSELBILDE	13
2.2	RIKSRETTENS TVILSOMME VESEN	15
2.3	RELEVANT POLITISK KONTEKST.....	18
2.4	KONSERVATIV FEDRELANDSBEVISSTHET OG SNILLE NABOER	20
3	1881 – FINANSIERING OG ORGANISERING	28
3.1	POLITISKE TENDENSER?.....	28
3.2	DE FØRSTE FAREMOMENTENE.....	30
3.3	TILTAKENE LAR VENDE PÅ SEG	32
4	1882 – SANKSJONSNEKTELSE OG SKJERPEDE OMSTENDIGHETER	35
4.1	TIDEN MØRKNES	35
4.2	ET FORSTERKET TRUSSELBILDE	36
4.3	DET PARAMILITÆRE PREGET KOMMER TIL UTTRYKK.....	37
4.4	FØRSTE FELLESSTYREMØTE	38
4.5	EN VAKLENDE OG TVETYDIG KONGEMAKT	39
4.6	STATSKUPPIDEEN SER DAGENS LYS	40
5	1883 – KOMPROMISSETS KOLLAPS OG OPPRUSTNINGSBESTREBELSER	43
5.1	KONGEN VURDERER DRASTISKE TILTAK.....	43
5.2	REVOLUSJONEN I OVERHALLA – UKONSTITUSJONELLE GUTTESTREKER?.....	43
5.3	KRIGSFORHØR	45
5.4	KONGEMAKTENS MAKTMONOPOL UTFORDRES	48
5.5	VEIEN VIDERE DRØFTES PÅ SOFIERO	51
5.6	DET TREKKER OPP TIL STORM	54
6	1884 – ENDELIG DOMFELLEELSE OG APRILMINISTERIETS SIKRE DØD	56
6.1	STATSKUPPETTS STARTSKUDD ELLER DEFENSIV FORANSTALTNING?	56
6.2	DEN TVILSOMME RIKSRETTSSAKENS UTFOLDELSE	61
6.3	ETTERSPILET – APRILMINISTERIET PRESSES FRA TABURETTENE.....	66
6.4	VENSTREPRESSEN SMIR MENS JERNET ER VARMT	70

7	AVSLUTNING.....	74
7.1	KONKLUSJON – HOVEDPROBLEMSTILLING.....	74
7.2	KONKLUSJON – UNDERPROBLEMSTILLING.....	77
7.3	PERSPEKTIVUTVIDELSE – ET KOMPARATIVT BLIKK PÅ DE NORDISKE SKYTTERLAGSBEVEGELSENE	79
8	SITERTE VERK	84
8.1	LITTERATUR	84
8.2	ARKIVKILDER	86
8.3	AVISER.....	86
8.4	DIVERSE.....	87

1 Innledning

«Vi kjenner ingen annen vei enn forhandlingens!».¹ Slik forkynte Bjørnstjerne Bjørnson samlingspartiets slagord under unionsforhandlingene i 1905. Med den historiske fasiten for hånd, må man gi ham rett. Norge sikret seg nemlig både parlamentarisme og nasjonal selvstendighet uten noen form for voldsutgytelse. Disse bedriftene inngår i en demokratisk og nasjonal suksesshistorie som vel må sies å mangle sidestykke. Det er imidlertid ikke mulig å gi Bjørnson attest for selv å ikke ha kjent til andre veier enn «forhandlingens». I 1880-årene var han en av dem som for alvor hevdet at ingen midler var for sterke i kampen mot kongemakten og embetsregimet. På et folkemøte på Stiklestad den 4. juni 1882 lød det blant annet fra Bjørnson at: «Og er din konge en svensk mand, og hans norske regjering alligvel kræver absolut veto for ham i din grundlov, skjønt at det ikke står, sørg da for, at det bliver dyrt for den regjering og for enhver, som efter den kræver det samme».²

Det er nærliggende å tenke at ordet «dyrt» blott refererte til en standhaftig, verbal mostand innenfor stortingets rammer. Den norske bonden hadde i løpet av 1800-tallets andre halvdel blitt stadig mer utdannet, politisk engasjert og dermed også kapabel til å tale sin sak.³ Men i 1880-årene var det politiske systemet og dets spilleregler under et voldsomt press. Forfatningskampen ble nemlig utkjempet mellom to parter som begge hevdet at deres tolkning av 1814-grunnloven var den korrekte, og blant enkelte var stemningen så opphisset at en så seg villig til å yte væpnet motstand for å trumfe igjennom sine politiske målsetninger. For Venstres vedkommende kunne dette ha resultert i en involvering av deres da nyopprettede folkevæpningssamlag. Det at venstrebevegelsen leflet med en slik tanke, danner grunnlaget for denne studiens problemstilling.

1.1 Studiens hoved- og underproblemstilling

Denne studien skal undersøke nærmere hvorvidt foreningen som fikk tilnavnet «parlamentets hær» faktisk var av betydning for stortingsmajoritetens seier i 1884: *Var det også i Norge en rekke aktivistiske, væpnede og utenomparlamentariske motstandsformer som utgjorde betydelige bidrag i venstrebevegelsens suksessfulle angrep på kongemaktens prerogativer under 1880-årenes politiske dragkamp?*

Dette spørsmålet skal jeg forsøke å komme til bunns i ved å undersøke folkevæpningssamlagenes rolle – primært fra 1880-1884. Hva hadde de å si for at et kongelig

---

¹ Ane-Charlotte Five Arset, 2005: 131

² Hans Try: 515

³ For mer lesning se Niels Kayser Nielsen 2009: 120-21 og Try 1979: 514-16

statskupp aldri fant sted, for at det som utmyntet seg i en fellende dom over Selmer-ministeriet ble stående, for at Johan Sverdrup ble tilbudt å danne regjering og i hvor stor grad bidro i virkeligheten Venstres paramilitære styrke til at parlamentarismen vant terreng?

Unionskongen kalte Venstres triumf i 1884 for en merkedag i Norges historie «som av ingen ärlig och rättsinnig norrman bör nämnas utan skammens rodnad».⁴ Utsagnet er naturligvis både svært tendensiøst og ført i en særdeles bitter tone. Men gitt konsekvensene 1884 fikk for kongemaktens innvirkning på norsk politikk, er det ikke desto mindre nokså forståelig. Mange i kongens samtid var av en annen oppfatning enn ham, men kanskje må forargelsen hans – i hvert fall til en viss grad – forstås som et resultat av at stortingsmajoritetens seier ble vunnet med delvis nokså ukonvensjonelle midler. Som et litt mer sekundært anliggende – eller en slags underproblemstilling – kan være interessant å undersøke hvorvidt disse oppgjennom historien er blitt betraktet litt for ukritisk?

1.2 Kilder og tidligere forskning

De kildene jeg har benyttet, kan i all hovedsak innordnes under følgende kategorier: trykt forskningslitteratur, samtidsmemoarer og dagbøker, protokoller og dokumenter, offentlige arkiver og aviser. I det påfølgende vil jeg i tur og orden gjennomgå disse, og komme med noen korte kommentarer om deres betydning for oppgavens tilblivelse.

Det er ikke mange verk innenfor den etablerte forskingen, som har viet mange sider til å undersøke folkevæpningssamlagenes betydning for 1884. Fenomenet beskrives som regel i store oversiktsverk, eller som et mer sekundært element i forskning med andre hovedanliggender. Kildematerialet kan imidlertid skilte med to unntak. Nærmere bestemt Julius Rønnestads hovedoppgave *Folkevæpningssamlagene* fra (1963), og journalisten Anne Charlotte Aarset Fives bok *Skyttergeneralen Ola Five – Den ukjente historien om Geriljalederen med stort ansvar for Norges frihet i 1905* fra (2005). Særlig når det kommer til enkeltstående detaljer, har Rønnestads og Aarsets arbeid bidratt med relevante funn, som ofte ikke kan oppdrives i andre fasetter av forskningslitteraturen. Førstnevnte har sammen med J. A. Hoffs *Skyttersaken i Norge: dens historiske og nuværende stilling* (1927) utgjort et avgjørende bidrag når det gjelder å tallfeste folkevæpningssamlagenes styrke.

Også en rekke faghistorikere har med vekslende tyngde behandlet folkevæpningssamlagene. Blant disse finner vi bl.a. Jostein Nerbøvik og hans *Norsk historie 1860-1914. Eit bondesamfunn i oppbrot*. (1999). Hovedvekten av Nerbøviks fremstilling er imidlertid viet til å forklare de

---

⁴ Oscar II 1961: 77

venstreradikale skytterlagenes opphav. Noen har også berørt denne studiens hovedproblemstilling. Blant disse finner vi historiker Leiv Mjeldheim, som i *Folkerørsla som vart parti: Venstre frå 1880-åra til 1905* (1984) fremholder at folkevæpningssamlagene bidro til at kongemakten strakk våpen gjennom sin blotte tilstedeværelse. Slutningen er i og for seg både fornuftig og korrekt, men samtidig vag og nokså upresis. Han får støtte av professor Lars Borgersrud, som i boken *Konspirasjon og Kapitulasjon: nytt lys på forsvarshistorien* (2000) går langt i å fremstille folkevæpningssamlagenes våpenkraft som et avgjørende bidrag i forfatningskampen. Videre har også historikeren Roald Berg kommet med noen betraktninger i *Norsk forsvarshistorie bind 2: Profesjon – Union – Nasjon*. (2001). Han stiller seg imidlertid skeptisk til Mjeldheims påstand, og hevder at den i for stor grad trekker kontrafaktiske slutninger.

I 1956 utkom historikeren Alf Kaartvedts *Kampen mot parlamentarisme 1880-1880 – Den konservative politikken under vetostriden*. Doktorgradsavhandlingen hans står fortsatt fjellstøtt innen forskningsfeltet, og enhver som beskjeftiger seg med 1880-årenes politiske konflikter, vil med overveiende sannsynlighet glimte til Kaartvedt – undertegnede ble intet unntak. Avhandlingen er intet mindre enn et imponerende stykke arbeid, hvor alt ifra det ekstreme detaljnivået til de lengre linjene kommer til sin rett. Det er på grensen til urovekkende å se for seg hvor amputert denne fremstillingen ville ha vært uten ham.

Noe tilsvarende kan sies om professor Nils Ivar Agøys *For konge og fedreland? Offiserer, politikk, unionsstrid og nasjonalisme 1890-1905* (2001). Som tittelen indikerer, fokuserer Agøy i all hovedsak på tiden etter 1890, men han vier like fullt ca. 10 sider til den politiske striden i 1880-årene. Til tross for at jeg ikke referer til boken hans like hyppig som f.eks. Kaartvedts, anser jeg den som et avgjørende bidrag. Dette fordi den har gjort et betydelig innriss i min overordnede forståelse av den rikspolitiske krisen. Agøys bok er befriende strippet for en tendens, som med jevne mellomrom, gjør seg gjeldende i deler av den relevante forskningslitteraturen. Bevisstheten knyttet til å styre unna denne, har vært avgjørende for arbeidet mitt. Et annet bidrag som også har vært av nyanserende art, er historikeren Helge Danielsens bidrag til prosjektet *Jakten på det norske: perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Bidraget hans ved navn *Nasjonalisme i Høyre før 1905?* (1998) belyser noen svært viktige aspekter, som i for stor grad har glimret med sitt fravær i tidligere fremstillinger av folkevæpningssamlagene.

Professor i historie Øystein Sørensen var redaktør for nevnte prosjekt. Utover hans eget bidrag til med tittelen *Hegemonikamp om det norske. Elitenes nasjonsbyggingsprosjekter 1770-1945*, er også bøkene *Kampen om Norges sjel: norsk idehistorie bind III* (2001) og *1880-årene – 10 år som rystet Norge* (1984) hyppig referert til. Særlig den sistnevnte boken har vært til hjelp, ettersom at den inneholder en god del parafaserte brev av relevant karakter. Sørensen er i det hele

tatt en vanskelig fagperson å komme utenom i arbeidet med norsk 1800-tallshistorie. De omtalte verkene har bidratt med alt ifra interessante detaljer til lange linjer.

Det finnes også endel annen faglitteratur som jeg i vekslende grad har benyttet meg av. En for grundig gjennomgang av samtlige hadde blitt for omstendelig og lite leservennlig, men Jens Arup Seip, Oddmund Løkensgard Hoel, Halvdan Koht, Matti Lauerma, William R. Copeland, Folke Lindberg, Hans Try, Ole Severin Aavatsmark og Georg Stang er noen av dem. Før jeg beveger meg over til å beskrive de andre kildekategoriene, vil jeg imidlertid helt avslutningsvis fremheve den danske historikeren Niels Kayser Nielsen kolossale arbeid. Boken *Bonde, stat, hjem – Nordisk demokrati og nationalisme – fra pietismen til 2. verdenskrig*, gir en fantastisk oversikt over perioden som helhet, samtidig som dens komparative perspektiv fremmer en dypere forståelse.

Utover forskningslitteraturen har datidens aktørers dagbøker og memoarer vært svært til stor hjelp. Slike verks objektivitet vil naturligvis variere en del, men satt opp imot hverandre og sett i sammenheng med andre kilder, utgjør de likevel en unik og fruktbar innfallsvinkel. Det er noe eget å lese hva samtidens aktører mente om saker o ting. Min fremstilling har hatt stor nytte av fire verk i denne kategorien. Det dreier seg i første omgang om henholdsvis kong Oscars *Mina Memoarer II*, og historikeren Yngvars Niensens *Under Oscar IIs Regjering: Opplevelser og Opptegetninger 1872-1882*. Disse to verkene kan plasseres lengst ut på den konge- og regjeringsvennlige fløyen. Synspunktene som fremmes her vil i nokså stor grad avvike fra det venstrenasjonalistiske perspektivet, og man tvinges til å belyse saker og ting fra forskjellige perspektiver i jakten på et sannferdig resultat. En mer nøktern middelvei presenteres i Ketil Motzfeldts *Dagbøger 1854-1889*, hvor alt fra steile ultraroyalister til radikale venstremenn får det glatte lag. Personlig hadde jeg stor nytte av Motzfeldts innstendige og flittige dagbokføring. Til slutt må også *Peder Rindes livserindringer* nevnes. Den gir et unikt innblikk i den spente politiske konflikten, hvor nevnte Rinde verken legger skjul på politisk ståsted, eller hva han foretok seg for å fremme det.

Å hevde at arkivstoff utgjør en betydelig del av denne studien, ville ha vært en overdrivelse. Ikke desto mindre inneholder den elementer fra tre forskjellige arkiver, som til tross for å verken prege eller diktere, allikevel supplerer og underbygger enkelte aspekter. De offentlige arkivene jeg har benyttet meg av er: Riksarkivets, Nasjonalbibliotekets og Universitetsbibliotekets (avd. Trondheim). Det er i all hovedsak snakk om brevkorrespondanse mellom sentrale aktører i folkevæpningssamlagen.⁵ Informasjon av den sorten som for alvor ville ha tjent oppgavens problemstilling ble nok ikke gitt per brev, men til tross for dette var altså enkelte funn relevante.

En knippe samtidige protokoller og stortingsdokumenter er også benyttet. Utover et lite

---

⁵ Nærmere bestemt arkiv etter henholdsvis: Hagbard Emanuel Berner, Woller Konow (H) og Hans Konrad Foosnæs.

knippe stortingsforhandlinger, er det i all hovedsak snakk om referatet fra riksrettssaken. Både *Voteringer i riksretten* og *Rigsrets-Tidende* gir unike innblikk i hva som skjedde i rettssalen da ministeriet Selmer ble dømt. Verkene gjør det mulig å virkelig sette seg inn i argumentasjonen til medlemmer av både lagtinget og høyesterett, for deretter å kunne etterprøve den. Det som fremholdes er på mange måter en konsentrert utgave av de politiske stridsemnene som preget samfunnet og den offentlige debatten i 1880-årene.

Avslutningsvis må avisene nevnes. Det er benyttet en rekke forskjellige, men det sentrale og felles for dem alle, er deres kraftige politiske tendens. Avisenes politiske redaksjoner var svært sjeldent nøkterne formidlere av nyhetsbildet. De tilhørte hver sin leir, og fremmet hver sin virkelighetsoppfatning. Til tross for at man skal være særs kritisk i møte med avisene og stille spørsmålstegn ved graden av sannferdighet, er de allikevel nyttige. Avisene, enten det er *Dagbladet* eller *Aftenposten*, representerer holdninger og meninger som dominerte den offentlige debatten, og som i aller høyeste grad gjenspeilte befolkningens politiske og kulturelle holdepunkter.

1.3 Studiens innfallsvinkel – et kritisk blikk

Det er viktig å understreke at studien ikke tar sikte på falsifisere etablert forskning når gjelder Norges selvstendighetskamp. Men kanskje har vi godt av å kaste noen nyanserende blikk på en kanskje til tider litt ufrivillig venstrenasjonalistisk historieskriving. Det kan være greit og ryddig å understreke at det ikke er Ernst Sars' primordialistiske og teleologiske syn, som her menes med *venstrenasjonalistisk historieskriving*. Dette synet er langt på vei tilbakevist, og tilhører i dag i større grad historiografien enn den relevante forskningen.

Historiker og professor Øystein Sørensen har påpekt at det er viktig å merke seg at Venstres prosjekt var svært kontroversielt i samtiden. Samme mann hevder også at prosjektet tenderer mot å fremstå mindre kontroversielt for ettertiden enn det faktisk var.⁶ Det kan tenkes at forklaringen på den venstrenasjonalistiske historieskrivningen til dels ligger i den diskrepansen Sørensen har påpekt. Frem mot unionsoppløsningen var nemlig Venstres storm mot det etablerte like hatet og fryktet blant konservative som det var elsket i liberale kretser.⁷ Derfor er det viktig å trå varsomt, og ikke sidestille konservatisme med ondsinnethet. Med vår moderne forståelse av demokratiske prinsipper i bakhodet, er det fort gjort å ubetinget ta Venstres parti i den politiske maktkampen på slutten av 1800-tallet. I store deler av den forskningen som har beskjeftiget seg med folkevæpningssamlagene, fokuseres det ofte mer på hva de oppnådde enn hvordan de – i hvert fall

---

⁶ Øystein Sørensen 1998: 34

⁷ Niels Kayser Nielsen 2004

tidvis – gjorde det. Det at samlagene inngikk i en politisk bevegelse, som gjentatte ganger er blitt betraktet og fremstilt som nasjonaldemokratiets fremste forkjemper, er ikke ensbetydende med at alt de foretok seg underveis var juridisk og moralsk forsvarlig. Også i denne politiske striden krevdes det to for å danse tango. Et sentralt anliggende i denne studien blir da å reise noen kritiske spørsmål der den finner det berettiget. Enhver som kaster et blikk på Norges moderne historie, kan i aller høyeste grad kan prise seg lykkelig over – og være stolt av – landets demokratiske utvikling, men det kommer lite godt ut av å dysse ned dens mer lugubre sider. Det er ikke historiske verks oppgave å male glansbilder på bekostning av sannheten. Denne studien ment som et supplement til den etablerte forskingen. Gjennom å rette søkelyset mot et fenomen, som litt for ofte er blitt behandlet på feilaktige premisser, vil den forhåpentligvis kunne bidra til å gi et mer nyansert og helhetlig bilde på noen aspekter ved samfunnsomveltningen i 1884. Gitt den store innvirkningen hendelsene har hatt på Norges historie, er dette helt på sin plass. Før studien kommer så langt, kan det imidlertid være nyttig med en kontekstuell innføring, som utgjør rammeverket for hoveddelen.

2 Bakgrunn

2.1 Fremveksten av folkevæpningssamlagene og et todelt trusselbilde

Historikeren Leiv Mjeldheim skriver i sitt verk *Folkerørsla som vart parti* at det utvilsomt var en sammenheng mellom den rikspolitiske krisen og initiativet til et «skyttervern» for venstrepolitikken i 1880.⁸ Dette hadde ifølge historiker Jostein Nerbøvik klare politiske funksjoner, og ingen tvilte på at Venstre tok sikte på å bygge opp en folkemilits til vern mot «ånedelege og timelege fiendar».⁹ Utover 1880-tallet fikk denne venstreregisserte organisasjonen et stadig mer militant tilsnitt. Dette kunne i regjeringsvennlige kretser bare tolkes dithen, at deres politiske motstandere nå var i ferd med å bygge opp sin egen hær.¹⁰ I sine memoarer fastslår kong Oscar at folkevæpningssamlagene «uppenbart syftat at utgöra en revolutionär vapenmakt i händelse av behov».¹¹

Landets skyttere hadde helt siden 1861 vært organisert i Centralforeningen for udbredelse av legemøvelser og vaabenbrug, men dette var på alt annet enn Venstres premisser. Organisasjonens ledelse var på linje med den regulære hæren sterkt dominert av konservative offiserer som utgikk fra embetsmannsstaten. Videre var hele ledelsen bosatt i Kristiania, som på daværende tidspunkt utgjorde en høyborg for de konservative ved stortingsvalgene.¹² Fra venstrehold var det en grobunn for uro at «Mænd med kongelig Udnævnelse» stod i spissen for det frivillige skyttervesenet i tillegg til den regulære hæren.¹³ I et forsøk på å minske den konservative innflytelsen prøvde venstreopposisjonen å få vedtatt nye lover som skulle gi de lokale skytterlagene større innflytelse. Men da dette ble avvist svarte de med å organisere seg i mer lokale folkevæpningssamlag, som betraktet seg for uavhengige av Centralforeningen i Kristiania.¹⁴ Hagbart Emanuel Berner, den kanskje mest velkjente av utbryterne og en lederskikkelse i folkevæpningssamlagene fortalte i et privat brev fra 1885 at:

Det var netop i Marsdagene i 1880, da Rygter kom om at der skulle prøves absolut Veto mod Grundlovsbestemmelsen om Statsraadssagen, at det gik klart op for mig, at der gik Tider imøde, der krævede at man stod rustet til Værn om Frihed, Fædreland og Ære, og at jeg udarbejdede Planen til den Folkevæbning som nu ompænder Norges Land.¹⁵

---

⁸ Leiv Mjeldheim 1984: 74

⁹ Jostein Nerbøvik: 122

¹⁰ Sørensen 1984: 54

¹¹ Oscar II: 53

¹² Mjeldheim: 73 og Sørensen: 41 [For mer lesning om offiserenes forhold til kongehuset, se Agøy 2001: 31]

¹³ Ibid: 74

¹⁴ Sørensen 1984: 54

¹⁵ Mjeldheim: 74

I tiden som ledet opp til Venstres 9. juni-vedtak i 1880, ble den harde kjernen av venstremenn som arbeidet iherdigst for kunngjøringslinjen omtalt som «de trede tyranner». Da Sverdrup fikk vite at disse såkalte tyrannene ville følge ham i tykt og tynt skal han spontant ha utbrutt «Har jeg såpass karer med mig, vet jeg hvad jeg skal gjøre». Ifølge Jostein Nerbøvik var en av disse karene den alt omtalte H. E. Berner. Han uttrykte sin personlige kamplyst på følgende vis «Situationen er alvorlig; regjeringen vil krig paa kniven, og jeg haaber de skal faa krig – en krig, hvori der ikke skal gives eller tages pardon... denne ministrielle bande... maa nu ødelægges».¹⁶ Berner var på ingen måte alene om å ta til orde for slikt. I januar 1881 erklærte et skytterlag fra Nord-Trøndelag med klare venstresympatier at dets formål var å verge «Folkemagten» mot statskupp. Heller ikke Bjørnstjerne Bjørnson la skjul på hva han anså som folkevæpningssamlagenes rolle i det politiske terrenget. Den 15. september 1881 ble hans opprørssang trykket i *Verdens Gang*, og her lød blant annet at «Gamlingen paa Tinge skal faa stemme trygt og kjækt bagom Rifleringe af vor unge Slægt». Det var m.a.o. endel som tydet på at Venstre i løpet av 1880-årene dannet en organisasjon som om nødvendig kunne sette makt bak deres politiske krav.¹⁷

Det var altså ikke organiseringen, men politiseringen av landets skyttere som var nytt på 1880-tallet. Studien kommer allikevel ikke utenom å kaste et blikk på den historisk sett ukontroversielle skyttersaken og dens lange røtter. Disse bidro nemlig også i aller høyeste grad til å vanskeliggjøre kongemaktens kamp mot folkevæpningssamlagene. For skyttersaken hadde som nevnt særdeles gamle aner i Norge. Magnus Lagabøtes lov fra 1274 sa at alle frie menn skulle ha sine våpen. I 1647 kom Kristian V's norske lov, som fortalte at hver bonde skulle «have en dyktig lang bøsse». F.o.m. 1769 var det mulig å få opplæring i den edle «Skydesport» rundt om i landet. Og endelig så fastslo grunnloven fra 1814 at «Enhver Statens Borger er i Almindelighed lige forpligtet, i en vis Tid at værne om sit Fædreneland, uden Hensyn til Fødsel eller Formue».¹⁸

En slik historisk bagasje kan være med å forklare både hvorfor en patriotisk ånd fulgte skytterne, og at «Skyttersak er Forsvarssak» ble en stadig mer utbredt oppfatning.¹⁹ At dette passet svært godt inn i venstrebevegelsens nasjonalistiske diskurs, appellerte til brede lag av befolkningen og dermed bidro til den veksten som folkevæpningssamlagene opplevde i 1880-årene, er det rimelig å anta. Videre fikk også den kulturelle og idrettslige tradisjonen, som samlagene videreførte gjennom den «edle skyttersport» politisk betydning. Det var på mange måter denne som gjorde det mulig for Venstre å stå på barrikadene, og hevde at folkevæpningssamlagenes oppkomst og

---

¹⁶ Nerbøvik: 151

¹⁷ Resterende del av avsnittet [inkludert sitater] bygger på Sørensen 1984: 54

¹⁸ Grunnloven undertegnet på Eidsvoll 17. mai 1814: § 109

¹⁹ Avsnittet t.o.m. hit bygger på Birger Fjeld: 9-10

utvikling blott var en videreføring av den historisk sett lite kontroversielle og ufarlige tradisjonen.²⁰ Folkevæpningssamlagene ble for eksempel gjennom hele 1881 hyppig omtalt og sidestilt med rekke andre idrettslige organisasjoner i *Norsk Idrettsblad*. Historikeren Hans Try hevdet i sin tid at 1880-årenes hendelser «var en politisk kamp som foregikk – innenfor et system av spilleregler. Dersom partene – særlig angriperen venstre – gikk over en viss, meget uklar grense, kunne en risikere at motparten erklærte reglene for overtrådt og spillet brutt».²¹ Forholdene som er blitt beskrevet over, er en mulig forklaring på hvorfor Venstre og dets samlag ikke gjorde seg til gjenstand for et grovt grunnlovsbrudd, som igjen kunne ha legitimert kongelig represjon.²² Satt på spissen og grovt forenklet, kan en si at kongemakten stod overfor et fenomen, som på sikt kunne utvikle seg til å bli en desidert militær trussel, men som heller ikke kunne kveles i fødselen, ettersom at det ville satt den i et ekstremt dårlig, fedrelandsfiendtlig og unasjonalt lys.

2.2 Riksrettens tvilsomme vesen

Den 27. februar 1884 falt den endelige dommen over Selmer-ministeriet. Og selv om domfellelsen ikke ble ensbetydende med kongemaktens endelige resignasjon, så utgjorde den unektelig et avgjørende vannskille. Studien har alt beskrevet kong Oscars indignasjon over rikstettsakens gang og resultat (se *Innledning*). Riksrett viste seg utilvsomt som et virksomt våpen for stortingsflertallet i kampen mot kongemakten, men i hvilken grad sammenfalt prosessen egentlig med samfunnets normale oppfatning av rettslig anstendighet? I sitt bidrag til verket *Makt uten ansvar: om riksretten i vår tid*, påviser i hvert fall Bjørn O. Berg en rekke problematiske forhold ved riksretten i 1883-84. Før studien kommer inn på disse må det imidlertid gis en rask beskrivelse av sakens stridsemne:

Krisen ble utløst ved grunnlovsforslaget om å gi statsråder adgang til Stortingets forhandlinger.

Tidligere var dette forslag ofte fremsatt fra Kongens side, fordi han mente det ville øke regjeringens innflytelse på Stortinget. Etter at maktbalansen var begynt å forskyves, var det nå Stortinget som ønsket regelen gjennomført for lettere å kunne føre kontroll med regjeringens politikk. Forslaget ble vedtatt uforandret tre ganger, i 1874, 1877 og 1880. Hver gang nektet Kongen etter regjeringens råd å sanksjonere, idet han mente at han hadde et absolutt veto mot grunnlovsendringer.

Stortingsflertallet mente derimot at Kongen ikke hadde noe veto i grunnlovssaker, eller i høyden et

---

²⁰ Dette perspektivet er hentet fra Løkensgard Hoels *Mål og modernisering*: 169. Studien vil returnere til dette i analysen.

²¹ Hans Try: 519

²² Påstanden og formuleringen er hentet fra Nils Ivar Agøy 2001: 136

suspensivt veto slik som ved vanlige lover, og betraktet derfor sanksjonsnektelsen som grunnlovsstridig.²³

At Venstre betraktet Kongens vetobruk som grunnlovsstridig, er ikke problematisk i seg selv. Videre var riksrett, i tiden før parlamentarismen og Stortingets mulighet for å fremme mistillitsvotum mot statsråder, et helt legitimt vis å avgjøre spørsmål som omfattet strafferettslig ansvar for medlemmer av statsrådet.²⁴ Dersom Venstre, fra et rent rettslig ståsted, hadde reist tiltale umiddelbart etter den tredje sanksjonsnektelsen i 1880, ville saken ha vært en annen. De problematiske forholdene Bjørn O. Berg har påpekt oppstod i det Venstre utsatte riksrettssaken til etter stortingsvalget i 1882. Valgresultatet gjorde Venstre svært godt, og medførte at Lagtinget nå utelukkende bestod av venstremenn. Ved domsavsigelsen bestod riksretten av ti medlemmer av Lagtinget og fem høyesterettsdommere.²⁵ Når det tas ut tiltale mot en statsråd eller stortingsrepresentant, er det imidlertid fare for at det tas partipartiske hensyn.²⁶ I det påfølgende vil studien derfor – med utgangspunkt i Bergs betraktninger om riksrettens problematiske aspekter – skissere opp noen skyggesider ved gjennomførelsen av riksrettssaken i 1883-84.

Når det reises riksrettssak mot en statsråd eller stortingsrepresentant, vil det ofte være knyttet prestisje til utfallet av saken. For den tiltalte og dennes parti vil en domfellelse kunne innebære et alvorlig nederlag overfor det resterende politiske miljø og opinionen ellers. Tilsvarende vil de øvrige partier (i dette tilfelle partiet), kunne slå mynt på en riksrettsdom som går i tiltaltes disfavør. I så måte foregår en riksrettssak ikke i et rettslig vakuum, men involverer politiske betraktninger av ulikt slag – også de som går langt utover det rettslig relevante. De politiske betraktningene blir kanskje ekstra prekære i nettopp denne riksrettssaken, gitt dens betydning for Norges fremtid. I dette tilfellet er det rimelig å anta at Venstres unionsfiendtlighet ble en nasjonalistisk faktor som påvirket lagtingsrepresentantenes beslutninger. Generelt må man derfor kunne anta at flere lagtingsrepresentanter skred til verket, og utførte dommertjenesten med politiske, ikke-rettslige motiver. Dette skiller seg fra situasjonen ved ordinær domstolsbehandling, hvor slike motiver i mindre grad må antas å foreligge.

Risikoen for at utenforliggende hensyn tas, vil imidlertid kunne variere. For det første vil det være av betydning hvilken type sak som er under behandling. Knytter det påståtte lovbrudd seg til politisk kontroversielle spørsmål (det må en i aller høyeste grad konstatere at det var), vil risikoen være større enn hvor det dreier seg om eksempelvis undersalg eller svindel.

---

²³ Josh Andenæs: 44

²⁴ Ibid: 172

²⁵ Ibid: 171

²⁶ Bjørn O. Berg: 132

For det andre så vil risikoen for at partipartiske hensyn legges til grunn variere utfra hvilken konstitusjonelt ansvarlig gruppe den tiltalte tilhører – altså hvorvidt det er tale om en statsråd, stortingsrepresentant eller høyesterettsdommer. Berg fremholder at «Det er vel også mulig at risikoen for at partipartiske hensyn tas, regelmessig vil være større i forhold til en minister enn i forhold til en stortingsrepresentant. En minister vil i større grad enn en stortingsrepresentant være en frontfigur for sitt partis politikk».²⁷ Statsminister Selmer må kunne betraktes som inkarnasjonen av den steile, konservative politikken som opponerte mot Venstres parlamentariske bestrebelser, og sammen med kong Oscar utgjorde han dens ansikt utad.

Og for det tredje er det selvsagt av betydning om saken faktisk har vært oppe til partipolitisk behandling. Har den det, er det nærliggende å tenke seg at vedkommende dommer legger større vekt på partistandpunktet enn på sakens rettslige og faktiske sider slik den fremstiller seg under rettergangen. Derfor kan det være betimelig å reise spørsmål om hvorvidt Selmer-ministeriet egentlig ble tiltalt for å være uenig med Venstres politikk, snarere enn å bryte med grunnloven? Det fantes i hvert fall påfallende likheter mellom en rekke av sakene Venstre hadde fremmet i stortinget og den tiltalen som ble tatt ut.²⁸ Riksretten ble utformet i april 1883 og det ble reist en tredelt tiltale mot statsrådene. De ble blant annet anklaget for å ha tilrådd sanksjonsnektelse på et grunnlovsvedtak – både stortingets vedtak i statsrådsaken i 1880 og 9. juni-beslutningen. Videre for å ha nektet å sanksjonere stortingets vedtatte pengebevilgning til folkevæpningssamlagene i 1882.²⁹

Kongen, som egentlig skulle være mekleren mellom partiene, var overbevist om at en fellende riksrettsdom ville påføre kongemakten og unionen et ulivssår.³⁰ Da riksretten var et faktum oppga kong Oscar II alt som pekte i retning av kompromiss.³¹ Situasjonen var svært anspent, mistroen gjensidig og ryktene om alt fra et kongelig statskupp til en venstreregissert revolusjon begynte å florere. Historien om 1880-årenes opphetede politiske strid, må forstås som en konflikt mellom to uenige parter – ikke som en mellom det gode og det onde. Dette vil i det påfølgende bli redegjort for.

Det er unektelig slik at nesten alle de problemene Berg påpeker, gjenspeiles i riksrettssaken fra 1883-84. Venstre slo i aller høyeste grad politisk mynt på den fellende dommen, og den foregikk på ingen måte i et rettslig vakuum. Det knyttet seg ikke bare et politisk kontroversielt spørsmål den, men kanskje også det viktigste av dem alle – parlamentarisk utvikling, eller ikke. Hvilket medførte at utenforliggende hensyn i aller høyeste grad ble lagt til grunn for domfellelsen. Dette kan ha blitt

---

²⁷ Ibid: 133

²⁸ T.o.m. hit i avsnittet og tre foregående bygger på Bjørn O. Berg: 133

²⁹ Fra forrige note t.o.m. hit bygger på Try: 518

³⁰ Nerbøvik: 153

³¹ Sørensen 1984: 52

forsterket av at erkefiendens koryfe – statsminister Christian Selmer – var blant de tiltalte. Videre var det utvilsomt et sammenfall mellom partistandpunkt og tiltalepunkt. Dermed er det ikke sagt at kong Oscar og Selmer ikke hadde sine svin på skogen (studien vil komme inn på disse), men som i så mye annet historisk arbeid, er vi nok også her tjent med å betrakte hendelsene i et årsak og virkning-perspektiv. For som professor og historiker Nils Ivar Agøy skriver i sitt verk *For Konge og Fredreland?*, så utviser den utpregede venstrenasjonalistiske historieskrivningen liten interesse for å kartlegge «hva i den nasjonalistiske bevegelsens og partiet Venstres opptreden som kunne skape grobunn for konspirasjoner». ³² Konspirasjoner, som visst nok er ytterst reelle, men som kanskje allikevel i noe større grad enn hva tilfellet er i tidligere forskning, bør forstås som defensive foranstaltninger.

I det som vel må betraktes som noe av det mest ytterliggående av denne venstrenasjonalistiske historieskrivningen lyder det at «Det var ein eineståande ting at at heile regjeringa i eit land soleis vart stemnd til doms». ³³ Dels må det betraktes som enestående med tanke på hvor avgjørende det ble for «heile framgangen i vårt statsliv». Men dels må det også betraktes som enestående ettersom at kong Oscars indignasjon over prosessen og domfellelsen – utfra et rettslig perspektiv – er særst forståelig. Dertil kan vi legge til at kongen nok var preget av ryktene om at Venstres folkevæpningssamlag ville gripe til våpen dersom han intervenerte i den juridisk sett noe tvilsomme riksrettsprosessen. Venstres utsettelse av riksretten og kraftige politisering av rettsprodyren, kan i aller høyeste grad betraktes som en særst provokativ handling, som bidro til å øke spenningene i 1880-årene. Dette avsnittet er ikke ment som et forsøk på å frifinne kong Oscar og Selmer, men deres hyppig beskrevne statskupplaner ble ikke til i et ekkokammer. De kan for en betydelig del forstås som et tilsvarende på noe de anså som et desidert angrep fra Venstre.

2.3 Relevant politisk kontekst

Ryktet om et kongelig statskupp hadde mer eller mindre eksistert helt siden konflikten mellom regjeringen og Stortinget for alvor tilspisset seg i 1880. Det var imidlertid ikke før 1882 at disse fikk et mer konkret preg, og ifølge Mjeldheim ble ført tilbake til autoritative kilder i Stockholm. Samme mann tilegger at «Seinarene har vi fått stadfest at rykta tala sant; kongen tenkte i statskupbaner». ³⁴ Med den historiske fasit for hånd, kan vi konkludere med at det aldri kom til et kongelig statskupp. I hvilken grad bør Venstres paramilitære styrke krediteres for dette, er som nevnt

---

³² Agøy 2001: 20 – Det er viktig å understreke at Agøys utsagn er spesifikt rettet mot professor Lars Borgersruds forskning. Det er jeg som tillater meg å synes at poenget hans også er valid i en mer overordnet kontekst.

³³ Arne Bergsgård: 61

³⁴ Mjeldheim: 77

analysedelens hovedanliggende. Men før studien kommer så langt, vil den være tjent med å etablere en oversikt over både den nasjonale og unionelle konteksten som analysen vil ta plass i.

Den årsaksforklaringen som i kanskje størst grad opponerer mot folkevæpningssamlagens betydning, er den storpolitiske konteksten – nærmere bestemt strømningene i Sverige. Uten å eksplisitt trekke noen parallell til det som skjedde i 1814, skriver historiker Alf Kaartvedt at: «For så vidt kan en si at Venstre var begünstiget av usedvanlig heldige politiske konjunkturer da partiet gikk til storm på det gamle regime».³⁵ Den indre norske veknelsen på 1880-tallet var naturligvis av et helt annet kaliber enn den i 1814, men ikke desto mindre nøt man godt av de gunstige politiske konjunkturerne for å oppnå det man gjorde i 1884. For selv om det fantes konservative i Sverige som ønsket en svensk intervensjon i Norge, dersom Venstre ikke stanset med å undergrave unionskongens maktstilling, så var heldigvis – for Venstres vedkommende vel og merke – flertallet av svenske politikere av en annen oppfatning.³⁶ Dette gjaldt også de som traff beslutningene hva angikk svensk politikk overfor Norge under vetostriden. De la særlig stor vekt på unionens «uskrevne garanti», nemlig nordmennesenes lojalitet overfor foreningen, samt deres følelse av at unionen faktisk tjente norske interesser.³⁷ Det er imidlertid ikke slik at den ene årsaksforklaringen utelukker den andre. Snarere tvert imot, så kan den politiske konteksten betraktes som en brekkstang for folkevæpningssamlagens aktiviteter og virke i 1880-årene. For dersom Venstre følte seg trygge på at en svensk militær intervensjon ikke kom på tale, så kunne de tillate seg å opptre desto dristigere. Nøyaktig hvor sikre Venstre var er vanskelig å si, men det finnes noen beretninger derom. For under en stortingssesjon i 1882, satte en venstrerepresentant ved navn Glestad fra «Hedemarkens amt» ut et rykte om en forutstående svensk invasjon.³⁸ Kong Oscar, som vel ikke kan anses for å ha vært habil i denne saken, betraktet det hele som en farse og hevdet at nevnte Glestad hadde «hittat på en saga».³⁹ Ifølge kongens egne memoarer baserte ryktet seg på at: «Jag skulle hava sonderat flere framstående riksdagsmän i Sverige om denna sak, och vice talemannen Carl Ifvarson skulle hava röjt hemligheten.* Beviset låge sedan en tid i Sverdrups och consortes förvar. Lögnen ble avslöjad [...]».⁴⁰

Isolert er det problematisk å kun benytte en så ideologisk fordreid kilde, men påstanden om at Venstre f.o.m. 1882 visste at en svensk militær intervensjon neppe kom på tale, er langt fra urimelig. Rundt årsskiftet 1883-84 mente nemlig Bjørnson at «venstre både politisk og militært»

---

³⁵ Alf Kaartvedt 1967: 159

³⁶ Ibid: 158

³⁷ Avsnitt bygger på Kaartvedt 1967: 158

³⁸ Oscar II: 51

³⁹ Ibid

⁴⁰ Ibid

var kapable til å avverge et statskupp.⁴¹ Det er vanskelig å tenke seg til at han hadde uttalt det samme dersom involveringen av svenske tropper hadde vært en reell mulighet. For dersom en beveger seg ca. tjue frem i tid, blir det nokså tydelig at mannen som kanskje i størst grad vektla Norges ære gjennom 1800-tallet hadde skiftet standpunkt. Under unionskrisen i 1905 tilhørte han nemlig den kompromissvillige linjen som syntes at bl.a. Fritjof Nansens sabelrasling ble i overkant sterk.⁴² Bjørnsons offensive tilnærming i 1880-årene later til å ha hatt et snev av opportuniste over seg. For verken den innen- eller utenrikspolitiske konteksten syntes å ha vært så fiendtlig som enkelte fremstillinger skal ha det til. Dette vil i det påfølgende bli utdypet.

2.4 Konservativ fedrelandsbevissthet og snille naboer

Selv om denne studien i all hovedsak omhandler folkevæpningssamlagenes rolle, kommer den ikke utenom å behandle andre sentrale aktører. For at analysen ikke skal bli for ensidig, er det nødvendig å operere med en nyansert forståelse av de regjeringsvennlige politikerne. De må forstås som mer sammensatte enn antinasjonale antagonister som kun ville Norge vondt.

Blant de kretser som gikk hen og ble til partiet Høyre i 1884, forsvant i praksis grunnlaget for en aggressiv motstandspolitikk i løpet av 1883. Dette må bl.a. annet ses i sammenheng med kjennelsen i inhabilitetsspørsmålet. For i midten av september stemte nemlig retten og fant «9. juni-mennene» habile. Det var helt avgjørende at høyesterettsmedlemmene fulgte de konstitusjonelle spillereglene, og på standhaftig vis motsto presset fra erkekonservativt hold. I det rettens kompetanse ble legitimert og anerkjent, forstod majoriteten av regjeringen at grunnlaget for motstandslinjen forduftet.⁴³

En mulig årsak til både høyesteretts beslutning, og regjeringens påfølgende annerkjennelse av den, kan vi finne i historiker Helge Danielsens bidrag til prosjektet *Jakten på det norske* ved navn *Nasjonalisme i Høyre før 1905?*. Danielsen påpeker blant annet at «i store deler av Høyre fantes det dessuten en sterk bevissthet om at partiets politikk var forankret i hensynet til fedrelandet».⁴⁴ Nøyaktig hva en trosset domsavsigelse ville ha medført kan vi aldri få vite, men fra et kontrafaktisk perspektiv og på bakgrunn av kildematerialet, er det legitimt å anta at det kunne ha kommet til fysiske konfrontasjoner. I et brev til kronprinsen skrev den regjeringsvennlige historikeren Yngvar Nielsen at: «Der vil straks sette sig bondehobe i bevægelse. Men oprøret har

---

⁴¹ Sørensen 1984: 58

⁴² Sørensen 2001: 415

⁴³ Avsnitt bygger på Sørensen 1984: 50

⁴⁴ Helge Danielsen: 371

ingen chance».⁴⁵ Nielsen advarte mot å tro at Venstres motstand kun ville utgå fra stortinget dersom kongen trosset domsavsigelsen. Videre beskriver også flerfoldige kilder ryktene om marsjen mot Kristiania. Hvorvidt det faktisk var hold i ryktet om at Albert M. Jacobsens syv bataljoner ville ha marsjert mot hovedstaden dersom kongen hadde motsatt seg dommen, tier kildene om. Det er uansett rimelig å anta at en trosset riksrettsdom fra regjeringens side, ville ha medført en tilsidesettelse av «hensynet til fedrelandet». I tillegg til å risikere en borgerkrig (ev. mindre væpnede konflikter som ikke oppfyller krigens kriterier), kunne en fortsettelse av motstandslinjen ha medført at forfatningen i sin helhet ville gått over styr.⁴⁶ Altså kan det tenkes at det å oversitte dommen – uavhengig av en mulig borgerkrig – ville påført fedrelandet et ulivssår, hvilket ingen – ei heller de regjeringsvennlige ønsket.

Den 8. november 1883 skrev kong Oscar i et brev til sin norske hoffmarskalk Theodor Christian Brun Frølich at «Ak, om alle blot vare som Selmer».⁴⁷ Sitatet kan på mange måter stå som et eksempel på den tilstanden som preget majoriteten av den konservative leiren f.o.m. 1883. For med unntak av et lite vindu umiddelbart etter domsavsigelsen den 27. februar 1884, så forble motstandsviljen forholdvis laber blant statsrådene. På bakgrunn av regjeringens egne opptegnelser, gjengitt av Kaartvedt, kan vi imidlertid fastslå at en sporadisk motstandsvilje meldte seg. Den skyldtes at dommen over Selmer var strengere og mer alvorlig enn forventet. Faktisk var den – sett fra regjeringens ståsted – av en slik art at den:

[...] utløste en voldsom forbitrelse i regjeringen og innen høyre i stortinget – og ikke minst blant de konservative i hovedstaden. Så sterk var indignasjonen og opphisselsen at statsrådene til tross for sitt tidligere klare standpunkt begynte å overveie om man likevel skulle våge en så dristig politikk som å nekte å eksekvere dommen.⁴⁸

Det hører imidlertid med til historien at den tilsynelatende revitaliserte motstandslysen kjølnet i løpet av noen få dager. Den endelige avgjørelsen om å akseptere dommen over statsminister Selmer ble truffet den 3. mars. Selmer fikk det stemningsskiftet han var avhengig av, men han overvurderte nok virkningene av det som kanskje må betraktes som en «øyeblikks opphisselse», snarere enn noen varig oppfatning. Når alt kom til stykket, var de konkrete planene han fremsatte «utilstrekkelige» og virket derfor «nedslående» på resten av regjeringen.⁴⁹ Den konstitusjonelle ånden blant statsrådene og kretsene som støttet opp om dem var rett og slett for sterk. Statsråd Henrik Helliesen fremholdt

---

⁴⁵ Kaartvedt 1967: 206

⁴⁶ Ibid: 220

⁴⁷ Ibid: 203

⁴⁸ Ibid: 224

⁴⁹ Ibid

«at dommen måtte respekteres, for kongemaktens egen skyld og av hensyn til den indre fred i landet».⁵⁰ På et møte i den 6. mars 1884, var det bred enighet om at dommene ikke skulle utfordres dersom regjeringen ikke var helt sikre på, at de var kapable til å kvele den motstanden som ville oppstå i opposisjonen. Like unison later tvilen om hvorvidt troppene ville ha opptrådt lojalt å ha vært.⁵¹ Professor Nils Ivar Agøy har påpekt at arméstyrelsen alt i 1881 påla både høyere og lavere sjefer å «holde øye med» sine underordnede. Det er ikke kjent hvorvidt dette tiltaket ga synderlige resultater, men Agøy hevder at det trolig hadde en sammenheng med utviklingen av skytterlagene.⁵² I så måte kan det tenkes at de regjeringsvennlige, som ikke utelukkende agerte på bakgrunn av lojalitet og respekt overfor konstitusjonelle prinsipper, var påvirket av folkevæpningssamlagene da de avstod fra videre motstand.

Det er m.a.o. en del som tyder på at norske konservative holdninger ikke tilrettela for den kompromissløsheten kong Oscar ønsket. Selv under Sofiero-møtet sommeren 1883 etterlyste kongen statsrådenes kampvilje. Møtet på Oscars sommerresidens er et av de mest utfyllende vitnesbyrdene vi har om kongens statskupplaner. I sine egne nedtegnelser forklares det hvordan han forgjeves forsøkte å innskjerpe de fremmøtte; Selmer, Kierulf og Schweigaard. «Men även nu ljödo mina uppmaningar för döva öron».⁵³ Videre beskylder han Kierulf og Schweigaard for å ha lagt lokk på statsminister Selmers motstandsvilje. Og med tanke på de to sine standpunkt i tiden rundt domsavsigelsen, er nok ikke anklagene mot dem helt urimelige. Det er likevel verdt å merke seg at nedtegnelsen ble skrevet i 1894, og at den derfor kan være ført i en ekstra bitter tone.⁵⁴

Norske holdninger og forhold problematiserte en slagkraftig motstandspolitikk, men hva om Oscar, i kraft av å være unionskonge, hadde fått gjennomslag for en svensk intervensjon? Det svaret vil vi naturligvis aldri kunne oppdrive, men studien vil være tjent med en forklaring på hvorfor en svensk intervensjon uteble. Professor Roald Berg har påpekt at en involvering av svenske tropper etter 1829, ville vært ensbetydende med «politisk selvmord» for enhver regjering.⁵⁵ At nabolandets armé heller ikke i 1884 satte sine bein på norsk jord, er på sett og vis beskrivende for Norges nasjonale utvikling. Professor Øystein Sørensen forklarer dette med at:

Mer allment må man fastslå at den norske nasjonale idéutviklingen før 1814, i 1814, i unionstiden og i selve 1905 også var et produkt av at Norge hadde relativt snille naboer. En viktig grunn til at den

---

⁵⁰ Ibid: 221

⁵¹ Ibid: 229

⁵² Fra forrige note t.o.m. hit bygger på Agøy 2001: 48

⁵³ Oscar II: 74

⁵⁴ Ibid: 69

⁵⁵ Roald Berg: 204

nasjonale heroismen ikke ble sterkere enn den ble, er at den ikke ble tilført næring av overgrep fra sterke naboer.⁵⁶

Studien har alt, så vidt det er, beskrevet hvordan Venstre og folkevæpningssamlagene under 1880-årene, var svært begunstiget av de politiske konjunkturerne i Sverige. Den kanskje viktigste årsaken til dette var Sveriges overgang fra stender- til tokammerriksdag i 1866. Historiker Niels Kayser Nielsen hevder at Sverige med systemskiftet var trådt inn i de demokratiske land sine rekker. I virkeligheten var det kun om lag 21 % av den mannlige befolkningen som fikk stemmerett til andre kammeret. Førstekammeret skulle fortsatt fungere som en konservativ motvekt, men dets utvikling viste seg å være av den besynderlige sorten. For «Også førstekammeret var nemlig i ganske vid udstrækning præget af harmoniliberale ideer; endda i en sådan grad at er blevet kaldt moderniseringens motor». I tillegg dyrket man i svenske, liberale kretser både den norske grunnloven og den egalitære, fri- og rettighetsbevisste bonden. Det eksisterte m.a.o. en slags konsensus på den svenske politiske scenen om at den norske utviklingen hadde mange positive sider ved seg.⁵⁷

I boken *Kampen for Norges sjel* skisserer Øystein Sørensen et eksempel på hvor annerledes nasjonalismen utviklet seg land der «overmakten» tilførte den næring.⁵⁸ I det påfølgende skal denne studien vie litt plass til å gjøre det samme. Den vil imidlertid skille seg fra Sørensens fremstilling ved å bytte ut Storbritannia og Irland med Russland og Finland. Målet med dette er å vise at svenske holdninger og agerende overfor Norge, utgjør en viktig del av den konteksten folkevæpningssamlagene bør forstås i.

Norge var nemlig ikke det eneste nordiske landet, som til tross for å være lillebror i en konglomeratstat, hadde bygget opp en nasjonal identitet utover 1800-tallet. En bred kulturnasjonal bølge hadde skyldt innover det finske storfyrstedømmet, og i løpet av 1890-årene etablerte det seg også en finskspråklig «högkultur».⁵⁹ Men i motsetning til i Norge, der man hadde grunnlovsbefestede, nasjonale garantier, så hvilte oppblomstringen av en finsk, nasjonal kultur nesten utelukkende på tsar Nikolajs ord fra 1809 – hvor han opphøyde Finland blant nasjonene. I takt med at de storpolitiske konjunkturerne snudde, utstedte imidlertid en av hans etterfølgere Nikolaj II det såkalte Februarmanifestet i 1899. Hendelsene mot slutten av 1800-tallet fastslo nemlig at det nasjonale Tyskland hadde overhålet det imperialistiske Russland.⁶⁰ Og i et forsøk på å

---

⁵⁶ Sørensen 2001: 421

⁵⁷ Avsnitt, inkludert sitater er hentet fra Kayser Nielsen 2009: 196

⁵⁸ Sørensen 2001: 420-422

⁵⁹ Kayser Nielsen 2009: 327 & Henrik Meinander 2006: 173

⁶⁰ Kayser Nielsen 2009: 325

gjenopprette status quo iverksatte tsaren drastiske integrasjons- og assimileringstiltak overfor imperiets minoriteter – inkludert finnene. Historikeren Henrik Meinander skriver i *Finlands historia: linjer, strukturer, vändpunkter* at tiltakene hadde tre overordnede formål. For det første så ville russiske myndigheter etablere et klart skille mellom lovgiving som hadde riksomfattende gyldighet, og den som kun gjaldt i storfyrstedømmet. For det andre ville de avvikle Finlands hærordning, ettersom at den ikke var forpliktet til å forvare imperiets øvrige grenser, og i verste fall kunne rette våpnene sine mot hovedstaden – St. Petersburg. Og for det tredje, så skulle generalguvernørens makt utvides betraktelig samtidig som russisk ble det offisielle tjenestespråket innen alle samfunnskretser.⁶¹

Hos enkelte finner var naturligvis forargelsen og forbitnelsen enorm, men størst av alt var kanskje avmakten og desperasjonen. I et land som Finland, hvor misnøyen ikke kunne ventileres gjennom f.eks. (legale) aviser, stortingsforhandlinger eller folkemøter, fikk nasjonalismen et annet og mer dødelig utløp. Mange finske nasjonalister betraktet det hele som en situasjon der en hadde rent lite å tape. For noen få resulterte det i en motstandslinje preget av sterk, nasjonal heroisme. På bakgrunn av Russlands kraftige intervensjon og i beit for andre fremgangsmåter allierte de seg med russiske undergrunnsbevegelser, distribuerte illegal propaganda, konspirerte mot dem – som i deres egne indignerte, nasjonalistiske øyne, ble ansett som illojale embetsmenn – utførte en rekke dødelige attentater og gjorde seg selv til martyrer som inspirerte fremtidige generasjoner.⁶² Altså, mange av de midlene folkevæpningssamlagene og Venstre i Norge hadde alt å tape på, fordi de ville ha vært ensbetydende med et overtramp grovt nok til å ha legitimert skarp represjon fra kongemakten. De russiske myndighetene svarte ikke overraskende med harde represjoner. Det hele ble en ond spiral der volden og brutaliteten eskalerte og vedvarte helt frem Russland kom med innrømmelser i november 1905. Finnene ønsket en gjenopprettelse av autonomien som hadde preget storfyrstedømmet frem til 1899.⁶³ Oppstandelsen mot det russiske regimet ble i utgangspunktet innledet som en kamp for å reversere Februarmanifestet, men utviklet seg for noen radikale til en håpløs kamp for nasjonal selvstendighet.⁶⁴ Et ledd i denne var at man på lik linje med Venstre i Norge forsøkte å danne en bevæpna borgermilits med utgangspunkt i landets skytterlag. Organisasjonen ble imidlertid aldri innlemmet i en bred og politisk slagkraftig opposisjon slik som var tilfellet med folkevæpningssamlagene. Den finske utgaven hadde ingen forutsetninger for å bli allment anerkjent og som en konsekvens ble den raskt oppløst, men ikke

---

⁶¹ Meinander 2006: 143

⁶² For mer nærgående lesning, se Matti Lauerma i Nils Herlitz, 1963 og William R. Copeland, 1973 – kapittel to

⁶³ Sune Jungar: 78

⁶⁴ Lauerma: 136

desto mindre bidro den til å vekke folkets motstandsvilje.⁶⁵ Hendelsene i Finland danner grunnlag for ettertanke når en ser på folkevæpningssamlagenes virke. For selv om det selvfølgelig ikke alene kan stå som forklaring på at det aldri ble løst skudd i Norge, så må Sveriges måte å forholde seg til konflikten på tas med i betraktningen.

Forklaringen på hvorfor en lignende intervensjon fra svensk hold aldri fant sted er sammensatt. Som de viktigste årsakene vil jeg allikevel driste meg til å fremheve reservasjonen mot å nære den norske, nasjonalistiske flammen, som kunne ha sprengt unionens rammer. Studien har ved en tidligere anledning nevnt hvor tett sammenvevd demokrati og nasjonalisme var i Norge. Så dersom en fremmed makt hadde grepet inn i det norske politiske selvstyret, for et mindretall og mot stortingsflertallet, er det nærliggende å tro at koplingen mellom demokrati og nasjonalisme ville medført kraftige oppstandelser. I tillegg må det tas med i betraktningen at Sverige i motsetning til Russland ikke var et repressivt autokrati. Videre at det norsk-svenske styrkeforholdet skilte seg fundamentalt fra det finsk-russiske. For der Norges befolkning tilsvarte om lag en tredjedel Sveriges, så utgjorde finnene kun to prosent av imperiets totale befolkning.⁶⁶ Hvorvidt det er fruktbart å tolke de forskjellige utviklingene i et demokrati og fred-perspektiv, er i all den tid vi har å gjøre med forholdvis underutviklede demokratier en vanskelig balansegang. Derfor vil denne studien nøye seg med å konstatere at det f.o.m. 1866 eksisterte en demokratisk kultur i Sverige. Fremveksten av denne, kombinert med dyrkelsen av norske, liberale idealer, kan absolutt suppleres av professor Bruce M. Russett postulat om at:

[...] beslutningstakere i demokratiske stater vil forsøke å tillempe de samme prinsippene for konfliktløsning både overfor innenlandske politiske motstandere og overfor fremmede stater. De vil gå ut fra at beslutningstakere i andre stater gjør det samme. Siden de innad forventer å kunne løse interessemotsetninger på fredelig vis og ut fra respekt for motparten, regner de med å kunne gjøre det samme overfor andre demokratiske stater.⁶⁷

Videre fremsetter Russett enda en forklaring på hvorfor væpna konflikter sjeldent oppstår mellom demokratier. I en demokratisk stat kreves det bred oppslutning for å kunne erklære krig. Statens ledere står til ansvar overfor velgerne og vil neppe treffe beslutninger som rammer disse slik som en krig gjør. Disse vil derfor kvie seg ekstremt for dette frem til alle andre utveier er forsøkt.⁶⁸ Her er det viktig å poengtere at en ev. svensk intervensjon i 1884 nok ikke ville blitt proklamert som en

---

⁶⁵ Ibid: 138, 139

⁶⁶ Barton: 223

⁶⁷ Agøy 2001: 23 [Se også Russett, 1993: 35]

⁶⁸ Agøy 2001: 24

krigserklæring fra svensk hold. Den ville etter alt å dømme ha blitt solgt inn som en enkeltstående aksjon til opprettholdelse av unionskongens prerogativer, eller til beskyttelse av den norske grunnloven. Men det ble aldri noen svensk intervensjon, så noen ytterligere kontrafaktisk dveling er ikke nødvendig. Heller ikke 1884 brøt med den hovedlinjen Øystein Sørensen har skissert når det gjelder Norges snille naboer. Den norske regjeringen stilte seg særs kritisk til bruk av væpnet makt, svenske politikere avstod fra å intervensjonere og mye tyder på at den svenske befolkningen ikke tok en politisk maktforskyvning i Norge nevneverdig tungt. For som Niels Kayser Nielsen har påpekt, så ga aldri tapet av Norge i 1905 et grunnlag for revansjlyst.⁶⁹ Norge ble aldri noe nytt Finland for svensker flest, og en irttesettelse av Venstre i 1884 for å sementere unionens fortsettelse, ville nok derfor ikke ha medført noen nevneverdig romantisk resonans. Når det kom til steile holdninger og viljen til kompromissløst forsvar av disse «stod statsminister Selmer og Oscar nokså isolert [...]».⁷⁰

En rask oppsummering av det jeg anser som avgjørende premisser for en hensiktsmessig kontekst blir da som følger: Det at kongemakten ikke utfordret venstreopposisjonen i 1884, kan ikke utelukkende forstås på bakgrunn det militære styrkeforholdet. For de konservatives ståsted var nok ikke så kontroversielt som mange fremstillinger skal ha det til. At de var vennlig innstilt overfor unionen rokker ikke ved at deres syn på 1814-grunnloven harmonerte med landets fremste juristers oppfatning av den. Vi skal m.a.o. passe oss for å opptre anakronistisk, og karakterisere det de kjempet for som et onde. Det blir for generaliserende å hevde at det kun var folkevæpningssamlagenes styrke, som fikk statsrådene til å avstå kong Oscars tidvis offensive motstandslinje. Mange regjeringsvennlige betraktet nok ikke det å sette grunnloven over styr som et alternativ. Selv da Venstres seier var nært forestående fant nok mange det best å innse nederlaget (enda så urettferdig det må ha føltes), brette opp ermene og heller fortsette den politiske kampen på konvensjonelt vis innenfor de nye rammene. Videre er det ekstremt lite – hvis i det hele tatt noe – som tyder på at Sverige ville ha intervensjonert i den norskpolitiske konflikten. Historikeren Jens Arup Seip har til og med hevdet at:

Venstre hele tiden var bedre orientert. Johan Sverdrup og Johannes Steen hadde gode kontakter i Sverige. Ennå mens regjeringen henga seg til illusjoner, visste de at svensk nøytralitet var sikker. Mens høyre ennå levde på ønsketenkning, kunne Sverdrup gå til riksrett med ryggen dekket.⁷¹

---

⁶⁹ Kayser Nielsen 2009: 298

⁷⁰ Try: 522

⁷¹ Jens Arup Seip 1981: 255

I det påfølgende vil studien – med nevnte bakteppe – kronologisk analysere hendelser fra 1881-1884, og på bakgrunn av disse forsøke å skissere opp folkevæpningssamlegenes samlede bidrag til at nasjonalforsamlingen ble den «retningsgivende kraft i norsk statsliv». ⁷²

---

⁷² Try: 525

3 1881 – finansiering og organisering

3.1 Politiske tendenser?

Et folkevæpningssamlag i Nord-Trøndelag erklærte alt i januar 1881 at dets formål var å verne om folkemakten. Bare to måneder senere tok et nyopprettet skytterlag fra Levanger navnet «9. juni». Symbolikken var tung og kunne forståelig nok virke urovekkende for det alt hardt pressede Selmerministeriet. Det er likevel mye som tilsier at statsrådene enda ikke så helsvart på folkevæpningssamlagene. For selv om det ikke var «uden Betænkelighed», så sanksjonerte regjeringen stortingets bevilgning på kr. 4500 til folkevæpningssamlagene.⁷³ I budsjetterminen for 1881-82 datert til 16. juni 1881, står det nedfelt at samlagene fra Nordre Trondhjems, Kristianias og Hedemarkens amt alle mottok kr. 1500.⁷⁴ Dette var den siste statlige bevilgningen de mottok før den politiske situasjonen roet seg og Sverdrup dannet regjering i 1884. Da regjeringen valgte å ikke sanksjonere i 1882 (studien kommer nærmere inn på dette i neste kapittel *1882 – Sanksjonsnektelse og ytterligere tilspising*), var det som nevnt på bakgrunn av at situasjonen – sett med deres øyne – hadde tatt en dreining til det verre. Et sentralt poeng blir da å undersøke nærmere om det alt i 1881 var tendenser som fikk regjeringen til å endre mening i bevilgningsspørsmålet. Var det konkrete hendelser som pekte i retning av et sterkere militært preg, eller var det først og fremst agitatorer som utnyttet utviklingen i et politisk øyemed?

Den 15. september 1881 trykket *Dagbladet* og *Verdens Gang* Bjørnsons «Opsang for de norske skytterlag».⁷⁵ *Aftenposten* responderte samme dag, og med ett var den eksplosive debatten omkring folkevæpningssamlagenes virke i gang. Det konservative organet fremholdt at Bjørnson gjerne måtte forklare for publikum hva en «blyhed Kugle vil sige».⁷⁶ Øystein Sørensen har påpekt at diktet ble oppfattet som svært opprørsk og militant betont.⁷⁷ Bjørnson gjorde aldri noe for å glatte over de krasse verselinjene. I januar 1882 gikk han sågar til frontalangrep på de som forsøkte å tone ned skyttersakens sanne hensikt. Men var det egentlig noe samsvar mellom Bjørnsons offensive ordlag og folkevæpningssamlagenes virke så tidlig som i 1881?

I kildematerialet finnes det i alle fall brevkorrespondanse mellom sentrale skikkelser i folkevæpningssamlagene, som tilsier at det ville ha vært vanskelig å sette makt bak Bjørnsons agitasjon. Det første er et brev datert 20.11.1881, fra Indtrøndelagens og Namdalens

---

⁷³ Stortingsproposisjon 1883 hovedpost VIII: 9

⁷⁴ Stortingsforhandlinger 1881 sjette del: 83

⁷⁵ *Dagbladet* 15.09.1881

⁷⁶ *Aftenposten* 15.09.1881

⁷⁷ Sørensen, 1984: 54

Folkevæpningssamlag til H. E. Berner. Det andre er signert Wollert Konow fra Hedemarkens amt og ble sendt i slutten av desember samme år. Brevens innhold er i all hovedsak interne disputer om organisering og prioriteringer.

Når det gjelder uenigheten angående de nyopprettede samlagenes organisasjon, kan denne i korte trekk skisseres på følgende vis; Kristianias representant H. E. Berner ønsket seg en organisasjon som for en stor del var utformet likt som Centralforeningens, hvilket innebar at et utvalg på fem medlemmer utgjorde ledelsen. Mens hans trønderske meningsmotstander (trolig Ola Five) ønsket en mer parlamentarisk ordning, hvor hvert enkelt skytterlag valgte sin representant til fellesstyret.⁷⁸ Vi vet at brevet fra Indtrøndelagens og Namdalens samlag var et tilsvarende på et utkast forfattet av Berner. I svaret lyder det blant annet at:

Jeg har sett noe på deres forslag og er enig med dem i meget men ikke ialt. Uenigheten gjelder især lovene for skytterstyrelsen og landskytterfesten. Hva det første angår så er det min mening, at et så vidløftigt maskineri enda ikke er påkrevet av nødvendigheten.⁷⁹

Denne uenigheten til tross, så kunne de to finne sammen i andre henseender. I et brev til H. E. Berner datert 25. oktober 1881 skrev han følgende passasje: «Det er mit og de øvrige Indtrøndernes ønske at folkevæpningssamlagene både direkte og indirekte måtte påskynde kongedømmets død».⁸⁰ Hvorfor et komplekst maskineri enda ikke var «påkrevet av nødvendigheten», er i all den tid grunnlaget er såpass spinkelt farlig å spekulere for mye i. Kanskje hentydet avsender at det enda var nok tid, og det derfor ikke var nødvendig å forhaste oppbyggingen og utviklingen av skytterlagsbevegelsen. Venstre visste at de manglet et tilstrekkelig stortingsflertall til at man kunne vinne en riksrettssak i 1880. Til det stod de konservative for sterkt i både høyesterett og på lagtinget. Derfor besluttet man i Venstre som kjent å utsette riksrettssaken til etter stortingsvalget i 1882, slik at man kunne oppnå det nødvendige antallet representanter i lagtinget.⁸¹ Gitt Venstres kontroll over folkevæpningssamlagene, må vi kunne anta at dets ledende skikkelser var orientert om dette. Dermed kan det tenkes at avsenderen fra Indtrøndelagens og Namdalens folkevæpningssamlag, var innforstått med at Venstres skytterlagsbevegelse ikke trengte å stå klar til vern om folkemakten før tidligst i 1882.

---

⁷⁸ Arkiv etter H. E. Berner – boks nummer 1 [Grunnen til at det trolig er Ola Five som skrev brevet, skyldes for det første at han var sjef i Indtrøndelagens og Namdalens Folkevæpningssamlag, og for det andre la han frem det samme forslaget i et møte på nyåret 1882]. Og Ane-Charlotte Five Aarset: 47

⁷⁹ Arkiv etter H. E. Berner – boks nummer 1.

⁸⁰ Julius Rønnestad: 65 etter brev fra Berners arkiv.

⁸¹ De tre foregående setningene bygger på Sørensen 1984: 38

3.2 De første faremomentene

På bakgrunn av professor Nils Ivar Agøys alt omtalte arbeid vet vi at offiserer alt i tidlig i 1881, ble bedt om å «holde øye med» sine underordnede, og at dette trolig hadde en sammenheng med utviklingen av skytterlagsbevegelsen.⁸² Men det er mulig at dette først og fremst var en foranstaltning tilsiktet å skaffe oversikt og kontroll blant egne rekker. Videre har også Alf Kaartvedt hevdet at Selmer allerede i 1881 ønsket å styrke Kristiania-politiets hemmelige fond.⁸³ Folkevæpningssamlagene var altså i kongemaktens søkelys, men frykten var enn så lenge ikke nevneverdig stor. Her er det imidlertid viktig å understreke at Akershus amts folkevæpningssamlag ble stiftet så sent i 1881 at dets virksomhet først påbegynte i 1882. Først da stod de impulsene som regjeringsvennlige og vetoforkjempere fryktet og foraktet på deres egen dørterskel, og:

[...] forholdet fremkaldte skræk og forbitrelse på den ene side og begeistring på den anden. De politisk gale nordtrøndere med Five og Foosnæs i spidsen behøvet man ikke å ta helt alvorlig – desuten var det så langt unna ; – at den i denne henseende uansvarlige Enger-gut i Nordre Land gjorde spillopper i Oplandene, og at Konow fulgte eksemplet i Hedemarken – nåja, det var ikke stort å bry seg om – det ville nok gli over av seg selv, men at man helt inne i hovedstadens gater begynte å gå i den samme gate, *det* vakte opsigt.⁸⁴

Men i 1881 var folkevæpningssamlagene enda for dårlig organisert og i beit for penger. Dersom samlagene skulle utgjøre en reell trussel, måtte både finansieringen til våpeninnkjøp, og en tiltakende organisering foregå over tid. Før dette måtte det, som brevetts avsender understreket overfor Berner «først bygges mer nedenfra», og «flere samlag må få sunne seg». Når det gjelder påstanden om manglende midler, er denne i hovedsak basert på avsenders sterke ønske om å avlyse den kommende skytterfesten. Berner ble frarådet å anvende samlagenes midler til innkjøp av premier til en ev. fest. Skulle en slik landskytterfest vinne «anklang», var en avhengig av at folkevæpningssamlagene stod sterkt i folks bevissthet, men før den tid burde en «ikke spille mange penger på slikt skitt».⁸⁵

Også brevet fra Hedemarkens representant Wollert Konow indikerer at folkevæpningssamlagene fortsatt befant seg i startfasen. Etter å ha gratulert Berner med Kristiania-samlagets fremgang, blir det gjort opp status for utvikling i eget amt. W. Konow (H) fremholdt at «Her gaar Folkevæpningssamlaget fremad, og jeg haaber vi snart skal samle alle Skytterlag i

---

⁸² Agøy 2001: 48

⁸³ Kaartvedt 1956: 522, note nr. 79

⁸⁴ J. A. Hoff: 129

⁸⁵ Fra forrige fotnote og til hit bygger på Arkiv etter H. E. Berner – boks nummer 1.

Hedemarkens amt under vår Beskyttelse [...]». Han var også, på lik linje med Five, uenig med Berner når det gjaldt organiseringen og oppbyggingen av fellesstyret. Han ønsket en parlamentarisk ordning der alle avgjørelser berodde på et flertall blant samlagenes medlemmer.

Til tross for at alle skytterlagene i amtet enda ikke var samlet, så kunne Konow informere Berner om at det er foretatt «Felles innkjøb af Vaaben [...]».⁸⁶ Når det gjelder denne sistnevnte bemerkningen om innkjøp av våpen, er det skummelt å spekulere for mye i denne på et såpass spinkelt kildegrunnlag. I henhold til studiens problemstilling hadde det selvfølgelig vært fruktbart om en kunne fastslå, at innkjøpet ble gjort med henblikk på å ruste opp til vern om folkemakten. Men vi må ta med i betraktningen at det også kan ha blitt gjort med intensjon om å fremme «Legemøvelser og Vaabenbrug». Det vi imidlertid vet er at Venstre hadde en målsetning om at alle som var innrullert i deres skytterlag skulle eie sin egen rifle. Dette skilte seg fra Centralforeningen som hadde hatt for vane å låne ut geværer. Øystein Sørensen har påpekt at disse utlånte riflene ofte var gamle og uegnet for kamp.⁸⁷ Mens professor Roald Berg skriver i *Profesjon, union, nasjon: 1814-1905*, at var riflene som folkevæpningssamlagene gikk til anskaffelse av var særdeles tidsriktige og egnet for kamp.⁸⁸ Wollert Konow har visselig nok, på bakgrunn av sitt politiske virke blant annet båret karakteristikken «den radikale venstremannen», og det er legitimt å hevde at han med overveiende sannsynlighet var en av dem som virkelig ønsket at samlagene skulle utrustes.⁸⁹ Samtidig fremkommer det at Konow var en sær dyktig administrator, som gang på gang sørget for at hans lokale skytterlag kunne skilte med overskudd, og at han innehadde vervet som formann i finanskomiteen.⁹⁰ Det kan dermed tenkes at hans forslag om felles innkjøp av våpen blott skyldtes en utpreget økonomisk teft.

To brev er naturligvis ikke all verden å skulle basere folkevæpningssamlagenes utvikling på. Allikevel er det faktorer som gir dem en viss tyngde. For det første er det snakk om en korrespondanse mellom noen av samlagenes mest innflytelsesrike personer. Og for det andre så kan mye av innholdet suppleres av andre trykte kilder. Som f.eks. uenigheten knyttet til selve oppbyggingen av organisasjonen. Det var nemlig først på nyåret 1882 at den endelige beslutningen ble truffet. Her blir de to synspunktene som fremkom av brevene presentert, men etter en «krass debatt», hvor Berner og Konow skal ha røket i tottene på hverandre, landet de på den parlamentariske retningen.⁹¹ F.o.m. tidlig i 1882 fantes det altså en landsomfattende og venstrestyrt

---

⁸⁶ Avsnitt t.o.m. hit bygger på Brev fra Wollert Konow til H. E. Berner i arkiv etter sistnevnte – boks nummer 1.

⁸⁷ Avsnittets siste tre setninger bygger på Sørensen 1984: 54

⁸⁸ R. Berg: 199

⁸⁹ Rolf Danielsen: 243

⁹⁰ Hoff: 109

⁹¹ Five Aarset: 47, 48 [Detaljnivået er imponerende, men det blir ikke referert til konkrete kilder. Jostein Nerbøvik har imidlertid også nevnt stiftelsen i *Norsk historie* bind nr. 5: 121].

skytterorganisasjon.⁹² En organisasjon, som ikke bare var løst tilknyttet Venstre, men hvor lederfigurer som Berner og Konow i tillegg til å skjøtte sitt verv innen folkevæpningssamlagene, også figurerte på Stortinget.⁹³ Løkensgard Hoel peker i sitt verk om målrøsla på at det fantes et overlappende «nettverk og personsamanfall» mellom folkevæpningssamlagene og målrørsla.⁹⁴ En nærmere gjennomgang av overlappende venstreforeningers interesser faller utenfor studiens problemstilling, men ikke desto mindre bidrar påstanden til å bygge oppunder følgende to poeng. For det første, at folkevæpningssamlagene, til tross for å ennå befinne i en oppstartsfase, hadde et stort utviklingspotensial. Etersom at «Venstrekoalisjonen som grep den politiske makten i 1884 var bredt sammensatt», ble ikke de mest ytterliggående elementene plassert utenfor og svekket.⁹⁵ En kan snarere tvert imot tale om et omfattende sammenfall mellom ledende skikkelser innen skytterlagsbevegelsen og stortingsrepresentanter (Venstre). Ved folkevæpningssamlagenes stiftelsesmøte 6. – 8. januar 1882, det var hele seks Stortings- og to varamenn til stede. Og for det andre så kan det tenkes at båndene til landsmålbevegelsen ga deler av folkevæpningssamlagene ytterligere en nasjonalistisk dimensjon. Det er neppe tilfeldig at samlagene som med tiden dukket opp tok navn som: «Dølen», «Harald Hårfager», «Mjølner», «Syttende Maj» og det alt nevnte «9de juni».⁹⁶

Når samlagene i løpet av de kommende årene ble svært omdiskutert og ifølge Yngvar Nielsen inntok «en meget stor Plads i Tidens Diskussioner», så skyldes nok dette for en stor del valgkampens og folkemøtenes ringvirkninger.⁹⁷ Studien vil komme nærmere inn på dette ved en senere anledning.

3.3 Tiltakene lar vente på seg

Men for å besvare det spørsmålet som ble reist i forbindelse med Bjørnsons ståsted, så er svaret etter alt å dømme – nei. Den offensive tonen Bjørnson ytret seg i alt i 1881 gjenspeilte i liten grad folkevæpningssamlagenes daværende faktiske styrke. Da de verken var ordentlig organisert eller spesielt bemidlet, er det liten grunn til å tro at de utgjorde noen reell fare for kongemakt og embetsregime i 1881. Rønnestad støtter seg på Kaartvedt når han fremholder at «regjeringen og dens tilhengere i hvertfall i begynnelsen valgte å overse de mulige faremomenter ved en

---

⁹² Nerbøvik: 121

⁹³ Ketil Motzfeldt: 205

⁹⁴ Oddmund Løkensgard Hoel: 169

⁹⁵ Sørensen 1998: 282

⁹⁶ Rønnestad: 51

⁹⁷ Yngvar Nielsen: 193

konkurrerende skytterlagsbevegelse».⁹⁸ Videre påpeker han hva som trolig var årsakene til dette. For det første så bestod folkevæpningssamlagene på daværende tidspunkt av et nokså beskjedent antall skyttere. Og for det andre så var «forfatningskampen om sommeren 1881 ennå ikke kommet inn i den kritiske fase».⁹⁹ Til tross for dette publiserte *Morgenbladet* alt 6. november en redaksjonell artikkel med tittelen «Folket i Vaaben». Her ble regjeringen anklaget for å bete seg altfor «lemfeldig» overfor folkevæpningssamlagene. *Morgenbladet* mente at landets radikale fløy ikke lenger la skjul på «at den ene del av det norske Folk nu skal rustes og væbnes mod den anden». Videre ba den regjeringen ta stilling til hvorvidt den ville utbetale statens midler til «at danne Sikkerhedvagt for de fra det radikale Parti altid mere og mere tydelig for Dagen lagte unionsfiendske og kongehadende Tendenser».¹⁰⁰

At verken Oscar eller regjeringen grep inn overfor samlagene så tidlig som i 1881, kan forklares med forhold som denne studien alt har beskrevet. For det første så hadde de – utover Bjørnsons opprørssang – ikke stort å hefte seg ved når det gjaldt samlagene. I all den tid de ikke utgjorde mer enn 2200 menn, og ingen av disse befant seg i hovedstaden, kan det tenkes at en for hardhendt tilnærming uten tilstrekkelig hjemmel, hadde gjort mer skade enn nytte.¹⁰¹ For å sette det litt i perspektiv, så hadde Centralforeningen på samme tidspunkt 5965 rifler til sin disposisjon.¹⁰² Gitt at hele Centralforeningens styre var bosatt i hovedstaden, er det nærliggende å tenke at regjeringen enda betraktet Kristiania som en konservativ bastion.¹⁰³ Enkelte urovekkende momenter i distriktene fikk så være.

Venstre og folkevæpningssamlagene nøt m.a.o. enn så lenge godt av de politiske konjunktorene. Det finnes også noe kildemateriale som tilsier at det enda ikke var behov for samlagene. De kunne ta tiden og den politiske utviklingen til hjelp. For ifølge Alf Kaartvedt, så hadde venstrebevegelsen enda troen på å nå sine målsetninger på konvensjonelt vis. Man håpet oppriktig at det skulle lykkes å tvinge Selmer-ministeriet til å gå av uten å gå til for drastiske midler. Videre skriver han i *Kampen mot parlamentarisme* at «Stortingssesjonene 1881-1882 er først og fremst historien om hvorledes disse politiske midlene ble uttømt uten å føre til målet». Det må ha ligget både harme og indignasjon i Johans Sverdrups ord, da han etter endt stortingssesjon i 1882 skal ha kommet med følgende kraftsalve i retning regjeringen «De er slemme fiender, man maa ikke alene slaa dem ihjel, man maa ovenikjøbet puffe dem overende».¹⁰⁴

---

⁹⁸ Rønnestad: 65

⁹⁹ Ibid

¹⁰⁰ Fra forrige note t.o.m. hit bygger på *Morgenbladet* 06.11.1881 og Rønnestad: 69

¹⁰¹ Tall for antall skyttere i 1881 er hentet i Rønnestad: 34

¹⁰² Rønnestad: 38

¹⁰³ Meldheim: 73 [Man var fortsatt ikke videre nervøs for hva som rørte seg i distriktene].

¹⁰⁴ Avsnittet bygger t.o.m. hit på Kaartvedt 1967: 118

Den radikalismen som utfoldet seg i 1883-1884, da Selmer-ministeriet «ble hogd ned av riksrettens skarpe våpen», og folkevæpningssamlagene etter sigende – med våpen i hånd – passet på at dommen ble tatt til følge, kan ifølge Kaartvedt kun forklares på bakgrunn av Venstres mer konvensjonelle midler ikke førte noen vei.¹⁰⁵ I hvilken grad dette fra et moralsk ståsted forsvarer de midlene Venstre i sin tur benyttet seg av skal jeg komme tilbake til.¹⁰⁶ At det enda ikke forelå noen konkret, væpna trussel fra Venstres samlag, forhindret imidlertid ikke Yngvar Nielsen fra å sette ord på sine bekymringer hva gjaldt Norges fremtid. Han fremholdt at året som nå var overstått, verken hadde brakt med seg noen form for klarhet, eller avgjørelser i de stridsemnene som delte Norge. Snarere tvert imot så hadde vanskelighetene kun økt og fremtiden la dermed an til å bli svært «broget for Alle».¹⁰⁷

---

¹⁰⁵ Ibid: 119

¹⁰⁶ [Studien har i kapitlet *Riksrettens tvilsomme vesen* pekt på en rekke problematiske og provokative trekk ved venstrebevegelsens storm mot konge- og embedsmannsveldet. Kaartvedt poeng er absolutt valid, men å la det stå som et helhetlig svar, kan i verste fall etterlate et inntrykk av at venstrebevegelsen hadde alt på det rene].

¹⁰⁷ Nielsen: 94

4 1882 – Sanksjonsnektelse og skjerpede omstendigheter

4.1 Tiden mørknes

Det påfølgende året ble langt i fra et forsoningsår for Norges politiske parter. Godt og vel et år senere holdt Nielsen stadig fast ved at utsiktene var dystre. Den 17. oktober 1882 skrev han følgende betraktning i dagboken sin:

Dagene mørknes; Tiden mørknes. Selv med Tilbøielighed til at se alt i det lyseste Skjær, kan det ikke alltid lykkes meg at se Fremtiden tillidsfuldt imøde. Her er uendelig megen Uduelighed, og en Mangel paa moralsk Holdning, baade hos dem, der gaar paa og hos dem, der viger tilbage. Det ser ofte ud for mig, som om Norge havde opbrugt, hvad det havde af Betingelser for et sundt politisk Liv. Men det kan dog atter blive lyst.¹⁰⁸

Rundt årsskiftet 1881-82 later det imidlertid til at Nielsen først og fremst etterlyste dugelighet og moralske holdninger hos dem som gikk på (venstrebevegelsen). For i en notis fra 21. februar påpeker han at han forlot et møte med Oscar helt overbevist om at kongen oppriktig elsket Norge på lik linje med Sverige. Videre forklarer han at kongen blott ønsket å regjere i overensstemmelse med grunnloven, men at han ikke ville eller kunne utlevere «Kongedømmet til Radikalismen».¹⁰⁹ Den tidligere stortingspresidenten Georg Harbitz skal ha underrettet kongen om at Venstres offensiv trolig ikke ville svinne hen uten revolusjon. Da Nielsen fikk rede på dette, skal han ifølge sine egne memoarer ha stilt seg uforstående til hvordan en slik revolusjon skulle utmynte seg. Hvorpå Kongen skal ha hevdet at folkevæpningssamlagene etter alt å dømme ville inneha en rolle i den.¹¹⁰ Denne overbevisningen skulle komme til å prege hans handlingsmønster i tiden som fulgte. Hvilket blant annet medførte at regjeringen d. 21 juni nektet å sanksjonere stortingets bevilgning til folkevæpningssamlagene. I Nielsens memoarer fremkommer det at kongen alt bestemt seg for dette d. 1. mars.¹¹¹ Et sentralt anliggende for denne studien blir da å saumfare kildene for eventuelle hendelser, som kan ha trigget Kongen og regjeringen til å treffe en slik beslutning. Skyldtes det som studien alt har omtalt det faktum at opposisjonens agitasjon i større grad slo retorisk mynt på folkevæpningssamlagenes fremvekst, eller hadde trusselbildet faktisk endret seg?

---

¹⁰⁸ Nielsen: 136

¹⁰⁹ Ibid: 114

¹¹⁰ Ibid

¹¹¹ Ibid: 115

4.2 Et forsterket trusselbilde

Velger man utelukkende å definere trusselbildet utfra antall skyttere under samlagenes kommando, er svaret: ja. I boken *Skyttersaken i Norge: dens historie og nuværende stilling*, står det nemlig at kun tre samlag ble stiftet i første halvdel av 1881, og at virksomheten nok ble deretter. I 1882 var derimot folkevæpningssamlagenes samlede styrke på totalt 9200 aktive skyttere fordelt på totalt 293 skytterlag – som igjen soknet til 15 forskjellige samlag. Det var imidlertid slik at alle medlemmer som løsnet skudd på bane ble definert som aktive medlemmer. Samme verk oppgir imidlertid ingensteds antall skyttere, som bevæpnet og velvillig hadde motsatt seg et ev. statskupp. Dette er viktig å ha med seg gjennom hele analysen. I tillegg er det viktig å understreke at riflebeholdningen til samlagene (2126 stk. totalt), kun tilsvarte om lag 23 % av de aktive skytterne.¹¹² Tallene avslører dermed de grove overdrivelsene som preget den offentlige debatten i 1880-årene. Studien har blant annet vist hvordan venstreorganet Dagbladet alt i 1881 proklamerte at «Parlamentets Hær» bestod av 18.000 mann.¹¹³

Skal vi tro det defensoratet som under riksrettssaken forsvarte Selmer-ministeriet, bestod den regulære hæren i 1882 av totalt 30.000 mann – 20.000 tilhørte linjen, mens de resterende 10.000 tilhørte landvernet.¹¹⁴ Defensoratet fremholdt imidlertid også at det stod forholdvis slett til med den regulære hæren i flere henseender. For dersom linjen skulle utrustes på et militært tilfredsstillende vis, så ville landvernet «være henvist til at benytte ældre Perkusjonsgeværer». Hvorvidt denne argumentasjonen utgikk fra et håp om å få frikjent Selmer-ministeriet på tiltalepunkt nummer to, selv om det innebar å kaste hæren foran bussen, er vanskelig å si. Men dersom det defensoratet la for dagen under riksrettssaken var sannferdig, må det betraktes som svært ugunstig og dumdristig å skulle bevilge penger til et militært korps, som ikke stod under deres egen kommando. Om en legger de tallene som denne studien har benyttet til grunn, er jo tallenes tale fortsatt nokså klar. Den regulære hæren overmannet folkevæpningssamlegene tre til én hva gjaldt antall disponible menn. Det er imidlertid uvisst hvor mye en så rigid og tallfokusert fortolkning har for seg. For gitt det politiske klimaet som rådde, hvor nesten ingen var lunkene eller likegyldige, er det verdt å ha med seg at «Rapportene fra militæravdelingene berettet om stedvis sterke venstresympatier blant menige og underoffiserer».¹¹⁵ Studien vil komme tilbake til problematikken knyttet til disse doble lojalitetsbåndene.

---

¹¹² Alle tallene er hentet fra *Skyttersaken i Norge: dens historie og nuværende stilling*: 188

¹¹³ *Dagbladet* 09.11.1881

¹¹⁴ *Rigsrets-tiende*: 1088 [Se også Agøy 2001: 31 «I motsetning til hva som ikke sjelden hevdes stod hele hæren og flåten under kongelig kommando, for hærens vedkommende både *linjen* (de yngste, best trente og normalt sett best utstyrte årsklassene av vernepliktige), *landvernet* og *landstormen* (de eldre årsklassene)».]

¹¹⁵ Hoff: 80 og Agøy 2001: 49

Med den historiske fasit for hånd, så vet vi at Kongen valgte å ikke sanksjonere stortingets bevilgning til folkevæpningssamlagene i 1882. Sanksjonsnektelsen må betraktes som et tiltak, hvis hensikt var å bremse den fremadstormende venstremilitsen. Hvorvidt de rapportene som kongemakten innhentet og deretter forankret beslutningen i, tok utgangspunkt i *Dagbladets* skrøner eller noe som minnet om de faktiske tallene er vanskelig å si. Historikeren Oddmund Løkensgard Hoel skriver i *Mål og modernisering 1868-1940* at «folkevæpningssamlaga holdt ein høg profil», hvilket naturligvis også påvirket Kongen til å treffe den beslutningen han gjorde.¹¹⁶ Men den offentlige debatten og dens tilhørende agitasjon og propaganda kan ikke alene stå oppført som årsaksforklaring. For i 1882 inntraff det – sett med konge- og regjeringsvennlige øyne – en rekke urovekkende hendelser. Deler av det trusselbildet som siden 1880 hovedsakelig ble opptegnet i avisene, manifesterte seg nå i konkrete handlinger. Disse vil i det påfølgende bli gjennomgått.

4.3 Det paramilitære preget kommer til uttrykk

«Utover sommeren og vinteren fulgte han nøye utviklingen innen Centralforeningen og amtsskytterlagene».¹¹⁷ Og selv om det nevnes i Yngvar Nielsens opptegnelser fra d. 22. juni 1882, at opposisjonens ledere f.o.m. sommeren fant det hensiktsmessig å brenne sine brev, er det allikevel ting i kildematerialet som tilsier at kongen gjorde klokt i å følge med.¹¹⁸ For om sommeren 1882 ble det i det radikale Trøndelag gjennomført feltøvelser og trent på eksersering. Hendelsen er veldokumentert og beskrives i flere kilder.¹¹⁹

Fremstillingene fremholder blant annet at 100 menn (deriblant en rekke underoffiserer) deltok på den storstilte militære øvelsen hvor de etter sigende «[...] forberedte seg på kamp».¹²⁰ Med unntak av Kaartvedt, som berører hva regjeringen forankret sanksjonsnektelsen i, vies det imidlertid liten eller ingen plass til å drøfte denne hendelsens konstitusjonelle skyggeside. Roald Berg skriver riktig nok at sanksjonsnektelsen nok skyldtes at regjeringen ikke ville forsyne en folkemilits, som ifølge eget utsagn skulle benyttes mot den samme regjering og kongemakten.¹²¹ Men han hefter seg ikke ved den juridiske problematikken knyttet til at en folkemilits nå bedrev militære øvelser helt uavhengig av staten og kongen. Helt siden 1851 hadde det stått forholdvis klart i Norge at væpnede korps ikke kunne eksistere uten statsstyrelsens samtykke.¹²²

---

¹¹⁶ Løkensgard Hoel: 169

¹¹⁷ Kaartvedt 1956: 136

¹¹⁸ Nielsen: 123 [Nielsen hørte dette fra Friele, men understreker at «Om Sandheden heraf kan jeg ikke dømme»].

¹¹⁹ Se Kaartvedt 1956: 133, Five Aarset: 52 og R. Berg: 199

¹²⁰ Ibid

¹²¹ R. Berg: 200

¹²² *Rigsrets-tidende* – defensoratet: 1083

Kongemaktens defensorat fremholdt at ikke engang Johan Sverdrup, som på daværende tidspunkt var medlem av protokollkomiteen, og dermed hadde mulighet for å hefte seg ved stortingets beslutninger, kom med innvendinger mot denne beslutningen.¹²³ Det er imidlertid viktig å understreke at det skjedde ekstremt mye innen norsk politikk på de drøyt 30 årene mellom nevnte beslutning og den rikspolitiske krisen. På bakgrunn av dette er det liten grunn til å anta at Sverdrup overhodet hadde sett for seg den prekære situasjonen på 1880-tallet under sin tid i nevnte komite. Selv om det stadig hender at politikere blir konfrontert med gamle utsagn, er det derfor lite fruktbart å skulle arrestere Sverdrup på dette punktet.

Men de militære øvelsene fra sommeren 1882 representerte som sagt et brudd med oppfatningen ang. væpnede korps fra 1851. Samtidig stod de som Kaartvedt mfl. også har påpekt i strid med Grunnlovens §25.¹²⁴ I så måte er det absolutt innenfor rimelighetens grenser å hevde at kongen og regjeringen sine mistanker kom til å gjenspeile realiteter. Det er imidlertid ikke mulig å la den militære feltøvelsen i Trøndelag stå som en direkte årsak til sanksjonsnektelsen. For det første så uttalte kong Oscar ifølge Yngvar Nielsen alt den 1. mars 1882 at det ikke kom på tale å sanksjonere noen bevilging til folkevæpningssamlagene.¹²⁵ Og for det andre så tier kildene når det gjelder feltøvelsens dato. Vi vet at den offisielle beslutningen om å ikke sanksjonere ble truffet d. 21 juni samme år.¹²⁶ Men sommeren 1882 kan altså referere til både før og etter regjeringens endelige avgjørelse.

4.4 Første fellesstyremøte

En annen urovekkende hendelse – sett med konge- og regjeringsvennlige øyne – lar seg imidlertid definitivt tidfeste til etter sanksjonsnektelsen. Den 10. august 1882 ble nemlig det første ordinære møtet i folkevæpningssamlagenes fellesstyre avholdt. På lik linje med den alt omtalte feltøvelsen fant også fellesstyremøtet sted i Trøndelag – nærmere bestemt Trondheim. Medlemmene som soknet til Sør- og Østlandet, reiste i felles togvogn fra Hamar, hvilket etter sigende skal ha vakt «betydelig oppmerksomhet». Ifølge *Skyttersaken i Norge: dens historie og nuværende stilling*, skal det ha blitt innkalt militære styrker for å passe på disse «uregjerlige folkevæbningskarene», eller «det næsten forbryderske pak» som *Morgenbladet* omtalte dem som for anledningen. To underoffiserer skal etter sigende også ha blitt nektet permisjon for å delta på møtet. «Så slett stod folkevæbningen i de militære myndigheters bedømmelse». Selv om møtet i all hovedsak omhandlet

---

¹²³ Ibid: 1083 og Koht: 133

¹²⁴ Kaartvedt 1956: 135

¹²⁵ Nielsen: 115

¹²⁶ Kaartvedt 1956: 134

en rekke administrative og skyttertekniske henseender, så skal en ikke neglisjere fellesmøtets politiske dimensjon og homogeniserende effekt. Det ble blant annet polemisert kraftig mot regjeringens sanksjonsnektelse og tilhørende begrunnelse. At møtet til dels ble politisk preget, er ikke spesielt besynderlig. For det valgte fellesstyret bestod sannelig ikke av særskilt moderate venstremenn, men av bl.a.; Ola Five (formann), Wollert Konow (nestformann) og Hans Konrad Foosnæs (revisor).¹²⁷ I en brevveksling mellom de to sistnevnte datert 30.08.1882 meddelte Foosnæs sin meningsfelle Konow (H) om at han til tross for å ha skrevet skrevet 16 valgartikler fortsatt hadde «meget tilbage at gjøre».¹²⁸

4.5 En vaklende og tvetydig kongemakt

Det er velkjent at folkevæpningssamlagene kunne benytte den historisk sett ukontroversielle skytter-, idretts- og kulturaktiviteten til å dekke over det som i 1880-årene utviklet seg til en folkemilits med en klar politisk agenda.¹²⁹ En lignende retorikk gjorde seg bl.a. gjeldende under riksretten i 1884. Argumentet om at det blott var folkevæpningssamlagenes historiske og patriotiske røtter som nå kom til uttrykk, kunne i sin tur benyttes som påskudd for at kongemaktens restriksjoner (deriblant sanksjonsnektelsen) var unasjonale. Det var nok denne problematikken Oscar heftet seg ved da han i sin tid forfattet følgende passasje: «Radikalernas raseri häröver röjde tydligt avsikten, dittils besöljad av vackra, om ock ihåliga fraser».¹³⁰ At dette ga konge- og regjeringsvennlige hodebry, kan deres måte å opptre på i 1882 stå som et eksempel på. Kaartvedt skriver at: «Vi kjenner ikke til de overlegninger innen statsrådet som førte til dette vedtaket».¹³¹ Men han understreker videre at regjeringen unnlot å drøfte sakens «maktpolitiske – og vesentlige – side».¹³² Og når en fra konservativt hold utad begrunnet sanksjonsnektelsen med at folkevæpningssamlagets fellesstyre var for løst organisert, kan det tenkes at det alt omtalte poenget om at utviklingen skjedde «under dekke av den ukontroversielle skyttar-, idretts- og kulturaktiviteten» virket inn. For innad kunne nok både konge og statsråder anerkjenne at beslutningen først og fremst ikke skyldtes samlagenes mangelfulle organisatoriske vesen. Et kvalifisert bud på de faktiske overlegningene finner en i Kaartvedts alt omtalte *Kampen mot parlamentarisme*. Her skriver han at:

---

¹²⁷ Avsnitt t.o.m. hit, inklusiv sitater bygger på Hoff: 189

¹²⁸ Brev fra Hans Konrad Foosnæs til Wollert Konow (H) – 30.08.1882 – lest i arkiv etter Wollert Konow (Nasjonalbiblioteket).

¹²⁹ Løkensgard Hoel: 169 [Studien skal foreløpig la det ligge, men dette er et perspektiv som den vil returnere til].

¹³⁰ Oscars II: 53 [«häröver» refererer til sanksjonsnektelsen i 1882].

¹³¹ Kaartvedt 1956: 134

¹³² Ibid: 135

[...] det resonnement som lå til grunn for regjeringens holdning, må ha vært følgende: Slik som folkevæpningssamlagene utviklet seg, bar de spiren i seg til militære korps, som i strid med Grunnlovens § 25 ikke sto under kongens øverste kommando. Det kunne derfor med en viss rett betraktes som grunnlovsværn å nekte å stille statsmidler til samlagenes disposisjon. (...) For kongemakten måtte det derfor i alle tilfelle fortone seg som politisk lettsindighet å medvirke til at ved statsmidler ble forsynt med våpen og ammunisjon. Derfor måtte kongen i denne saken benytte sitt bevilgningsveto.¹³³

Utover våren begynte kong Oscar å engste seg for at den politiske konflikten skulle ende i statskupp eller revolusjon. Da høsten kom, var han så engstelig at han tok kontakt med Sveriges statsminister A. Posse. Kongen ville at Sverige skulle opplyse den norske offentligheten om at han etter dets lov ikke var forpliktet til å sanksjonere bevilgningen, ettersom at den var skadelig for unionen og fremmet et revolusjonært formål.¹³⁴ Kravet ble imidlertid ikke tatt til følge og rant siden ut i sanden. Ifølge historiker og professor Jens Arup Seip stilte svenske statsmenn seg stort sett uforstående til den norske regjeringens politikk – inklusiv sanksjonsnektelsene.¹³⁵

4.6 Statskuppideen ser dagens lys

Samme høst var det duket for det mye omtalte stortingsvalget. En nærgående gjennomgang av det faller utenfor denne studiens problemstillinger og avgrensinger. Men en av reaksjonene som valgresultatet frembrakte, kan ansees som et relevant utgangspunkt for den stadig tiltakende rollen som folkevæpningssamlagene inntok i det politiske klimaet. For mens Venstre så smått innledet triumferingen, utga den erkekonervative filosofiprofessoren Marcus Jacob Monrad gjennom *Morgenbladet* en artikkelserie ved navn I anledning av valgene.¹³⁶ I artikkelens mest truende passasjer fremholdt Monrad at:

Og endelig, når Trykket bliver ret føleligt, naar altfor store Interesser staar paa Spil, og den almindelige Uvilje naar et Toppunkt, vil en dristig Regjering ikke risikere meget, men vil meget mere have Landets bedste Kræfter med sig, om den beraabende sig på Nødværgets Ret – Gud afvende Varslet – vover et statkup, hvorved Storthingets Beslutninger aabenbart tilsidesættes.¹³⁷

---

¹³³ Ibid

¹³⁴ Avsnitt t.o.m. hit bygger på Kaartvedt 1956: 136-137

¹³⁵ Seip 1981: 254

¹³⁶ Sørensen 1984: 42

¹³⁷ *Morgetbladet* 17.10.1882

M. J. Monrad utgjorde på sett og vis et desidert ytterpunkt på 1880-tallets politiske akse. Det er nærliggende å tenke at det var sånne som ham Ketil Motzfeldt kritiserte i sine dagboksopptegetninger. I et brev datert 10. januar 1884 skrev han i alle fall følgende om den politiske situasjonen:

De ved nok at jeg lægger Skylden udelukkende til Venstre-Partiet. Dette kunde, efter min Mening, aldrig have naaet frem til sådan en Magtfulkommenhed, ifald der havde været en dyktigere Regjering, som ikke vilde fundet sig tilfredsstillt ved Bifald hos endel Ultra-Royalister [...].¹³⁸

Men en slik nyansering av ens politiske motstandere hørte ingensteds hjemme i 1880-årenes politiske maktkamp. Venstreagitorer «klemde kvar dråpe ut av den sitrona». ¹³⁹ Monrads artikkel ble av blant andre Bjørnson tolket dithen at et statskupp nå var under oppseiling, og at dette ikke ble planlagt i Stockholm, men i Kristiania.¹⁴⁰ Bjørnson ble i tiden som fulgte besatt av tanken om et kongelig statskupp. I et brev til Johan Sverdrup datert 03.02.1883 finnes følgende passasje:

Er der noget sant i at vi har stats-koup-tanken iblant os (og jeg tror det), så forekommer det mig, at den må frøm i lys dag som handling. Er denne tanke innerst inne i vor forening med Sverige under én konge (og jeg tror, den er det; jeg tror, at ved hver modgang i Norge vejer en vred svænsk konge denne mulighed), så forekommer det mig, at man må lægge an på at få den til at vise seg.¹⁴¹

Med den historiske fasit for hånd vet vi at statskupptanken aldri manifesterte seg i handling, men Monrads artikkel bidro til unektelig til å skape en forventning om at et statskupp kunne være nært forestående. Hendelsen kan på sett og vis betraktes som en legitimeringskatalysator for at folkevæpningssamlagenes tilstedeværelse var ytterst nødvendig. Ifølge historiker Leiv Mjeldheim var venstresiden f.o.m. slutten av 1882 fortrolig med tanken om at samlagene kunne benyttes som et vern mot et ev. kongelig statskupp.¹⁴²

Yngvar Nielsens alt siterte påstand om at «Tiden mørknes», later altså til å ha gjenspeilt realiteter. Gjennom 1882 var det en hel del som pekte i retning av en ytterligere tilspisset politisk konflikt. Med henblikk på studiens problemstilling vil jeg i det påfølgende oppsummere de relevante hendelsene og utviklingstrekkene. Det er i aller høyeste grad belegg for å hevde at både trusselbildet og styrkeforholdet var noe justert ved utgangen av 1882. For det første så hadde folkevæpningssamlagenes medlemstall steget så det nesten tilsvarte landvernet. For det andre hadde

---

¹³⁸ Motzfeldt: 297

¹³⁹ Mjeldheim: 75

¹⁴⁰ Sørensen 1984: 42

¹⁴¹ Koht: 1932: 53

¹⁴² Mjeldheim: 75

det militære preget tiltatt, og det stod klarere at organisasjonen hadde mer ved seg enn skytter- og idrettstradisjonen. For det tredje var samlagene som følge av fellesstyremøtet bedre organisert, og det var et tydelig personsammenfall mellom det som etter hvert ble partiet Venstre og dets skytterlag. Og til slutt må det nevnes at disse utviklingstrekkene fant sted i en stadig mer tilspisset politisk kontekst. Monrads tale og kongens sanksjonsnektelse ble politiske stridsemner som venstrebevegelsen kunne fyre opp under og slå politisk mynt på. At samlagenes pengebevilgning uteble kan stå som det tydeligste eksemplet på at Oscar og statsrådene, etter alt å dømme, anså dem som en større trussel enn ved utgangen av det forgangne år. Det er også nærliggende å tenke at det er en kausal sammenheng mellom folkevæpningssamlagenes virke i 1882 og statskupptankens fremvekst. For som Mjeldheim har påpekt, så var det omtrent på dette tidspunktet at kongen begynte å tenke i «statskup-baner» (se s.15 *Relevant politisk kontekst*). En påstand som kan underbygges av bl.a. Kaartvedt, som fremholder at det f.o.m. oktober 1882, fantes aktører som mente å vite at Oscar virkelig hadde vurdert statskuppalternativet.¹⁴³

---

¹⁴³ Kaartvedt 1956: 190

5 1883 – kompromissets kollaps og opprustningsbestrebelse

5.1 Kongen vurderer drastiske tiltak

Valget og de tilhørende politiske konfliktene hadde kløvd Norges politiske landskap i to, men i begynnelsen av 1883 ble det ikke desto mindre lagt ut kompromissøkende følere. «Kong Oscar var åpenbart på full flukt bort fra den kraftpolitikk som han hadde utviklet for og diskutert med Selmer høsten og vinteren 1882». Dersom kraftpolitikken hadde veket tilbake til fordel for en mer forsonlig og kompromisspreget linje, så ville folkevæpningssamlagene etter alt å dømme ha utspilt sin rolle – i hvert fall i politisk øyemed. «Men forsonligheten varte ikke lenge».¹⁴⁴ Ord som kompromiss og forsoning skulle på ingen måte vise seg å bli beskrivende for 1883. I stedet finner vi rundt årsskiftet 1883-1884 nedtegnelser som denne fra Yngvar Nielsen: «Vi er i dette øieblik omgivne af en mod kongedømmet, forfatningen og unionen rettet sammensvergelse, mod den maa man væрге sig».¹⁴⁵ En skal naturligvis ha Yngvar Nielsens ikke fullt så objektive ståsted i bakhodet, men hans bekymringer gjenspeilte like fullt konturene av ytterst reelle forhold.

Professor og historiker Jens Arup Seip fastslår i *Utsikt over Norges historie. 2: Tidsrommet ca. 1850-1884* at det «Fra 23. april 1883 da var det klart at riksrett ville bli nedsatt, ble statsrådene tvunget til å tenke i alternativer».¹⁴⁶ Et av de aktuelle alternativene var statskupp, og dette ble i 1883 skjenket et mer konkret innhold gjennom den alt omtalte Sofiero-planen.¹⁴⁷ Her ble det diskutert å «regjere uten storting», så vel som å ta i bruk «skarp represjon hvis opprør forsøges».¹⁴⁸ Det er m.a.o. – til tross for de sporadiske kompromissforhandlingene – fortsatt fruktbart å bibeholde den spente og fiendtlige konteksten når en skal beskjeftige seg med folkevæpningssamlagenes utvikling. Yngvar Nielsen skriver i sine opptegnelser at «Haabet om at finde et Midel, som paa en hæderlig Maade kunde redde os fra alle de sørgelige Muligheder, blev mindre og mindre [...]».¹⁴⁹

5.2 Revolusjonen i Overhalla – ukonstitusjonelle guttestreker?

Når det gjelder antall aktive skyttere i samlagene, er det kanskje ikke så overraskende at tallet steg fra 9200 til 10 700 stk. i 1883. Valgkampen året før hadde jo unektelig vist at Venstre var i dytten,

---

¹⁴⁴ Avsnitt t.o.m. hit bygger på Kaartvedt 1956: 220-221

¹⁴⁵ Sørensen 1984: 58 [Sørensen siterer Yngvar Nielsen].

¹⁴⁶ Seip 1981: 248

¹⁴⁷ Ibid

¹⁴⁸ Ibid [Når det gjelder sitatene referer han til Kaartvedt].

¹⁴⁹ Nielsen: 169

og det samme later til å ha vært tilfellet med partiets skytterlag. Det mest interessante utviklingstrekket er imidlertid at folkevæpningssamlagene – til tross for sanksjonsnektelsen i 1882 – klarte å øke andelen bevæpnede skyttere fra 23 til 29 %.¹⁵⁰ Særlig i det ildrøde Trøndelag ble det arbeidet iherdig for å opprettholde våpentilførselen. Bestrebelsene ble, om enn kanskje noe ufortjent, gitt et særdeles revolusjonert stempel, men som så ofte ellers i 1880-årenes politiske diskurs, opererte partene med hver sin virkelighetsoppfatning. I det påfølgende vil studien se nærmere på de seansene som utspilte seg gjennom store deler av 1883, og som etterfølgende ble karakterisert som revolusjonen i Overhalla.

Rundt månedsskiftet februar-mars bevilget Sparebanken i Overhalla kr. 1000 til skytterlagene fra henholdsvis Namdalen, Frosta og Ranum.¹⁵¹ Bakgrunnen for bevilgningen var at også «mindre bemidlede yngre skyttere» skulle ha muligheten til å skaffe seg våpen. At landets banker forsynt folkevæpningssamlagene med midler må i seg selv ha fremstått både uheldig og urovekkende for konge og regjering, men da forespørselens begrunnelse ble gjengitt i VG, gikk det fra vondt til verre. For utover skyttersakens betydning ble det argumentert med at det:

[...] hertil kommer en Omstendighed, der paalægger ethvert Skytterlag som ubetinget Pligt at gjøre alt, hvad der står i dets Magt for snarest mulig at Skaffe Folket Vaaben ihænde. Vi sigter til den politiske Stilling i vort Land. (...) Røster høres fra Broderlandet, hvor Kongen ligefrem opfordres til at bruge Vold mod Forfatningen. Det maa være mere end god Grund nok for enhver til at bidra alt, hvad man kan, for at værne om Friheden og Fædrelandet.

«Den politiske Galskab stiger!» ble tilsvaret til redaksjonen i det konservative organet *Fædrlandet*. De, som så mange andre på høyresiden stilte seg undrende til hvordan VG kunne anta at konge- og regjeringsmakten ville være tilbøyelige til å konvertere Monrad og Marcellus sine ord til handling.¹⁵² I den forbindelse kan det være interessant å trekke inn et perspektiv fra S. C. Hammer, som i boken *Georg Stang: et blad af Norges nyeste historie* skriver at medlemmer av folkevæpningssamlegene ofte hadde en litt primitiv oppfatning av politikk. De var visst nok i overkant tilbøyelige til å se «statskupplaner og attentater paa forfatningen i de forskjellige feilgreb fra den daværende regjerings side [...]».¹⁵³ Ofte i større grad enn hva både nevnte regjering mot og evner faktisk berettiget.¹⁵⁴ Den evinnelige diskusjonen om hvilken sides agitasjoner som i størst

---

¹⁵⁰ Regnet ut ved hjelp av tallene på side 188 i Hoff

¹⁵¹ Ole Severin Aavatsmark: 21

¹⁵² Under pseudonym ble det også i Sverige forfattet en artikkel som manet kongen til å slå ned venstre med vold dersom det var nødvendig.

¹⁵³ S. C. Hammer: 38

¹⁵⁴ Ibid

grad gjenspeilte faktiske forhold, skal studien foreløpig la ligge. Men de beskyldningene som samlagenes representanter kom med i sitt «andragende» til Overhalla Sparebank, skulle gå hen og få rettslige følger.¹⁵⁵

Fra samlagenes eget organ *Norsk Skyttertidende*, ble det proklamert at også private aktører hadde donert betydelige summer til anskaffelse av våpen. Samme aktør fremholdt videre at Namdalens skytterlag alt hadde bestilt 100 rifler og omfattende mengder ammunisjon. Ranum skytterlag hadde etter sigende nylig bestilt blant annet: «50kg krutt, 140 esker kuler 500 hylser og 1000 fenghetter [...]». Forfatteren rundet av med å understreke at slike bestillinger ikke var «ualmindelige». Etter å ha innhentet denne informasjonen, samt *Verdens Gangs* omtale av forespørselens begrunnelse, mente styresmaktene å ha tilstrekkelig indiser for at det var revolusjonære tendenser i gjerdet. Derfor ble det d. 19. september innkalt til vitnestevne på Overhalla. Her håpet man bl.a. å komme til bunns i hvem som forfattet forespørselen, og hvorvidt det under forhandlingene ble nevnt hvilket øyemed bevilgningen var tilsiktet. Resultatet av vitnestevnet ble forholdsvis magert. Aktoratet fikk riktignok bekreftet at Ola Five hadde vært til stede under møtet med Sparebanken. Hvilket nok kunne bidra til å styrke betenkeligheten – han var tross alt «folkevæpningssamlagenes far og leder».¹⁵⁶ Men det var to menn ved navn Johannes Moe og Svein G. Tetlie som havnet i de nokså dramatiske begivenhetenes sentrum.

5.3 Krigsforhør

Bakgrunnen var at de to hadde iført seg flere hatter under den stadig tiltakende konflikten. Både J. Moe og S. G. Tetlie hadde innehatt verv i den regulære hæren og folkevæpningssamlagene på én og samme tid. I regi av den regulære hærstyrken var de to henholdsvis bataljonhornblåser og kommandersersjant, men de var samtidig ansett som venstreradikale og var etter sigende blant «værste Rabulister i Namdalen». Ifølge Five Aarset hadde de på lik linje med flere underbefalingsmenn i Overhalla og Grong sågar fremtredende roller i samlagenes rekke.¹⁵⁷ Det fremkommer bl.a. at J. Moe var den øverste lederen i Ranum skytterlag.¹⁵⁸ På bakgrunn av denne – gitt Norges politiske situasjon – problematiske interessekonflikten, ble det ved brigadeordre bestemt at et krigsforhør skulle finne sted fra 6.-8. november. Her skulle Tetlie og Moe avhøres i forbindelse med deres forhold til den søknaden som ved å bl.a. spille på et kommende statskupp, hadde resultert i pengebevilgninger til diverse skytterlag. Videre ønsket også auditør Nicolaysen å komme til bunns

---

¹⁵⁵ Foregående tre avsnitt bygger foruten sitat fra Hammer på Aavatsmark: 20-22

¹⁵⁶ Avsnitt t.o.m. hit bygger på Aavatsmark: 22

¹⁵⁷ Five Aarset: 62

¹⁵⁸ Aavatsmark: 37

i hvilken rolle de to hadde spilt under gjennomførelsen av den militære feltøvelsen som Ola Five arrangerte sommeren 1882.¹⁵⁹ En altfor detaljert gjennomgang av krigsforhøret i Overhalla, skal jeg ikke begi meg inn i her, men like fullt er det enkelte elementer ved det som i aller høyeste grad bør belyses.

Allerede før forhøret kom i gang, ble det varslet om at urovekkende momenter tilsynelatende var under oppseiling. Det var byfogd Berg som uttrykte sin urolighet, og i et brev til nevnte auditør Nicolaysen datert til 6. november, fremholdt han bl.a. følgende passasjer:

Sammenkaldelsen av Overhaldens Skytterforeninger til et ekstraordinært Møde, som ikke afholdes paa Foreningernes sedvanlige Skydeplads, men er henlagt til det Sted hvor Forhøret skal afholdes, er aabenbarlig en fiendtlig og truende Demonstration som burde have været fjernet, hvis man havde midler dertil.¹⁶⁰

Hvorvidt slike midler fantes eller ei, tier kildene om, men det ble i hvert fall ikke foretatt noen ekstraordinære sikkerhetstiltak i forbindelse med gjennomføringen av forhøret – til det var tiden for knapp. Folkevæpningssamlagene hadde imidlertid – som sitatet over indikerer – rukket å mobilisere sine tropper. Det var etter alt å dømme Ola Five som trakk i trådene og om lag 100 skyttere fra lokale lag møtte opp ved bygningen hvor krigsforhøret fant sted.¹⁶¹ I løpet av kvelden og den påfølgende morgenen blir det løsnet løse skudd, heist rene, norske flagg og fremvist bannere med påskriften «Længe leve Johan Sverdrup» utenfor forhørslokalet. Etter hvert begynte også bevæpnede medlemmer av samlagene å marsjere taktfast og syngende forbi tinghuset. Og til slutt stilte de opp på standplass og bedrev skytetrening 60-70 meter unna det pågående krigsforhøret. Gitt at det ble bedrevet kappskyting, må vi kunne anta det ble løsnet skarpe skudd. Byfogden Berg mente at Folkevæpningssamlagenes opptreden var tilsiktet å «forøve et Pres paa de conservative Vidner, og at dette sidste vil utvilsomt lykkes».¹⁶² Diverse konservativt innstilte organer anså hendelsene som forkastelige og gikk følgelig til frontalangrep på samlagenes opptreden så vel som folkevæpningssideologien generelt. *Morgenbladet* fremholdt bl.a:

I denne udisciplinerede, opagiterende Hordes Hænder har Hr. Five og de, som staar bagenfor og Udtalte sin Fortrøstning til den Forsvarskraft, forenede Folkevæbningssamlag i Fædrelandets

---

¹⁵⁹ [Auditør var fram til 1909 tittel for krigsadvokat].

¹⁶⁰ Aavatsmark: 33

¹⁶¹ Avsnitt t.o.m. hit bygger på Five Aarset: 63 – Også Aavatsmark hevder at O. Five var opphavsmannen: 39

¹⁶² Aavatsmark: 33

Tjeneste vil raade over, lagt skarpe Vaaben. Et Skud gaar af og rammer! – Kan Hr. Five og Hr. Sverdrup gjøre det godt igjen, hvad der er skeet?¹⁶³

Brigadens representanter førte er mer nøktern og nyansert tone. Deres rapport til Nordre Trondhjems amtmann fremholdt at demonstrasjonen, til tross for verken å ha hindret eller forstyrret forhøret nevneverdig, likevel måtte betraktes «som mindre tilbørlige og mindre passende». Det er kanskje ikke så besynderlig at Aavatsmark – til tross for at han har behandlet hendelsene i Overhalla nokså innstendig – ikke heftet seg nevneverdig ved at det ble utvist en type adferd som må sies å bryte med både rettslig og demokratisk sedvane. Jeg skal være særs forsiktig med å stemple Ole Severin Aavatsmark (1885-1935) som noe han ikke var. Men i kraft av å ha vært en svoren venstremann, så har han nok kommet til skade for å bli litt blendet av hva de som deltok på aksjonen i Overhalla gikk i bresjen for, og dermed ikke reflektert spesielt mye over hvordan de gjorde det.

Heller ikke Aarset Five har viet plass i sin bok til å dvele ved protestformens skyggesider. Faktisk kan en tale om en nokså slående likhet mellom folkevæpningssamlagenes opptreden i Overhalla sommeren 1883 og general Wergelands under riksrettens avsluttende fase i 1884. Han, som ved den tid var kommandanten på Akershus Festning, «lot to feltkanoner kjøre forbi Lagtingets sal, der retten satt samlet for å avsi dommen. Episoden vakte voldsomt oppstyr. Svært få i høyre satte pris på denne markeringen».¹⁶⁴ En skal nok ha med i betraktningen at situasjonen var mer spent under riksretten, men det blir like fullt feil å operere med forskjellige moralske kodekser for venstrebevegelsen og høyrekretser. Samlagenes opptrinn kan ikke bare overses eller anses som uskyldige guttestreker. De må i større grad kunne forstås som forholdsvis upassende, truende og dermed også handlinger som bidro til å trappe opp konflikten ytterligere. Det er legitimt å hevde at slike opptrinn var med på å legitimere kongelige foranstaltninger som den i januar 1884.

Når det gjelder utfallet av krigsforhøret, kan dette ved første øyekast fremstå forholdvis ubetydelig. Auditøren forstod at det verken i den militære eller alminnelige straffelov, fantes bestemmelser som med sikkerhet kunne anvendes til å straffe Moe og Tetlie. Men samme mann fremholdt at det måtte anses som «mindre ønskelig» at de beholdt sine stillinger i den regulære hæren. Etter mye frem og tilbake ble Johannes Moe offisielt avskjediget d. 15. april 1884. I begrunnelsen fra kaptein Holtermann lød det blant annet at Moe hadde misforstått hva «patriotisk iver» var. Tetlie later til å ha sluppet straff, men det er nærliggende å tenke at han i all overskuelig

---

¹⁶³ Ibid: 41

¹⁶⁴ Sørensen 1984: 62

fremtid befant seg i myndighetenes søkelys.¹⁶⁵ Utover Moe ble ytterligere ni menige fra linjen straffet for å ha utvist fredsforstyrrende og upassende adferd under krigsforhøret.¹⁶⁶

5.4 Kongemaktens maktmonopol utfordres

Det er på høy tid å samle trådene fra hendelsene i Overhalla og knytte dem til studiens problemstillinger. En skal naturligvis passe seg for å gjøre representative typer av slike som Moe og Tetlie. Men det er unektelig spennende å betrakte sammenhengen mellom deres handlingsmønster og høyere offiserers mistillit til lavere befal og menige. For i professor Agøys alt omtalte bok, lyder det i behandlingen av spørsmålet om hvorvidt hæren ville ha vært en pålitelig faktor for Kongen ved et ev. statskupp at «Kronprins Gustaf håpet det, men mange konservative tvilte, inkludert flertallet i regjeringen Selmer og arméminister Munthe (som samtidig var hærsjef)». ¹⁶⁷ Videre påpeker professor R. Berg bl.a. at «[...] en del, iallfall yngre offiserer var Venstre-sympatisører [...]» og at «Munthe var ikke sikker på de, altså de vernepliktige, ville la seg mobilisere». ¹⁶⁸ Ifølge kildene, skal vitnesbyrd under krigsforhøret ha det til at både Moe og Tetlie utover deres «mindre ønskelige» sett å agere på i 1883, også deltok på feltøvelsen i 1882. ¹⁶⁹ At et lands sersjanter og menige deltok på en feltmanøver, hvor en politisk bevegelses mest ytterliggående element forberedte seg på å i verste fall rette våpnene mot dets regulære hær, må kunne betraktes som en særs uheldig stilling. Under avhøret av sersjant Kristian Skei, kom det frem at det også hadde blitt avholdt en eksersisøvelse. Nevnte sersjant hadde selv stått i spissen for gjennomføringen av denne, og «Han uttalte også at man hadde forsøkt å lede manøveren på militært vis. ¹⁷⁰ Hvorvidt det ble avholdt flere slike øvelser tier kildene om, men Julius Rønnestad skriver i sin hovedoppgave *Folkevæpningssamlagene* at han anser det for å være «overveiende sannsynlig at de underoffiserer og befalingsmenn som sto tilsluttet skytterlag stilte sine kunnskaper til disposisjon for medlemmene, både når det gjaldt skyteferdighet og også eksersering». ¹⁷¹

I all den tid mannen som «høyt til hest» ledet en etter sigende «ren militærøvelse» var Ola Five, er det vanskelig å betrakte den som helt uskyldig. ¹⁷² Argumentet om at samlagene blott utgjorde en «forskole for arméen», stod stadig svakere etter hvert som 1880-årene skred frem. ¹⁷³

---

¹⁶⁵ Aavatsmark: 41

¹⁶⁶ Ibid: 51

¹⁶⁷ Agøy 2001: 49

¹⁶⁸ R. Berg: 201

¹⁶⁹ Aavatsmark: 36, 41

¹⁷⁰ Rønnestad: 48

¹⁷¹ Ibid: 48

¹⁷² Sitater er hentet fra Five Aarset: 52

¹⁷³ Rønnestad: 56

Under de politiske forholdene som rådde, må det ha blitt stadig vanskeligere å opptre tilfredsstillende overfor både samlag og den regulære arméen, som ifølge grunnlovens § 25, stod under Kongen.¹⁷⁴ I et brev til H. E. Berner datert 25. oktober 1881 skrev O. Five følgende passasje: «Det er mit og de øvrige Indtrøndernes Ønske at Folkevæbningssamlagene både direkte og indirekte måtte påskynde Kongedømmets død».¹⁷⁵

Situasjonen var altså den, at brede lag av hærens underoffiserers politiske sympatier tæret på den eden som i utgangpunkt bandt dem til kongemakten. At Kongen og regjeringen så seg nødt til å agere, er dermed ikke videre besynderlig. Hvorvidt de tiltakene som så dagens lys i januar 1884 (studien skal komme nærmere inn på disse) var berettiget, er en interessant og vanskelig diskusjon. Men det er i hvert fall på det rene at de ikke kan stemples som beint frem konspiratoriske, slik som tilfellet er i professor Lars Borgersruds *konspirasjon og kapitulasjon: nytt lys på forsvarshistorien 1814-1940*, hvor det i alt for stor grad vendes et blindt øye til de provoserende og truende aspektene ved folkevæbningssamlagenes virke.¹⁷⁶ Gitt at Kongen og regjeringen hadde innhentet informasjon som tilsa at det fantes overlappende personsammenfall mellom folkevæbningssamlagene og den regulære hæren, er det nok fruktbart å i hvert fall til dels betrakte Oscar og hans statsråders reaksjon som legitime, defensive foranstalter forårsaket av samlagenes tidvis nokså store armbevegelser. Store armbevegelser til tross, så forsvarte flere av de som deltok på demonstrasjonen (skytterfesten) sine handlinger med at «Man pleiet å gi salutten efter hurrarop, og fra hans side var det ingen oponionsytring mot retten». Flere skyttere skal også ha uttalt at det var helt alminnelig prosedyre å avfyre løse skudd på vei hjem fra skyteøvelser.¹⁷⁷ Folkevæbningssamlagene benyttet seg m.a.o. fortsatt av den argumentasjonen som spilte på skyttersakens ukontroversielle historie og ufarlige vesen. Dermed stod embetsregimet stadig overfor en fiende, som til tross for å ha stått i begivenhetenes sentrum ved en rekke urovekkende hendelser, kunne hevde sin uskyld. Hendelsene i Overhalla var imidlertid ikke det eneste samlagene foretok seg i 1883. I det påfølgende vil studien derfor rette blikket over på andre episoder av betydning for studiens over- og underproblemstilling.

Det var nemlig ikke kun samlagene fra Trøndelag som arbeidet iherdig for å bevæpne sine tilsluttede skyttere. Også i hovedstaden ble det – med overveiende sannsynlighet – alt fra årets start kjøpt inn våpen. Dette fremkommer av et brev fra H. E. Berners arkiv datert 25. januar 1883. Brevet fra Larsens våbenforretning er riktig nok ikke sendt til privatpersonen Berner, men til «Akershus Amts Folkevæbnings Samlag Kristiania», hvor Berner som kjent var øverste leder. På anmodning fra Akershus folkevæbningssamlag, lovet våpenhandelen å levere opptil 30 rifler (15 stk.

---

¹⁷⁴ [Vi må anta at mange skyttere og venstremenn også var menige – særlig i distriktene].

¹⁷⁵ Rønnestad: 65 etter brev fra Berners arkiv

¹⁷⁶ Lars Borgersrud: 85-89

¹⁷⁷ Aavatsmark: 47 [«han» referer til Kasper Grande som innrømmet å ha løsnet et løst skudd].

remington- og 15 stk. tennstempelrifler), avhengig av hvilken betaling som kunne tilbys ved våpnenes ankomst.¹⁷⁸ Det er uvisst hvor mange av de 30 tilbudte riflene samlaget fikk kjøpt, men J. A. Hoff sin oversikt over skytterlagene i Akershus amt, viser at mange drev godt og var forsynt med et solid antall rifler.¹⁷⁹ Brevet gir uansett en indikasjon på at folkevæpningssamlagene nå også var en faktor å regne med i hovedstaden. Den tidvis nokså bekymringsløse holdningen som hadde blitt utvist overfor samlagene i konflikten innledende fase, var nå umuliggjort og erstattet av en fortrinnsvis legitim frykt.

For i sine optegnelser fra omtrent samme tidspunkt – nærmere bestemt 18. februar – gir Y. Nielsen uttrykk for at kongen var preget. Han fremholder at «Som Regel gjør Kongen i det daglige Liv Indtryk af at være aldeles rolig; men dette er muligens blot noget tilkjæmpet».¹⁸⁰ Det er viktig å understreke at samlagene verken kan eller bør stå som eneste forklaring på dette. Den politiske stormen som Oscar og Selmer-ministeriet stod midt oppi var svært sammensatt. Men de bekymringene som kongen må ha hatt i forbindelse med de bristende kompromissforhandlingene, som på sett og vis fastslo hvor diametralt uenige partene var, ble unektelig forsterket av samlagenes tilstedeværelse. Parlamentshæren ga ifølge Kaartvedt Venstre «sine rettskrav større politisk tyngde».¹⁸¹ Og skulle denne tyngden vise seg å ikke være tilstrekkelig, så arbeidet de parallelt «for å stå rustet om konflikten ikke lot seg kjempe ut på det politiske plan med parlamentariske midler».¹⁸² Kildematerialet tilsier da også – i hvert fall til en viss grad – at folkevæpningssamlagene fortsatte å forberede seg på en slik eventualitet i 1883. Hvilket igjen understreker viktigheten av å ikke neglisjere den innvirkningen samlagenes agerende hadde på kongen. Dette vil i det påfølgende bli utdypet.

Den 15. august 1883 ble folkevæpningssamlagenes årlige fellesstyremøte avholdt. På møtet reiste O. Five et forslag om at samlagene skulle arbeide for eksersis, øvelse i spredt fektning og felttjeneste. Forslaget møtte imidlertid umiddelbart motstand fra D. Dietrichson. Han mente nemlig at det ville være problematisk å få kvalifiserte folk – som f.eks. underoffiserer og øvrig befall – til å sette sine nåværende stillinger og fremtidige karrierer på spill.¹⁸³ På bakgrunn av de alt beskrevne hendelsene fra Overhalla, vet vi imidlertid at enkelte likevel valgte å lede slike øvelser. Dessuten nevnte Dietrichson at Fives forslag ville føre til «mye skrik og skrå» fra deres politiske motstandere.¹⁸⁴ Fives svar var av den kompromissløse sorten: «Når der var talt om skrig og skrå fra

---

¹⁷⁸ Arkiv etter H. E. Berner – boks nummer 1.

¹⁷⁹ Hoff: 132-133

¹⁸⁰ Nielsen: 145

¹⁸¹ Kaartvedt 1956: 134

¹⁸² Ibid

¹⁸³ Rønnestad: 49

¹⁸⁴ Ibid

vore modstandere, så var det så meget af det før, at lidt mere eller mindre hverken gjorde fra eller til Dessuden var dette noget nytt for dem at skråle over, hvilket vilde skaffe os en behagelig afvexling».¹⁸⁵

Fives forslag ble vedtatt og dermed forelå det altså et formelt fattet vedtak om å innføre eksersis og militæropplæring. Det ble ingensteds oppført at landets samlag var forpliktet til dette, men ikke desto mindre innebar vedtaket en implisitt uttrykt aksept for å bedrive paramilitær virksomhet.¹⁸⁶ At det nettopp var Five som fremmet dette forslaget er ikke videre besynderlig. Studien har alt vist at han både var en av de mest ytterliggående og karismatiske skikkelsene i venstrebevegelsen. Dertil finnes det også et brev som indikerer at Five og enkelte av hans meningsfeller hadde konkrete planer om å eksersere. Det dreier som en korrespondanse mellom to sentrale skytterlagsskikkelser – henholdsvis Hans Konrad Foosnæs og Wollert Konow (H). I brevet hvor førstnevnte er avsender, fortelles det bl.a. at han ved to anledninger har vært på Kongsberg og gjort innkjøp hos våpenfabrikkens direktør Ole Krag.¹⁸⁷ Videre forteller han at de to har diskutert «hvordan et arme og privatgevær skulde kombineres, saaledes at skytteren fandt seg tjent derved, og at han som Rekrut kunde møde på eksersispladsen [...]».¹⁸⁸ H. K. Foosnæs informerte også om at han og Five hadde bestilt 30 rifler og at disse skulle ankomme i medio juli. Det er viktig å være påpasselig og ikke tillegge slike enkeltstående brev for stor tyngde. Men jeg vil allikevel driste meg til å hevde at dette bygger opp under Rønnestads påstand om at folkevæpningssamlagene – med overveiende sannsynlighet – gjennomførte flere militære øvelser enn kildene eksplisitt gir uttrykk for.

5.5 Veien videre drøftes på Sofiero

Med en slik utvikling blant mange av landets samlag, og med den politiske situasjonens stadig mer tyngende vesen som litt etter litt fortærte det vi kan kalle kong Oscars legitime handlingsrom, returnerte han sommeren 1883 til det standhaftige standpunktet han forfektet den forgangne høst. Denne avhandlingen har ved flere anledninger omtalt Sofiero-planen, og det er på tide å se litt nærmere på hva den helt konkret gikk ut på. Sommeren 1883 ble nemlig Selmer, Kierulf og Schweigaard bedt om å innfinne seg på kongens sommerslott i Øresund fra 17. – 20. august. Kongen ønsket nå å drøfte en eventuell motstandsplan muntlig. Planen, som bl.a. innebar at statsrådene skulle oversitte en ev. domfellelse, ville unektelig utløse en enorm forbitrelse hos

---

¹⁸⁵ Ibid

¹⁸⁶ Ibid

¹⁸⁷ Brev i arkiv etter Wollert Konow (Nasjonalbiblioteket) – datert 18.06.1883

¹⁸⁸ Ibid

stortingsmajoriteten. Nå gjaldt det å få kartlagt hvordan denne forbitrelsen ville komme til uttrykk. Selmer var som alltid optimist og så fortsatt ikke altfor mørkt på tingenes tilstand.¹⁸⁹

Det var lite sannsynlig, skrev han til kong Oscar 28. juni, at venstre ville gjøre væpnet oppstand. Motstanden ville utgå fra stortinget, «men ogsaa fra den kant bliver ikkun store og voldsomme ord men ingen handling». Han var likevel enig med kongen i at det for alle tilfelles skyld burde iverksettes militære sikringstiltak for å hindre at hærens ammunisjons- og geværdepoter falt i hendene på motstanderne.¹⁹⁰

Selv om det ikke ble uttrykt noen eksplisitt frykt for væpnet oppstand, fant både Oscar og Selmer det tryggest å utarbeide en mer konkret beredskapsplan i møte med folkevæpningssamlagene. Det kan tenkes at Selmer tok på seg et i overkant modig ansikt for å berolige kongen. Men til tross for at det ikke finnes fullstendige opplysninger om hva som ble diskutert på Sofiero, er det helt på det rene at det ble tatt hensyn til den trusselen Venstres samlag utgjorde. For i et skriv som sannsynligvis oppsummerer en samtale mellom Oscar og Selmer, lyder det som følger; kongemakten skulle etter proklamasjonen (om at de tiltalte statsrådene ble sittende) innta en rolig og avventende holdning, men gå til «skarp repressjon *hvis opprør forsøges*».¹⁹¹ En skarp represjon forutsatte imidlertid et betydelig overtak i styrkeforholdet. Vi har alt sett hvordan folkevæpningssamlagenes antall bevæpnede skyttere økte i 1883. Videre at det fantes underoffiserer som sympatiserte med dem, og i så måte bidro til å undergrave den regulære hæren. Dertil kan vi føye enda et – sett med kongemaktens øyne – urovekkende utviklingstrekk.

For i 1883 skjedde det også et regelrett mannefall i Centralforeningen. Ved utgangen av året hadde medlemstallet falt fra 18 420 stk. til 11 127, og av de gjenværende var 2140 stk. under 22 år. Om vi tar med hele riflebeholdningen til Centralforeningen – da inkludert rifler eid av enkelte skytterlag, samt utlånte og privateide rifler, så tilsvarer antallet 23 % av medlemmene.¹⁹² Folkevæpningssamlagene hadde på tilsvarende tidspunkt, som alt er blitt påpekt i kapitelets innledning, 10 700 aktive skyttere, hvorav 29 % kunne utstyres med rifler. Selv om «Mænd med kongelig Udnævnelse» fortsatt stod i spissen for både den regulære hæren og Centralforeningen, så var begge disse – om enn på ulike måter – svekket. Det er imidlertid vanskelig å se for seg at kongen og regjeringen satt med disse tallene foran seg i 1883. Likefult er det tenkelig at de gjennom avisene, folkemøtene og granskninger som den i forbindelse med Overhalla-revolusjonen, innhent

---

¹⁸⁹ Avsnitt bygger på Kaartvedt 1956: 273-274

¹⁹⁰ Ibid: 273

¹⁹¹ Ibid: 275

¹⁹² Tallene er hentet i Rønnestad: 100

nok informasjon til å danne seg et omtrentlig trusselbilde.

Utover senhøsten, nærmere bestemt d. 29. november overhørte Y. Nielsen en rekke særdeles urovekkende passasjer. På vei hjem fra et folkemøte i Horten hadde Nielsen delt togkupe med en herre fra Tjølling i Vestfold. Han kunne fortelle at de radikale i bygden var forsynt med rifler og ammunisjon. Etter mannens sigende fantes det et sågar et arsenal hjemme hos en lokal underbefalingsmann. «Vedkommende selv vedgik, at dette skulde bruges paa Marschen mod Christiania».¹⁹³ Her er det imidlertid viktig å understreke at de store byene i Vestfold sviktet folkevæpningssamlagenes sak. Tønsberg var slett ikke med, mens Larvik, Horten og Sandefjord kun var minimalt involvert. Som et resultat av dette huset amtet hovedsakelig små og svake skytterlag uten nevneverdige våpenbeholdninger.¹⁹⁴ En skal derfor være varsom med å betrakte det som utspilte seg i togkupeen som en desidert sannhet. Ikke desto mindre, så skal Nielsen ha underrettet Selmer om forholdene som rådde i Tjømling. Hvorpå statsministeren skal ha svart at «den (*regjeringen*) efter Evne søger at skaffe sig Underretning derom».¹⁹⁵ Det var på dette tidspunktet at Nielsen fikk greie på en rekke «Foranstaltninger» var truffet. Disse vil som alt nevnt bli behandlet i neste kapittel. Blant toneangivende konservative rådde det forskjellige syn på tingenes tilstand. Ketil Motzfeldt mente at den pågående striden mellom kongemakten og Stortinget ikke kunne «bilægges uten Blodsudgydelse». Mens andre fremholdt at den radikale oppstanden som etter sigende var under oppseiling, ville svikte når «der kommer Alvor i Spillet».¹⁹⁶

Mot slutten av 1883 ble alle ev. trusselforestillinger uansett skjenket en hittil usett form for politisk tyngde. Bjørnson hadde som kjent ved flere anledninger brasket seg og polemisert kraftig. Øystein Sørensen har påpekt at Bjørnson til tross for å være her, der og alle vegne, hadde «noe overdrevne forestillinger om sin egen betydning» i det politiske landskapet. Bjørnson mente f.eks. at artikkelserien han forfattet sommeren 1883 medførte at «[...] Det blir en tid igjen, til de truer med stats-kup».¹⁹⁷ At Sofiero-planen ble diskutert en drøy måned etter at artikkelen ble publisert, kan stå som et eksempel på at Bjørnsons ord var hule. Studien har alt beskrevet hvordan Bjørnson tidlig i 1883 forsøkte å påvirke Sverdrup til å få den konservative statskupptanken frem i lyset som handling (se s. 37 *Statskuppideen ser dagens lys*). Hvorvidt det var dette Sverdrup forsøkte seg på mot slutten av 1883, er ikke godt å si, men d. 27.12.1883 trykket *Dagbladet* en hilsen fra Sverdrup til Stjørdalens skytterlag. Innlegget fremsatte først de sedvanlige venstresynspunktene på skyttersaken, som f.eks. at «Meningen er, at øve Landets unge Mænd i styrkende Idrætter, at

---

¹⁹³ Avsnitt t.o.m. hit bygger på Nielsen: 202

¹⁹⁴ Hoff: 168-169

¹⁹⁵ Nielsen: 202

¹⁹⁶ Ibid

¹⁹⁷ Sitater er hentet fra Sørensen 1984: 53

forberede en Hærordning til Forsvar for Norge» og at denne «bunder i Fædralandskjærlighed og Æresfølelse». ¹⁹⁸ I det siste avsnittet fortøner det seg imidlertid en nokså truende passasje: «Vor Sag antager større og større Forhold. Gamle Ueland plejede at sige: i Politiken er Udholdenhed den største Dyd. Lad disse Ord ikke være usagte for os og lad os altid holde vore Vaaben blanke». ¹⁹⁹ Ketil Motzfeldt skrev i dagboken sin at uttalelser som denne var et uttrykk for at Venstre fryktet «hvad der kan komme fra Sverige og fra Kongen». ²⁰⁰ I hans aller siste nedtegnelse for året krediterte han dog Sverdrup for å være «glimrende som Frasemager». ²⁰¹ Gitt at de både stod på trykk i *Dagbladet* og ble pukket opp av høyremannen Motzfeldt, må vi kunne anta at Sverdrups ord nådde kongemakten. Frasemaker eller ei, Sverdrup var opposisjonsleder og hans ord veide tungt.

5.6 Det trekker opp til storm

Fra kongemaktens perspektiv var året 1883 fullt av urovekkende hendelser. Den ønskede effekten av sanksjonsnektelsen fra den forgangne sommeren uteble. Hendelsene i Overhalla hadde, utover en særs dristig og upassende oppførsel, vist at folkevæpningssamlagene hadde tette bånd til hærens lavere befall og menige. Videre hadde det foregått en regelrett manneflukt fra Centralforeningen. Og endelig, så ble alle disse hendelsene forsterket av den turende og polemiserende tonen som flere sentrale venstreskikkelser førte. Vi har også sett at folkevæpningssamlagene vedtok at eksersis, øvelse i spredt fektning og felttjeneste skulle etterstrebes, men det er vanskeligere å avgjøre hvorvidt Oscar og Selmer satt på denne informasjonen ved utgangen av 1883.

Det å skulle fastslå hvorvidt det som gikk hen og ble kong Oscar og Selmers svar på tiltale var det beste alternativet, er en nesten umulig øvelse. Derfor anser jeg det som mer hensiktsmessig å sette søkelyset på i hvilken grad det kan anses som forståelig eller ei. Studien har unektelig presentert en rekke hendelser som bidrar til å legitimere det faktum at kongemakten følte seg angrepet. Den passive og avventende linjen ble, som J. A. Seip har påpekt, etter hvert som tiden skred frem ensbetydende med nederlag. ²⁰² Det å være tvunget til å agere er selvfølgelig ikke ensbetydende med å treffe de rette beslutningene. Men selv om det kan det være vanskelig å avgjøre hvorvidt tiltakene som så dagens lys i januar 1884 var berettiget, så må det foreligge en forståelse for at noe måtte gjøres – omstendighetene etterlot ikke rom for annet. For å øke forståelsen av hvorfor kongemakten gjennomførte militære foranstaltninger, kan fremstillingen være tjent med å

---

¹⁹⁸ *Dagbladet* 27.12.1883

¹⁹⁹ *Ibid*

²⁰⁰ Motzfeldt: 296 [Som Seip m.fl. har påvist, så fryktet nok ikke Sverdrup og Venstre at det ville komme noe fra Sverige].

²⁰¹ *Ibid*: 297

²⁰² Seip: 248

trekke inn et perspektiv fra den svenske historikeren Folke Lindberg. I sin bok *Kongelig utenrikspolitikk* skriver han nemlig at «jordbunnen var godt forberedt av rykteflommen i 1882-83 [...]».²⁰³ Med dette sikter Lindberg til perioden som Yngvar Nielsen i sin tid kalte den «rygte- og folkemødesvangre tid».²⁰⁴ Betegnende for denne perioden var bl.a. at diverse rykter – uavhengig av hvorvidt konservative anså dem for å være sannsynlige – fortjente å bli viet oppmerksomhet.²⁰⁵ I en tid der delvis helt urimelige rykter, som f.eks. at «Keiser Wilhelm hadde lovt å stille 50.000 mann til rådighet for et felttog mot Norge» hadde en viss klangbunn i befolkningen, er det forståelig at mer nøkterne og realistiske rykter knyttet til folkevæpningssamlagene forårsaket uro.²⁰⁶

---

²⁰³ Folke Lindberg: 114

²⁰⁴ Sørensen 1984: 58

²⁰⁵ Nielsen: 211

²⁰⁶ Lindberg: 114

6 1884 – endelig domfellelse og Aprilministeriets sikre død

6.1 Statskuppets startskudd eller defensiv foranstaltning?

Rygtevis fortælles, at Venstre agter at indsmugle bevæbnede Medlemmer af Folkevæbningssamlagene til Christiania i smaa Flokker paa 5-10 Mand, og saa have dem her, naar det paakræves. Skjønt jeg ikke ubetinget tror paa dette Rygtes Sandhed, og uagtet jeg ikke heller tror meget paa en saadan Hobs Brugbarhed, fortjener dog Sagen Opmærksomhed. At saadanne Rygter er i Omløb, er i ialfald betegnende for Situationen.²⁰⁷

Hvorvidt et slikt rykte i noen grad gjenspeilte realiteter, har kildematerialet enda til gode å påvise. Men at styresmaktene måtte forholde seg til og ble påvirket av slike rykter, er det en hel del som tilsier. Kongen og regjeringen hadde nok håpet på at de uteblitte bevilgningene skulle bidra til å bremse folkevæbningssamlegene. Om ikke organisasjonen som helhet, så i hvert fall våpentilførselen. Men som vi har sett, formådde samlagene ikke bare å opprettholde, men sågar øke våpentilførselen i årene etter sanksjonsnektelsen. Slike forhold kan gi en mulig forklaring på hvorfor kongemakten tydde til andre virkemidler i 1884. Dersom man skulle få bukt med folkevæbningslagene, måtte det sterkere lut til. Løsningen ble et tiltak som i sin tid hadde medvirket til å bremse Thrane-bevegelsen.

I januar og februar 1884 foretok kongemakten den berømte og sagnomsuste «geværavskruingen».²⁰⁸ Uten forvarsel og i stillhet ble sluttstykkene fjernet fra geværene i flere av Østlandets militære depoter – heriblant: Hedemarkens, Numedals, Valdres, Hallingdals, Telemarkens og Østerdalens.²⁰⁹ Etter aksjonen var Gudbrandsdalens bataljon den eneste som hadde et operativt våpendepot, ettersom at bataljonssjefen der ikke etterkom ordren.²¹⁰ Hendelsene har i ettertid blitt tolket nokså forskjellig av faghistorikere. En av dem som har gått lengst i å fremstille geværavskruingen som et ledd i et koordinert statskuppforsøk fra kongemaktens side, er professor Lars Borgersrud.

«Forsvarsledelsen og de øverste militære, derimot, konspirerte med kongemakten om statskupp og borgerkrig».²¹¹ Slik runder Borgersrud av sin beskrivelse av hendelsene i 1880-årene. At kongen og Selmer i løpet av 1880-årene leflet med slike tanker medfører riktighet, men utsagnet

---

²⁰⁷ Nielsen: 211

²⁰⁸ Kaartvedt 1956: 309

²⁰⁹ Ibid

²¹⁰ Ibid

²¹¹ Borgersrud: 92

er allikevel nokså illustrerende for den tendensiøse aversjonen mot kongemakt, regjering og union som gjennomsyrrer fremstillingen hans. Studien har alt påpekt at de statskupp- og borgerkrigbestrebelsene som Borgersrud referer til, for en stor del må forstås som et tilsvarende på folkevæpningssamlagenes sett å agere og ordlegge seg på. Videre kan påstanden bl.a. problematiseres av professor Nils Ivar Agøys arbeid. I *For konge og fedreland?* skriver han at felttøymester Lars Dahll trodde at de fleste av hans offiserskollegaer personlig var motstandere av at regjeringen skulle motsette seg riksrettsdommene.²¹² Ifølge Kaartvedt er det mye som tyder på at majoriteten av regjeringen og mange militære ledere skiftet standpunkt i 1883, ettersom det juridiske og moralske grunnlaget for en motstandspolitikk forsvant.²¹³ Det er ytterst betenkelig hvordan Borgersrud, som for en stor del baserer seg på Kaartvedt, har utelatt en rekke av hans nyanserende beskrivelser. Blant annet at skriver han at:

16. januar 1884 satte så statsråd Munthe seg i sving, og beordret utsendt et hemmelige skriv til bataljonsjefene om saken, hvor han pekte på at fordi «vildlødte Mænd inden Landbefolkningen» kunne sette seg i besittelse av bataljonens geværer, var det nødvendig å gjøre disse ubrukelige.²¹⁴

Videre hevder han at det fantes sterke indikasjoner på at kongen og regjeringen planla å arrestere ledende venstreskikkelser, og dermed sprengte rikstetten med militær maktbruk.²¹⁵ Skal vi tro Ketil Motzfeldt, er dette desidert feil. Under en spasertur med Emil Stang d. 26 januar 1884, fremholdt nemlig sistnevnte at alle tanker om å sprengte riksretten var lagt bort. Kongen hadde forsøkt å oppildne regjeringen, men blitt møtt av en kald skulder.²¹⁶ Slik jeg leser og forstår Borgersruds bidrag, tyder mye på at han bygger på Kaartvedt s. 213-14, men dersom dette faktisk er tilfellet, er enkelte utelatelser av urovekkende karakter. For det første lyder det i forkant av sitatet om Munthes rolle i ubrukbargjøringen av geværene at «Tydeligvis etter press fra kongen sørget så Selmer for at statsråd Munthe satte seg i sving [...]».²¹⁷ Hvilket gjør det unyansert å fremstille Munthe som primus motor for aksjonen. For det andre stilte kaptein O. Nyquist seg særs skeptisk til kongens forslag om å arrestere ledende venstreskikkelser.²¹⁸ Professor Nils Ivar Agøy påpeker at Borgersruds «store iver etter å finne kongelige konspirasjoner» har ført til at flere høyere offiserers rolle er blitt misforstått.²¹⁹ På bakgrunn av eksemplene over, finner jeg det rimelig å hevde at det

---

²¹² Agøy 2001: 49

²¹³ Kaartvedt 1967: 199 (Se også delkapitlet *Konservativ fedrelandsbevissthet* i denne studien).

²¹⁴ Borgersrud: 88 og 89

²¹⁵ Ibid

²¹⁶ Fra forrige note t.o.m. hit bygger på Motzfeldt: 300

²¹⁷ Kaartvedt 1967: 213 [Borgersruds fremstilling etterlater et inntrykk av at Munthe var primus motor for aksjonen].

²¹⁸ Kaartvedt 1956: 310

²¹⁹ Agøy 2001: 20

samme gjelder majoriteten av regjeringen. For som hoffmarskalk Frølich meddelte kongen 3. oktober 1883, lot det til at holdningene i Kristiania talte for et ministerskifte etter dommen.²²⁰ Regjeringsvennlige kretser antok at en oversittet dom ikke ville ha tilstrekkelig resonans – verken blant deres stortingsrepresentanter eller velgere.²²¹ Mange konservative hadde nok forsonet seg med tanken om å fortsette kampen på mer konvensjonelt sett etter riksretten.

Et av problemene med Borgersruds vel krasse og unyanserte fremstilling, er at den neglisjerer og bagatelliserer det problematiske ved folkevæpningssamlagenes opptreden. Den gjør Venstres samlag til en fullt ut legitim, uproblematisk og ut fra forholdene nødvendig forsvarer av Norge – hvilket blir for ensidig og upresist. For som studien beskrev innledningsvis, ble ikke statskuppbestrebelse og militære foranstaltninger til i et vakuum. Faktisk finnes det en hel del i kildematerialet som tilsier at de regjeringsvennlige neppe var i angrepsposisjon tidlig i 1884, slik som Borgersrud fremholder. For det første stilte bataljonssjef Otto Nyquist seg tvilende til flere av de meniges lojalitet, da mange av dem ifølge ham var «radikalere» og «drukkenbolter».²²² For det andre hadde Munthe innhentet rapporter som tilsa at flere underoffiserer hadde sterke venstresympatier. Han fremholdt imidlertid at ånden mest sannsynlig hadde bedret seg noe, men at kongemakten allikevel måtte være forberedt på at mange ikke ville ha etterkommet en ev. mobiliseringsordre.²²³ Og for det tredje finner vi følgende spørsmål knyttet til hærens lojalitet i Ketil Motzfeldts dagboknedtegnelser fra d. 20. januar: «Men hvad vil det sige, at Regjeringen er beredt? Har den virkelig færdig en Militær-styrke som er at stole paa? Jeg har stor Tvivl derom».²²⁴

Sistnevntes tvil sprang bl.a. ut ifra et forhold, som så vidt meg bekjent, enda har til gode å bli behandlet av forskningslitteraturen. Det dreier seg om Venstre-politiker og samlagsformann (Telemark) Peder Rinde. Motzfeldt fremholder i dagboken sin at Rinde hadde solgt betydelige kvanta av både rifler og ammunisjon til samlagene i «Bratsberg og andetsteds».²²⁵ I boken *Peder Rindes livserindringer* vedgår den omtalte Venstre-politikeren å ha kjøpt og solgt våpen. På folkevæpningssamlagenes årsmøte i Lunde skal han ha kjøpt med seg rifler og ammunisjon for kr. 3000.²²⁶ Dette må betraktes som et svært betydelig innkjøp. Til sammenligning var – som alt omtalt – stortingets totale bevilgning til samlagene på kr. 4500 i 1881.²²⁷ I tillegg til Rindes våpeninnkjøp gikk det også rykter om at han hadde kjøpt inn enorme mengder mel. Melet skulle etter sigende

---

²²⁰ Kaartvedt 1967: 207

²²¹ Ibid

²²² Kaartvedt 1956: 309-310

²²³ Ibid: 309

²²⁴ Motzfeldt: 301

²²⁵ Ibid

²²⁶ Peder Rinde: 64

²²⁷ Se 1881 – finansering og organisering i denne studien.

benyttes til å forsyne Venstres tropper.²²⁸ «De hundre sekker mel var mere uskyldig – jeg var sluttet som bestyrer av forbruksforeningen, men hadde bestilt 100 sækker mel som den nye bestyrer ikke vilde overta, så jeg måtte selge dem privat».²²⁹ Han innrømmer altså å ha foretatt et betydelig innkjøp av mel, men jeg tror det har mest for seg å gi ham rett i at det hele var nokså uskyldig. Motzfeldt heftet seg jo heller ikke ved dette da han underrettet statsrådene om Rindes våpeninnkjøp. Når det gjaldt melsekkene, er det legitimt å hevde at Rinde ble nok et offer for den intensive strømmen av rykter.

Det er imidlertid ikke alt ved Rindes nedtegnelser som er like uskyldig. Vi har alt sett at han vedgikk å ha foretatt et omfattende våpeninnkjøp, og i så måte bekreftet Motzfeldts bekymring. Videre fremholder Rinde at han på bakgrunn av Monrads alt beskrevne statskupp-artikkel, gikk til innkjøp av en «seksløpet revolver og 50 skarpe patroner».²³⁰ Rinde hadde det ikke klart for seg hvordan han ville benytte dem, men ifølge ham verserte det etter sigende rykter om at «vi» (ledende samlagsskikkelser) skulle arresteres.²³¹ «Tilslut truet man ofte med husundersøkelse, som der stadig blev truet med mot Venstre og dets enkelte medlemmer».²³² Kildematerialet bugner ikke av eksempler på slike husransaker, men i *Skyttersaken i Norge: dens historie og dens nuværende stilling* hevdes det at myndighetene foretok undersøkelser av W. Konows (H) gård på Tjerne i Hedemarkens amt.²³³ Man ønsket visst nok å finne ut av hvorvidt deler av Rindes mel var lagret der.²³⁴ Aarset Five skriver i sin bok at konservative politikere ble skremt av ryktene om betydelige våpenlagrene i W. Konows potetkjeller på nevnte gård.²³⁵ Nøyaktig hva av dette som bør betraktes som sannferdig, er ikke godt å si. Det er imidlertid heller tvilsomt at både husundersøkelsen og Konows våpenlagre kan forstås som desiderte sannheter. For dersom myndighetene hadde funnet disse «veldige våpenlagrene» hos en fremtredende Venstre-politiker og samlagsformann, så hadde det nok eksistert mer utfyllende beretninger.²³⁶

Motzfeldts bekymringer for Rindes våpensalg, syntes imidlertid til å ha vært betimelige. Sistnevnte fremholder riktig nok at følte seg truet, men han setter seg selv i et mistenkelig lys ved å innrømme at han i 1880-årene brente både brev og dagbok. Disse skal visst nok ha inneholdt

---

²²⁸ Rinde: 64

²²⁹ Ibid

²³⁰ Ibid: 63

²³¹ Ibid

²³² Ibid

²³³ Hoff: 183

²³⁴ Ibid

²³⁵ Five Aarset: 58 [Hun oppgir ingen referanse på dette ryktet, men det er tenkelig at påstanden står i sammenheng med forrige fotnote – i så fall er påstanden hentet fra Norsk Skyttertidende nr. 8, 1882].

²³⁶ Ibid

adskillig informasjon fra både tidenes begivenheter og diverse møter.²³⁷ Informasjonen som K. Motzfeldt innhentet d. 20 januar 1884, gjenspeilte m.a.o. realiteter og bidro etter alt å dømme til at kongemakten anså militære tiltak som en nødvendighet. Parallelt med at informasjon om Peder Rindes bedrifter nådde deler av de regjeringsvennlige, verserte det også et annet rykte.²³⁸ Ifølge Venstre-politikeren Ole Anton Qvam eksisterte det i «Høires oppskræmte Sind» en feberfantasi om at Ola Five stod klar med 11.000 fullt ut bevæpnede menn.²³⁹ Vi kan med etthundre prosent sikkerhet fastslå at dette ryktet ikke engang nærmet seg reelle forhold. For i 1884 utgjorde folkevæpningssamlagenes totale styrke 11 200 aktive skyttere – av disse var 3945 stk. (35%) bevæpnet.²⁴⁰ Men til tross for den grove overdrivelsen, så vet vi at det kan ha virket inn og bidratt til å øke både nervøsiteten og spenningene.²⁴¹ I professor Roald Bergs verk *Norsk Forsvarshistorie Bind 2* heter det at: «Folkemilitsen økte iallfall nervøsiteten både ved hoffet og i regjeringen, og bidro avgjørende til at kongen via sine militære statsråder gjennomførte den kupp-beredskap som geværavskruingen representerte».²⁴²

Hvor i spennet mellom militærkupp og defensive foranstaltninger en skal plassere geværavskruingen, er en viktig balansegang. Til syvende sist avhenger nok svaret, for en betydelig del, av hvilken virkelighetsoppfatning en legger til grunn. Vi har alt sett hvordan mange konge- og regjeringsvennlige – deriblant både militære og sivile statsråder, over en lengre periode hadde stilt seg svært tvilende til både kongens motstandslinje og hærens pålitelighet. Hvilket må sies å tale kraftig imot at de betraktet geværavskruingen som noe annet enn et defensivt sikkerhetstiltak. Også Kaartvedt fremholder at det i all hovedsak var tale om beredskapstiltak for å forhindre, eller slå ned et ev. opprørsforsøk fra Venstre.²⁴³ Samtidig vet vi på bakgrunn av kongens egne memoarer, at han var urokkelig i sin tro på at man burde ha satt hardt mot hardt i 1884. En metode, som ifølge ham selv ikke skal ha medført noen betydelig fare.²⁴⁴ En slik slutning må – etter min mening – allikevel ikke gå hen og bli et påskudd for å stemple geværavskruingen som startskuddet på et koordinert statskupp. For Agøy skriver nemlig at: «Det er hevet over enhver tvil at det forekom konservative kupplaner i 1883-84, selv om tiltakene Venstre heftet seg ved, ikke i realiteten var ledd i dem, men bør tolkes som overveiende defensive».²⁴⁵

---

²³⁷ Rinde: 63 [I Yngvar Nielsen opptegnelser ser vi av s. 123 at opposisjonen kanskje hadde for vane å brenne brevene sine].

²³⁸ Motzfeldt: 301

²³⁹ Mjeldheim: 87 [Brevet han referer til er fra Ole Anton Qvam til Fredrikke Marie Qvam – datert 31.01.84].

²⁴⁰ Hoff: 188

²⁴¹ Lindberg: 114 [Se også side 43 i denne studien].

²⁴² R. Berg: 204 [For ordens skyld kan det her tilføyes at «kupp-beredskap» etter alt å dømme referer til et statskupp utført av venstrebevegelsen].

²⁴³ Kaartvedt 1956: 307

²⁴⁴ Oscar II: 79

²⁴⁵ Agøy 2001: 285

Blant dem som forfektet den hardnakkede, venstredikterte virkelighetsoppfatningen, gikk man imidlertid langt for å stemple foranstaltningene som et angrep. Dette kan sees i sammenheng med S. C. Hammers alt omtalte poeng (se *Revolusjonen i Overhalla – ukonstitusjonelle guttestreker?*). Da den i utgangspunktet hemmelige aksjonen ble kjent blant Venstres tilhengere, slo de – ved hjelp av en nasjonalistisk diskurs – politisk mynt på situasjonen. Forestillingen om at foranstaltningene representerte et regelrett angrep gjennomsyret raskt store deler av samfunnet. Nøyaktig hvordan Venstres folk fikk snurten i at kongemakten hadde foretatt den omtalte geværavskruingen, vet vi ikke med sikkerhet. Det gikk kun to uker fra aksjonen ble iverksatt til en kunne lese om diverse tilknyttede rykter i *Norsk Skyttertidend*. I sin hovedoppgave fremholder Rønnestad at dette muligvis skyldtes at offiserer med venstresympatier «[...] hadde latt hemmeligheter sive ut».²⁴⁶ At militært befal – enten de var høyere eller lavere – potensielt sviktet profesjonen og i så måte brøt eden de hadde sverget, er i seg selv kritikkverdig og problematisk.²⁴⁷ På bakgrunn av det som tidligere er hevdet i denne studien, er det i alle fall overveiende sannsynlig at dersom lavere befal kom over planene, hadde de ikke nølt med å videreformidle innholdet.

6.2 Den tvilsomme riksrettssakens utfoldelse

Under voteringene i riksrettssaken mot ministeriet Selmer, kan en tydelig se at denne alternative virkelighetsoppfatning hadde nådd lagtingsmedlemmene. Den satte unektelig sitt ikke-rettslige preg på den endelige domfellelsen.

Og hvor meget man end føler sig personlig overbevist om Rigtigheden af sin Mening angaaende de her foreliggende Spørgsmaal saa synes det mig dog at være et stærkt Stykke, at D`Hrr. Medlemmer av Lagthinget, der med Undtagelse af Hr. Mustad alle er Lægsmænd uforfarende i Lov og Ret ikke blot tro at maatte sætte sin Mening [...] over den Mening, for hvilken Mening Landets første videnskabelige Jurister har udtalt sig [...].²⁴⁸

Sitatet over tilhører høyesterettsjustitiarius Iver Steen Thomle og viser en tydelig misnøye over lagtingsmedlemmene juridiske argumentasjon. At venstreorganer som *Dagbladet*, *Verdens Gang* og *Norsk Skyttertidend* stod urokkelig ved sitt når det gjaldt den ensidige demoniseringen av kongemakten var en ting – det var, er og forblir den frie pressens fulle rett. Verre var det imidlertid at denne fullt ut politiserte og til tider nokså realitetsfjerne virkelighetsoppfatningen, gjorde seg

---

²⁴⁶ Rønnestad: 72 [Han baserer seg på *Norsk Skyttertidend* fra 30. jan. 1884].

²⁴⁷ Eden som alle krigsmenn svor frem til 1891 kan leses i Agøy 2001: 36

²⁴⁸ Stortingets Presidentskap:191

gjeldende blant flere av lagtingsrepresentantene. Omvendt kan en si at høyesterettsdommerne i kraft å være embetsmenn soknet til den konservative siden, men dersom en ser nærmere på hva de forsøkte å basere en frifinnelse på, blir tydelig at de ikke lot det gå politikk i profesjonen. Dette var jo også unektelig tilfellet da høyesterettsmedlemmene motsatte seg kongen og nektet å sprengre retten i 1883.

I lys av studiens tema og problemstilling, skal jeg i det påfølgende begrense meg til å behandle de fremleggene som omhandlet anklagepost nr. 2. Altså, hvorvidt Selmer-ministeriet skulle dømmes for å ha frarådet kongen til å sanksjonere Stortingets bevilgning på kr. 20.000 til folkevæpningssamlagene sommeren 1882.²⁴⁹ For å skissere opp konturene av diskusjonen knyttet til denne anklageposten, kan det være nyttig å se nærmere på hva henholdsvis høyesterettsrepresentanten Christopher Hansteen og lagtingsrepresentanten Nils Nilsson Skaar fremholdt.²⁵⁰ Synene de to fremholdt kan nok for en betydelig del betraktes som representativt for brede skarer av deres meningsfeller – både innen- og utenfor rettslokalene.

Førstnevnte innledet sitt forsvar av ministeriet Selmer med å understreke at stortingsmajoriteten hadde feiltolket grunnlovens §75 på et sett som medførte at «bevilge» fikk samme semantiske betydning som «bestemme».²⁵¹ Ifølge ham var det intet ved bevilgningen til folkevæpningssamlagene, som tilsa at det skulle være fritatt «den almindelige Regel om den kongelige Sanctions Nødvendighed».²⁵²

Videre tar C. Hansteen for seg spørsmålet om hvorvidt det overhodet finnes belegg for å anklage Selmer for å ha frarådet kongen til å sanksjonere. Mange av argumentene hans samsvarer godt med hendelser som alt er omtalt i tidligere avsnitt. Han understreker blant annet at regjeringen alt i 1882 hadde sett hvordan skyttersaken ble stadig mer politisert og benyttet som middel for å fremme en radikal politikk.²⁵³ Nå har vi imidlertid sett at regjeringen ikke la frem disse argumentene i 1882, men istedenfor valgte å begrunne sanksjonsnektelsen med at samlagene var for dårlig organisert. Kaartvedt har som kjent heftet seg ved at regjeringen – med overveiende sannsynlighet – begrunnet sanksjonsnektelsen annerledes innad.²⁵⁴ Hansteen mener at man på daværende tidspunkt unnlot å uttale seg om samlagenes politiske tendens, «fordi man har tænkt sig Muligheden af, at Fremtiden turde vise, at Forholdene kunde udvikle sig paa en mindre betænkelig Maade [...]».²⁵⁵ Hvorvidt man fra konservativt hold egentlig hadde troen på at forholdene ville

---

²⁴⁹ Ibid: 110

²⁵⁰ [De to utgjorde på mange måter toneangivende ytterpunkter, som mange meningsfeller stilte seg bak].

²⁵¹ Stortingets Presidentskap: 141

²⁵² Ibid: 144

²⁵³ Ibid: 145

²⁵⁴ Kaartvedt 1956: 135

²⁵⁵ Stortingets Presidentskap: 145

bedres, kan sikkert diskuteres, men det sentrale er at argumentet hans fremstår logisk.

Folkevæpningssamlagenes utvikling fra 1882-1884, slik den er beskrevet i denne studien, tilsier at statsrådene hadde sitt på det tørre da de rådet kongen til å avstå fra stortingsmajoritetens bevilgning. Etter selv å ha arbeidet med kildene, kan jeg ikke gjøre annet enn å stille meg bak Hansteens synspunkt. Argumentene som talte imot å bevilge midler til folkevæpningssamlagene, syntes å være fullt ut tilfredsstillende.²⁵⁶ Det henvises bl.a. til hendelsene i Overhalla, fellesstyrets beslutning om å virke for eksersis – samt det vi må kunne anta er Sverdrups ord til Stjørdalens skytterlag.²⁵⁷ På bakgrunn av dette fant Hansteen det rimelig å hevde følgende om den politiske situasjonen i Norge: Den var kommet dit hen at det ene av landets to stridende politiske partier i det åpne arbeidet med å danne væpnede korps, som kunne tvinge igjennom partiets politiske saker, dersom den utøvende makten ikke lot seg knekke på annet vis.²⁵⁸ Hans endelige syn på anklagepost nummer to ble da som følger:

Efter det Anførte anser jeg det, ogsaa hvad denne Post angaar, for at være klart at de kongelige Raadgivere ved at tilraade, at den omhandlede Bevilgning ikke burde tages tilfølg, baade have havt fuld grundlovmæssig Hjemmel til at handle som skeet, og have handlet saaledes, som det af Hensyn til Landets Tarv var ønskeligt, at der blev handlet.²⁵⁹

Hansteens kanskje fremste meningsmotstander – den alt omtalte Nils Nilsson Skaar – så seg overhodet ikke enig i denne vurderingen. Faktisk gikk han langt i hevde det stikk motsatte. Der Hansteen for det meste argumenterte med rettslig hjemmel og forankring i realiteter, tok Skaar til motmæle med patostunge og nasjonalistiske kraftsalver, som i liten eller ingen grad gjenspeilte faktiske forhold. Dette kom for alvor til uttrykk da han skulle ta stilling til hvorvidt regjeringens avgjørelse faktisk hadde skadet det norske riket. N. N. Skaar fremholdt at han verken kunne fatte eller begripe Hansteen m.fl. sitt syn på saken. For ham var det uforståelig hvordan «Landets Sønners» iver etter å bevæpne seg, økte interesse for skarpskyting og våpenbruk – samt ønske om å skaffe seg ferdigheter innenfor nevnte felt, kunne være lovstridig og ubeleilig for samfunnets sikkerhet.²⁶⁰ At en regjering fant det hensiktsmessig å sette en stopper for en slik utvikling, måtte ifølge ham betraktes som en særskilt landsskadelig handling.²⁶¹ Særlig prekær ble avgjørelsen dersom en tok Norges forholdsvis lave befolkningstall med i betraktningen. For skulle Norge kunne gjøre

---

²⁵⁶ Ibid: 145

²⁵⁷ Ibid: 146

²⁵⁸ Ibid

²⁵⁹ Ibid: 146

²⁶⁰ Ibid: 165

²⁶¹ Ibid: 165

seg noen forhåpninger om å gå seirende ut av fremtidige konflikter med andre nasjoner, var man avhengig av å ha dyktige og parate menn, som i nødens stund kunne tre inn i den regulære hærens rekker.²⁶²

Og andet eller mere har der ved Ordningen af Folkevæbningssamlagene ikke være tilsigtet. For det modsatte skylder man den Dag idag Beviset. Dette, at enkelte Brushoveder paa Folkemøder eller ved andre Leiligheder har vrøvlet om Statskup, Parlamentshær, Riflering og lignende Utopier, har efter min Opfatning ikke den aller ringeste Betydning.²⁶³

Med sanksjonsnektelsen hadde regjeringen – ifølge Skaar – bremset et initiativ som var drevet av fedrelandskjærighet. Folkevæbningssamlagene var selve manifestasjonen av den norske nasjonens aller fineste moral. Ifølge ham selv, var det først og fremst dette som ble vektlagt når han fremholdt at statsrådene burde bli funnet skyldige i anklagene på post nummer to.²⁶⁴

Det er mye som er problematisk ved Skaars anklager. For det første var sønnen hans formann i Hordalands folkevæbningssamlag fra 1880-87.²⁶⁵ En kan jo spørre seg hvorvidt det er sannsynlig at forholdet ga Skaar ytterligere motivasjon til å tale så varmt og ukritisk om folkevæbningssamlagene. For det andre viet han liten plass til å forklare hva som faktisk var det juridisk straffbare ved sanksjonsnektelsen i 1882. Istedenfor gikk han hen og konstruerte store, nasjonale trusselbilder. I det svært opphetede politiske klimaet er det nærliggende å tenke at argumentasjonen nøt en betydelig resonans. Den var i hvert fall helt i tråd med tidens ånd. Helge Danielsen har nemlig påvist at en slik omtale av de regjeringsvennlige ofte gjorde seg gjeldende.

De norske konservative derimot – i denne sammenhengen personer og miljøer innenfor partiet Høyre – framstilles vanligvis som den norske nasjonalismens indre fiende. Høyresidens politiske og kulturelle standpunkter ble oppfattet, og er også senere blitt fremstilt, som direkte unasjonale.²⁶⁶

Fremstillingen av de regjeringsvennlige som en indre fiende, er et gjenkjennelig trekk ved Skaars innlegg. Men den gjenspeilte i liten grad realiteter. Den ytre fienden som statsrådene etter sigende rottet seg sammen med i et komplott mot Norge fantes jo ikke – og dette visste Venstre.²⁶⁷ Dette

---

²⁶² Ibid

²⁶³ Ibid

²⁶⁴ Hele avsnittet bygger på Ibid: 166

²⁶⁵ Tallak Lindstøl: 794

²⁶⁶ Danielsen: 371 [På samme side utdyper han: «Å påstå at denne oppfatningen mellom nasjonalisme og konservatisme er direkte feilaktig, ville være å gå for langt. Problemet med en kategorisk påstand om at de norske konservative var unasjonale er at den er upresis – og muligens noe forhastet».]

²⁶⁷ [Dette poenget fra Seip er alt referert til – jf. side 17 i studien].

med at folkevæpningssamlagene *utelukkende* var ment som en forskole til den regulære hæren stemmer overhodet ikke. For som flere fremtredende faghistorikere har hevdet, er sammenhengen mellom rikspolitiske krisen og initiativet til opprettelsen av folkevæpningssamlagene indiskutabel.²⁶⁸ At Venstres samlag hadde utgjort et nyttig redskap for Norges hær under mindre anspente, nasjonale forhold er sannsynlig. Men det er like fullt en annen sak. Skaars argument om at de regjeringsvennlige enda hadde til gode å bevise en iboende, politisk tendens hos folkevæpningssamlagene faller på sin egen urimelighet. Spesielt med tanke på hva som hadde funnet sted i hovedstaden kun uker før dommen falt.

Den 8. februar hadde nemlig lederen for Kristiania folkevæpningssamlag Jon Hol distribuert et revolusjonært flyveblad.²⁶⁹ Retorikken var i tråd med den Bjørnson og Sverdrup hadde ført. Dersom kongen ikke føyde seg for utfallet av riksretten, så skulle han tvinges til det med våpenmakt. I Hols pamflett finner en blant annet passasjen «Kjøb gode Rifler alle, som ikke har, - lær Eder at bruge dem, saa I træffer Maalet på en Prik [...]».²⁷⁰ Politiet arresterte ham omgående, og flyvebladets restlager ble konfiskert.²⁷¹ *Verdens Gang* betraktet arrestasjonen som et forsøk på å spre frykt blant riksrettens medlemmer.²⁷² Omvendt må det kunne sies at Hols opptrinn tok sikte på det selvsamme. Det er m.a.o. lite som tyder på at de konservative opptrådte mindre skikkelig under riksrettens avsluttende fase.²⁷³ Vi vet ikke nøyaktig hvem Skaar referer til med «enkelte Brushoveder», men vi kan fastslå at Sverdrup, Bjørnson og Five sine uttalelser var kjent for offentligheten. Det fremstår derfor merkelig at han nektet å tillegge uttalelser om alt fra riflering til parlamentshær «den ringeste Betydning».

At Skaar på mange måter gikk hen og satte standarden for lagtingsmedlemmene, kan dermed betraktes som problematisk. Tett på ingenting av det han fremholdt hadde forankring i reelle forhold. Det at fire lagtingsmedlemmer – tross sin politiske tilhørighet – var uenige med ham når det gjaldt anklagepost nummer to understreker dette. De anså simpelthen ikke statsrådenes råd om sanksjonsnektelse som en straffbar handling. Bonden A. Tonning var en av dem som ba om frifinnelse på nevnte anklagepost. Han begrunnet det med at det ikke kunne vendes et blindt øye til folkevæpningssamlagenes politiske tendens. Videre forstod han at det var regjeringens rett og plikt å bremse en utvikling på villspor, som kunne bli et problem for samfunnets indre fred og orden. Sanksjonsnektelsen var – ifølge ham – ingensteds øyensynlig landsskadelig. Og derfor kunne det

---

²⁶⁸ [Se delen *Fremveksten av folkevæpningssamlagene og et todelt trusselbilde* i denne studien].

²⁶⁹ Five Aarset: 72

²⁷⁰ Ibid: 74

²⁷¹ Sjørensen 1984: 61 – [Ifølge Aarset Five: 74 beslagla politiet 1080/2000 eksemplarer.]

²⁷² Ibid

²⁷³ [General Wergelands alt omtalte stunt var unntaket. Men som Ø. Sjørensen (1984) understreker på side 62, så var det svært få i Høyre som satte pris på dette opptrinnet].

heller ikke – enda så uheldig det var for skytter- og idrettssaken i alminnelighet – være snakk om verken grunnlovsstridige eller straffbare handlinger. «Mitt Votum i denne Post vil altsaa blive Frifindelse».²⁷⁴ En frifinnelse krevde imidlertid at fem lagtingsrepresentanter gikk inn for det.²⁷⁵ Men da det ble med fire stk. (Kirkhorn, Tonning, Huser og Wennberg), så tippet også anklagepost nummer to i Selmer-ministeriets disfavør.

Den 27. februar falt den endelige dommen. Dermed stod det meislet i stein at statsminister Christian August Selmer var funnet skyldig i å: «II. ei at fuldbyrde Stortingets Beslutning af 14. Juni 1882 om Bevilgning til Folkevæbningssamlagene og Centralforeningen for Udbredelse af Legemøvelser og Vaabenbrug [...]».²⁷⁶

Dette til tross for at det rent juridiske grunnlaget for avgjørelsen var syltynt. Det var ikke grunnloven Selmer-ministeriet hadde brutt med, men Venstres politiske målsetninger og deres syn på nasjonalisme. Den avdøde historikeren Frank Aarebrot uttalte i 2014 at riksretten åpnet for et kupp.²⁷⁷ Med det berører han det jeg har dristet meg til å beskrive som *riksrettens tvilsomme vesen*. For venstrebevegelsen var aldri interesserte i å la rikstetten foregå i et konvensjonelt, rettslig vakuum. Det at folkevæbningssamlagene ikke mottok bevilgningen i 1882, kan på rasjonelt og objektivt vis forklares gjennom deres sett å agere på i 1880-årene. Kanskje spesielt i perioden 1882-1884. Ikke bare kunne Sverdrup og Venstre – inklusiv folkevæbningssamlagene – gå til riksrett med dekket rygg. De kunne også gå dit med en betydelig grad av selvsikkerhet. Historikeren Øystein Sørensen skriver i forbindelse med domfellelsen at «Lagtingsmedlemmene hadde holdt stand».²⁷⁸ Hvilket må sies å implisere at de ikke kun møtte opp for å gjennomføre normal dommertjeneste. De var der først og fremst for å sikre seg og sine meningsfeller et politisk gunstig resultat. Professor i historie Bo Stråth skriver at riksretten var mer politisk enn juridisk, og Venstres majoritet i den var ifølge ham klar etter valget.²⁷⁹

6.3 Etterspillet – Aprilministeriet presses fra taburettene

Den svært lunkne motstandslysten preget stadig majoriteten av konservative. Det viste seg faktisk at ingen i regjeringen – med unntak av Selmer – var villige til å oversitte den fellende dommen.²⁸⁰ Statsråd Helliesen m.fl. begrunnet sitt syn på saken med en todelt argumentasjon. For det første

---

²⁷⁴ Alt fra A. Tonnings innlegg er hentet fra Stortingets Presidentskap: 183

²⁷⁵ Sørensen 1984: 62

²⁷⁶ Stortingets presidentskap: 192

²⁷⁷ NRK 28.02.2014: 01:20:25

²⁷⁸ Sørensen 1984: 63

²⁷⁹ Bo Stråth: 96

²⁸⁰ Kaartvedt 1956: 314 [Som nevnt ved en tidligere anledning, så meldte det seg en spontan motstandsvilje rett etter domsavsigelsen. Se delen om konservativ fedrelandsbevissthet i denne studien].

ville en tilsidesettelse av dommen være svært ødeleggende for det påbegynte Høyre-prosjektet.²⁸¹ Og for det andre var kongemakten både uforberedt og i beit for maktmidlene som krevdes dersom dommen ikke skulle tas til følge.²⁸² A. Kaartvedt skriver at en oversittet dom ville ha medført politisk og rettslig kaos.²⁸³ Videre fremholder han at «I en slik situasjon ville folkevæpningssamlagene reise seg for å støtte stortingsflertallet, mens det var usikkert på hvilken side hær og marine kom til å stille seg».²⁸⁴ Å påstå at Kaartvedt tar desidert feil, ville vært å dra den for langt. Særlig dette med den regulære hærens [u]pålitelighet er det noe i. Men det kan absolutt hevdes at han er litt for kategorisk og unyansert. Sitatet er i senere forskning blitt brukt som et uberettiget påskudd for å hevde – tilnærmet kategorisk – at folkevæpningssamlagenes våpenkraft var den ubestridte hovedårsaken til at kongemakten strakk våpen.²⁸⁵ Altså, at det på ingen måte stod på viljen til å begå statskupp, men at maktmidlene ikke var der. De samme verkene operer også med altfor vidtfavnende og upresise tall når det gjelder samlagenes styrke. Både under eget navn og pseudonymet Ottar Strømme fremholder L. Borgersrud at folkevæpningssamlagene utgjorde en styrke på 15 000 til 20 000 mann.²⁸⁶ Deres øvre grense på 20 000 representerer nesten en dobling av de tallene en finner i Hoff og Rønnestad.²⁸⁷ En finner også uttalelser fra samtidens aktører, som indikerer at folkevæpningssamlagenes *faktiske* styrke må betraktes mer nøkternt. Den store venstreideologen Ernst Sars skrev til Bjørnson i april 1884 at:

Forsaavidt er alting godt og vel. Men det er noget uhyggeligt ved, at vi herefter som hidtil skal skylde vor Sikkerhed og Fremgang til Modstandernes Svaghed eller til den gode Stemning i Sverige. Jeg tænker jevnlig paa, hvor ilde det ville være, om man i Fremtiden, ved at granske vore Tilstande i disse kritiske Tider, skulde finde ud av, at vor Selvstændighed og Frihed vilde ha været et let Bytte for en resolut Statskupmager.²⁸⁸

Selv en av 1800-tallets mest innbitte venstremenn anerkjente altså de gunstige forholdene. Det er nærliggende å tolke Sars dit hen at motstandernes svakhet refererer til de konservatives manglende vilje og evne til aktiv motstand. Han ville nok neppe ha gått med på at regjeringen manglet lyst, men fra vårt mer objektive og distanserte perspektiv, kan vi fastslå at motstandslysten vaklet. Når

---

²⁸¹ Ibid: 317

²⁸² Ibid

²⁸³ Kaartvedt 1967: 226

²⁸⁴ Ibid

²⁸⁵ Ottar Strømme og L. Borgersrud (samme person) skriver at «Stilt overfor denne trusselen valgte kongen og regjeringen å gi seg.» (Strømme: 160 og Borgersrud: 91).

²⁸⁶ Strømme: 152 og Borgersrud: 85 [Det oppgis heller ingensteds hvor mange av skytterne som var aktive og bevæpna. Dette er problematisk fordi det etterlater leseren med et inntrykk av at 15-20 000 mann stod parate].

²⁸⁷ Hoff: 188 og Rønnestad: 99

²⁸⁸ Koht 1957: 146

det gjaldt folkevæpningen fastslo han at denne per dags dato ikke var stort mer enn «et Ord, et Navn».²⁸⁹ Bjørnson sa seg enig, og fra sitt Paris-eksil svarte han at «Dette om folkevæpnings-samlagene har jeg alltid vidst, og den kan ikke være annerledes, så lenge venstre har en chef, som æn ikke ejer spor af organisations-æвне og ild-påsettelse».²⁹⁰ Han var imidlertid ikke sikker på hvem som med størst hell kunne lede samlagene.²⁹¹ I hvilken grad de to hadde fingeren på pulsen når det gjaldt folkevæpningssamlagene, er vanskelig å si. Men at det sannsynligvis skortet litt på både koordinert organisering og konkrete planer for hvordan man ved et ev. statskupp skulle ha mobilisert samlagene virker sannsynlig. Hadde ryktet om kaptein Jacobsen og de syv bataljonene vært bedre dokumentert, kunne det ha ligget noe der. Men i all den tid vi ikke vet bedre, er det nok best å la det ligge. Professor Agøy skriver at kompanisjefen ved Kristiania bataljon ble stoppet på gaten og spurt om han ville lede Venstres militærstyrke. «(Venstre må virkelig ha vært i beit for militært skolerte folk for å benytte denne slags fremgangsmåte)».²⁹² Selv om vi ikke vet med sikkerhet, er det tenkelig at forhold som dette var opphavet til Sars' og Bjørnsons misnøye. Eller kanskje skyldtes den at Venstre, gjennom *Verdens Gang*, hadde oppfordret sine meningsfeller til å forholde seg i ro – uavhengig av hva dommen måtte lyde på.²⁹³

Mye tyder i alle fall på at forholdene ikke tilrettela for sammenstøt umiddelbart etter domsavsigelsen, slik mange hadde tenkt, fryktet og spekulert i fra 1880-84. Venstre ga ikke kongemakten tilstrekkelig belegg til å påberope seg nødvergets rett, og ty til skarp represjon.²⁹⁴ Omvendt kom regjeringen verken med aksjoner eller proklameringer som kunne ha fått folkevæpningssamlagene til å ta affære. Dette betød imidlertid ingensteds at det politiske konflikten var overstått. Veien videre ville for en betydelig del avhenge av kongemaktens neste trekk. I utsikt over *Norges historie. 2: Tidsrommet ca. 1850-1884* skisserer J. A. Seip opp alternativene.

Det første var som alt nevnt statskupp.²⁹⁵ Men da det ikke kom til dette, var tiden [over]moden for å forsøke kompromisets vei. Mannen som skulle forsøke å løse kompromisset i havn var advokaten Christian Schweigaard – sønn av den store Schweigaard.²⁹⁶ Med god hjelp av

---

²⁸⁹ Ibid [M.a.o. ikke 15 000 – 20 000 mann med rifler for hånd, som stod klare til å verne om Stortinget.]

²⁹⁰ Koht 1932: 215 (Nøyaktig hva Bjørnson gikk rundt og mente til enhver tid, er vanskelig å holde oversikt på. Han hadde jo unektelig ytret seg i mer offensiv tone tidligere i 1880-årene).

²⁹¹ Ibid: 216 [Bjørnson fremholder at: «Men hvem skulle så være chef og råd? Berner er så altfor ubesindig og urolig; han kom til at gjøre dumme streker eller at jage den ihjæl»].

²⁹² Agøy 2001: 49

²⁹³ Sørensen 1984: 62

²⁹⁴ Nielsen: 211

²⁹⁵ Seip 1981: 249 [Han skriver at: «Tanken lå i luften, men slik konkretisert sviktet motet hos statsrådene». Dette med at det konservative motet sviktet, er formulering som ofte blir benyttet om hendelsene i 1884 (Se Borgersrud: 79). Det problematiske ved den – slik jeg ser det – er at den i for liten grad tar hensyn til at mange av statsrådene nok uansett ikke anså statskupp som den beste løsningen – uavhengig av folkevæpningssamlagene].

²⁹⁶ Ibid

Emil Stang fikk man stablet sammen en ny regjering.²⁹⁷ Stang, som ikke selv satt i nevnte regjering ble like fullt en av dens viktigste støttespillere. Så viktig at venstremannen Sofus Arctander uttalte at «Dette er jo ikke andet end Emil Stangs husmænd».²⁹⁸ Det såkalte Aprilministeriet ble dannet 3. april 1884, og fikk en aldeles fryktelig mottagelse av Venstre.²⁹⁹ Schweigaards regjering arvet det gamle konfliktstoffet og var i skuddlinjen fra første stund.

Det var venstre som hadde utspillet i den politiske kamp våren og forsommeren 1884. Kongemakten var tvunget opp i et hjørne med ryggen mot veggen og kunne gjøre lite annet enn å forholde seg avventende og best mulig forsøke å parere motstandernes støt – og ved forskjellige mindre taktiske fremstøt forsøke å skape splittelse i fiendes rekker.³⁰⁰

Et av støtene som måtte pareres kom fra den svært radikale W. Konow (H). Den 1. mai foreslo nemlig han å kalle de avsatte statsrådene inn på odelstingets teppe, og la dem svare for geværavskruingen. Hensikten var, ifølge Kaartvedt, å rydde plass for en ny riksrettstiltale. Venstre ville forsøke å bevise at Selmer-ministeriet hadde hatt planer om å ikke innrette seg etter en fellende riksrettsdom.

Den 7. mai møtte L. Dahll opp i odelstinget, og med det var avhørene innledet. Alt neste dag uttrykte Schweigaard at han var nervøs for at han selv skulle på innkalt.³⁰¹ Trykket på statsrådene økte ytterligere ved at venstreavisene innledet en heksejakt. De førte den samme nasjonalistiske og lite sannferdige tonen som Skaar gjorde under riksretten. Selmer-ministeriet var avskjediget, men Venstre fortsatte sin indignerte og innbitte kamp for et systemskifte. Nå var de altså villige til å reise enda en riksrettstiltale på syltynne premisser. Gjennom W. Konow sitt forslag gikk Venstre i bresjen for å slukke en brann som folkevæpningssamlagene hadde stiftet. For det må unektelig kunne betraktes som paradoksalt at W. Konow ønsket å få statsrådene dømt for et forhold som mest sannsynlig *kun* var defensive foranstaltninger mot trusselforestillinger han selv hadde bidratt til å skape. Videre var det Konow selv som forhørte Dahll. Han spurte blant annet om hva armebestyrelsen baserte en antagelse om at uroligheter kunne inntre på. Hadde man i det hele tatt hatt «noget faktisk at forholde sig til?».³⁰² Vi har jo alt sett Dahll og co. hadde en hel del å bygge sine antagelser på. Kampen for å bringe på det rene hva som hadde skjedd i januar 1884, ble en seigtrukken affære. Men selv ikke granskningskommisjonen som ble nedsatt 1893 kunne bevise at

---

²⁹⁷ Kaartvedt 1956: 370 og Seip: 249

²⁹⁸ Kaartvedt 1956: 370

²⁹⁹ Kaartvedt 1956: 387 og Knut Dørum

³⁰⁰ Ibid: 387

³⁰¹ Kaartvedt 1956: 388

³⁰² Dagbladet 07.05.1884

det hadde forekommet forberedelser til et kupp i januar 1884.³⁰³ Hvem som ev. tok med seg hva i graven, kan vi naturligvis aldri få vite.

6.4 Venstrepressen smir mens jernet er varmt

I *Dagbladet* betraktet man geværavskruingen fra det perspektivet som Skaar m.fl. hadde tolket sanksjonsnektelsen i – altså som et ledd i et komplott utført av Venstres indre og ytre fiender. Før jeg går nærmere inn på hvordan dette manifesterte seg på trykk, kan det være fruktbart å plassere denne tonen i en litt større sammenheng. I den vitenskapelige publikasjonen *Falske nyheter, alternative fakta og sleipe knep Politiske folkemøter fra 1870-tallet til ca. 1900*, påpeker Nils Ivar Agøy et interessant forhold. På disse møtene – som har falt litt utenfor denne studiens avgrensinger – gjorde nemlig en særegen venstreretorikk seg gjeldende. Med tydelig brodd mot regjeringsvennlige kretser, benyttet man en «manende og oppildnende» tone, som nøy en betydelig resonans hos folk flest.³⁰⁴ Problemet – avhengig av øyet som så – med denne retorikken, var at den ofte gikk på bekostning av saklig- og sannferdighet.³⁰⁵ Det samme må i aller høyeste grad kunne sies om *Dagbladets* retorikk våren 1884. I likhet med N. N. Skaar, som under riksretten hevdet at sanksjonsnektelsen medførte at Norge lå åpent og forsvarsløst, ble også historien om geværavskruingen tendensiøst forvrengt av bl.a. *Dagbladet*, slik at den passet inn i Venstres nasjonalistiske narrativ. Et narrativ, som i noe større utstrekning enn hva tilfellet har vært i tidligere forskning, bør undersøkes gjennom «Seips brilleglass».³⁰⁶ For i boken *Fra Embedsmansstat til ettpartistat og andre essays* skriver Seip i kapittelet *Nasjonalisme som vikarierende motiv* bl.a. at: «Vi møter derfor ofte i politisk debatt noe jeg vil kalle vikarierende motiver eller vikarierende argumentasjoner. De sendes ut som herolde ut til offentligheten, ikke for å varsle om ekte motiver, men for å føre oppmerksomheten bort fra den».³⁰⁷

At maningen om en ytre fiende (Sverige) ble benyttet som et vikarierende, nasjonalistisk motiv, er en plausibel påstand. Det samme kan sies om skyttersakens – og dermed også folkevæpningssamlagenes – historiske røtter. Disse ble også i aller høyeste grad benyttet som et

---

³⁰³ For mer detaljert lesning om dette se Agøy 2001: 124-131

³⁰⁴ Agøy 2018

³⁰⁵ Ibid

³⁰⁶ Jardar Sørvoll 2015 [Det er ikke påstanden, men formuleringen «Seips brilleglass», som er hentet fra artikkelen].

³⁰⁷ Seip 1963: 79 [Seips syn har blitt kritisert av historikerne Francis Sejerstad og Erling Sandmo, men så lenge en ikke tyr til en for dogmatisk tolkning av Seips kritiske blikk, vil det ofte kunne være særs fruktbart. Historikeren Jardar Sørvoll skriver i en artikkel om diskusjonen (referert til i litteraturlisten) at: «På tross av S-enes relevante innvendinger er mitt klare råd at man ikke må deres kritikk for alvorlig. Kunnskap om kontekst og kultur er viktig, men historiefaget mister sine klør hvis vi slutter å lete etter vikarierende motiver. Mens Sejerstad og Sandmo advarer mot å drive Seips metode for langt, mener jeg at mistenksomhet er en dyd for historikere, ikke minst for dem som studerer politikk. Noen historikere kommer utvilsomt til å praktisere en fortrinnsvis empirisk forankret «mistankens hermeneutikk» i fremtiden. Etter min oppfatning bør de også gjøre det med hevet hode»].

vikarierende motiv av den nasjonalistiske sorten. Seip fremholder at nasjonale følelser er særlig skikket til å opptre som vikarmotiv i politikken. De er ifølge ham «lette å vedkjenne seg, lette å finne utrykk for».³⁰⁸ Om en benytter den rikspolitiske krisen i 1880-årene som eksempel, må man gi ham rett. Det vikarierende nasjonalistiske motivet bidro utvilsomt til å skjule det faktum at folkevæpningssamlagene var en viktig brikke for Venstre i et realpolitisk øyemed. For når venstremenn som f.eks. N. N. Skaar – som etter alt å dømme – var orientert om de svenske strømningene, er det sannsynlig at nasjonalismen utgjorde et vikarierende motiv i argumentasjonen deres. Det reelle motivet til Skaar, kan for en stor del antas å ha vært den samfunnsomveltningen som så dagens lys sommeren 1884. Ethvert forsøk på å motbevise dette fra kongemaktens side – enda så sannferdig argumentasjonen var – fyrte bare ytterligere opp under en nasjonalistisk betont argumentasjon. At denne hadde en betydelig politisk slagside i konflikten slutfase, er det også mye som tilsier.

Dagbladet gikk – ikke overraskende – hardt ut. De var spesielt kritiske til at regjeringen hadde ubrukeliggjort de 20 000 geværene som tilhørte depotet i Kongsvinger. Da det etter sigende hadde gått med to uker til å skru av låsemekanismene, så var man svært bekymret for hvor lang tid det ville ta å sette dem i stand igjen. Situasjonen var spesielt uheldig for landvernet, som ifølge artikkelforfatteren var den militære instansen våpnene var tiltenkt. Og da det i samtiden fantes en forestilling om at landvernet på en eller annen måte stod mindre under kongelig kontroll enn linjen, passet det hele særs godt inn venstrepressens narrativ.³⁰⁹ Altså tolket *Dagbladet* geværavskruingen i Kongsvinger dit hen at den la veien vidåpen for svenske tropper. Den svenske indmarschlinie ble betegnelsen som begynte å sirkulere hos pressen i maidagene 1884. Påstandene vakte ikke overraskende harme i de konservative avisene.

Denne taabelige Bekskyldning troes neppe eengang af dem, som er allerivrigst i at fremføre den. Enhver ved, at der ikke fra nogen Kant har været, eller har kunnet være Tale om en svensk Indblanding, og enhver forstaar, at den meget omtalte "Afvæbning" har været ganske uskyldig i Henseende til Landets Forsvar.³¹⁰

Slik lød *Budstikkens* svar. Sett i ettertid, må en på bakgrunn av det tilgjengelige kildematerialet, medgi at tilsvaret for en stor del gjenspeilte sannheter. For selv om vi ikke vet nøyaktig hvor storpolitisk orientert *Dagbladets* journalister var, kan vi med sikkerhet si at Venstres ledende

---

³⁰⁸ Seip 1963: 79

³⁰⁹ [For en nøyosom opprydding, samt avklaringer når det gjelder myter, misforståelser og feilslutninger innen militærhistorie, se Agøy 2001].

³¹⁰ Budstikken – 13.05.1884

skikkelser var det.³¹¹ Dertil vet vi at Dagbladets daværende redaktør Lars Holst hadde en radikal politisk profil da H. E. Berner gjorde ham til redaktør i 1883.³¹² «Med kraft og konsekvens tok han del i sluttkampen mot det gamle regimet og stødde lojalt – men ikkje ukritisk – Johan Sverdrups venstreregjering».³¹³ Et eksempel på dette finner vi i *Dagbladet* den 21.05.1884. Denne utgaven var en salig blanding av retoriske spørsmål og stråmenn. Avisen fremholdt bl.a. at de krevde et svar på hvem Munthe siktet til med betegnelsen «Urostiftere». At de selv utmerket godt visste svaret, kan anses som en selvfølge. For det hadde jo kun gått om lag seks måneder siden Sverdrup uttalte – i nettopp *Dagbladet* – at skytterne skulle holde sine våpen blanke.³¹⁴ Det er nærliggende å tenke at venstrepressen fisket etter et svar det kunne slås politisk mynt på, og det er betimelig å anta retorikken var en korrigeret og planlagt del av sluttkampen mot kongemakten. Dette til tross for at realitetsforankringen ofte var så som så. Satt på spissen, kan det hevdes at Venstre her fikk i både pose og sekk. På den ene siden behøvde man ikke å bekymre seg for svenske represalier, men på den andre kunne man flagge den svenske faren og vise til en ytre fiende. Slike fremstillinger appellerte til fedrelandskjærligheten hos brede befolkningslag. De regjeringsvennlige ble henvist til å spille rollen som indre fiende og kollaboratør. I sine memoarer medgir Oscar at dette med den svenske innmarsjlinjen var et «till opphetsning mycket tjänligt slagord».³¹⁵

I tillegg til Dahll, ble også Munthe kalt inn til odelstinget. Grunnet skrøpelig helse fikk han imidlertid fritak fra fysisk oppmøte, og oversendte istedenfor et skriftlig svar.³¹⁶ Som alt nevnt, ga ikke avhørene synderlige resultater. Verken odelstinget eller pressen fant den rykende pistolen, som umiddelbart ville ha legitimert en ny riksrett. I det store og det hele formådde regjeringen «å gi en utførlig fremstilling av fakta og samtidig kamuflerte de politiske motivene, som i første rekke Selmer og kong Oscar hadde ansvar for».³¹⁷

Stang mente imidlertid å vite at Venstre ville foreta flere innkallelser – nå også av sivile statsråder.³¹⁸ Schweigaards store frykt syntes nå for alvor å banke på døren. Mot slutten av mai innhentet Stang også, fra pålitelige kilder, informasjon om at Sverdrup fant tiden moden for å sette inn nådestøtet.³¹⁹ Samtidig som han la frem sitt endelige ultimatum overfor Aprilministeriet, ble det truet med at Schweigaard ville bli kalt inn for odelstinget.³²⁰ Her ville han ha måtte gjort rede for de

---

³¹¹ [Jf. det alt omtale Seip-sitatet om at Venstre var godt orientert om de svenske strømningene].

³¹² Mjeldheim 2009

³¹³ Ibid

³¹⁴ [Fra Sverdrups ord havnet på trykk (27.12.1883), gikk det kun drøye tre uker før geværavskruingen ble iverksatt. Det er nærliggende å tenke at sammenhengen var kausal].

³¹⁵ Oscar II: 81

³¹⁶ [En utfyllende beskrivelse av Munthes svar ligger på NB – *Dagbladet* 21.05.1884].

³¹⁷ Kaartvedt 1956: 388

³¹⁸ Ibid

³¹⁹ Kaartvedt 1956: 392

³²⁰ Ibid [Detaljene i dette ultimatumet kan leses på s. 392 i Kaartvedt 1956].

interne forhandlingene i Selmer-ministeriet i perioden 27. februar til 11. mars 1884.³²¹ Den optimismen som Schweigaard skred til verket med, var nå – etter en drøy måned på posten – erstattet av motløshet og pessimisme. «Åpen og ærlig som han var» turte han ikke å møte i odelstinget. Til det satt han på for mye inngående informasjon fra Selmer-ministeriets tid. Schweigaard var som kjent en dem som ble invitert og innfant seg på Sofiero sommeren 1883. Om kongens planer hadde blitt kjent, ville det ha vært svært kompromitterende. Ikke bare for ham selv personlig, men også for kongemakten som instans. Samtidig ville det, på bakgrunn av deres tette samarbeid under den rikspolitiske krisen, ha medført et ulivssår for Høyre og unionen. Stilt overfor dette, valgte Schweigaard å søke om avskjed den 31.05.1884.³²² En mer sentrumsorientert regjering med Ole Jacob Broch i spissen ble forsøkt, men ingen av kompromissforsøkene vant frem.³²³ Den 26. juni ble Johan Sverdrup tilbudt å danne regjering. Han takket ja på dagen, og for Venstres vedkommende var dermed en lang og innbitt kamp kronet med seier. Nasjonalforsamlingen ble mer toneangivende, og fikk f.o.m. 1884 en større innvirkning på norsk politikk.

---

³²¹ Ibid

³²² Fra forrige note t.o.m. hit bygger på Kaartvedt 1956: 393

³²³ Seip 1981: 251

7 Avslutning

7.1 Konklusjon – hovedproblemstilling

Innledningsvis reiste denne studien følgende hovedspørsmål: *Var det også i Norge en rekke aktivistiske, væpnede og utenomparlamentariske motstandsformer som utgjorde betydelige bidrag i venstrebevegelsens suksessfulle angrep på kongemaktens prerogativer under 1880-årenes politiske dragkamp?* Basert på den analysen som er gjort mener jeg utvilsomt at dette var tilfellet. De aktivistiske, væpnede og ukonvensjonelle motstandsformene som folkevæpningssamlagene representerte, spilte absolutt inn. Å trekke denne slutningen er isolert sett ikke spesielt originalt. Det ble gjort alt i 1984 da historikeren Leiv Mjeldheim fremholdt at: «Konflikten vart løyst sommaren 1884 utan børseskot. Men rifleringen hadde visseleg gjort si gjerning – ved å vera der».³²⁴

Til tross for at jeg alt har sagt meg enig med ham, vil jeg allikevel driste meg til å si at Mjeldheims begrunnelse er mangelfull – hvilket også gjør svaret hans noe upresist. Det er nok dette som har gitt opphav til historiker Roald Bergs innvending om at: «Det er ikke noe menneske gitt å utsi en kontrafaktisk dom om hvorvidt den sivile militsopprustningen bidrog til at kongen gav opp sine tanker om statskupp [...]».³²⁵ Problemet med både Mjeldheims konklusjon og Bergs innvending, slik jeg ser det, er det faktum at de begrenser seg til å utelukkende betrakte det konkrete styrkeforholdet mellom folkevæpningssamlagene og den regulære hæren. Dersom en velger å kun undersøke samlagenes betydning for 1884 på bakgrunn av nevnte forhold, er man automatisk henvist til å måtte spekulere. Spørsmålet om nevnte styrkeforhold er naturligvis relevant, og gjennom både Hoff og Rønnestads innstendige arbeid, kan vi innhente pålitelige tall hva gjelder folkevæpningssamlagenes styrke. Men det vil likevel være en rekke andre og mindre målbare faktorer som spiller inn.

Vi kan f.eks. ikke med sikkerhet si hvor mange av de 11 207 aktive skytterne som hadde stilt seg disposisjon ved en ev. væpnet konflikt i 1884. Og som vi har sett, så faller samtlige som løsnet skudd på bane inn under kategorien *aktiv skytter*. Det størrelsesmessige forholdet mellom skyttere som faktisk forberedte seg på eventuelle sammenstøt, og de som hadde mer sosiale og trivielle motiv for å delta på skytterlagsvirksomhet, tier kildene om. Det vi imidlertid kan slå fast, er at det i beste fall – sett fra Venstres perspektiv – hadde stått 4166 væpnede skyttere parate. Dette er imidlertid et veldig raust og på grensen til naivt estimat. Det baserer seg på at hver eneste rifle –

---

³²⁴ Mjeldheim: 76

³²⁵ R. Berg: 204 [I sin helhet lyder Bergs innvending slik: «Det er ikke noe menneske gitt å utsi en kontrafaktisk dom om hvorvidt den sivile militsopprustningen bidrog til at kongen gav opp sine tanker om statskupp eller hvorvidt opprustningen bidrog til å øke faren for borgerkrig, slik kapprustninger ofte fører til maktbruk og ikke til fred»].

både privateide og inventarriflene – som det er redegjort for i kildene, ville ha blitt benyttet. Videre må det også kunne hevdes at Norges geografi vanskeliggjorde en effektiv og samkjørt aksjon. Det samme gjaldt jo for så vidt for den regulære hæren, men majoriteten av de kongemakten stolte på var jo alt utplassert på Østlandet. De åpenbare manglene knyttet til hvem som skulle ha ledet og organisert folkevæpningssamlagene ved en slik eventualitet i 1884, må også tas med i betraktningen.³²⁶ Det samme må i aller høyeste grad de konservatives fedrelandsbevissthet.

Den tilgjengelige empirien indikerer unektelig at det eksisterte en rekke forhold, som tilsier at de norske konservatives holdninger ikke tilrettela for den kompromissløsheten kong Oscar forfektet ved flere anledninger. De konservatives tilbakeholdenhet var ikke total, men den medfører ikke desto mindre at man ved bruk av den tradisjonelle innfallsvinkelen (en undersøkelse av det reelle styrkeforholdet), er nødt til å finne en fruktbar forholdsmessighet mellom følgende forhold: Var det frykten for et nederlag i en væpnet konflikt som var hovedårsaken til denne lunkne motstandslysten? Eller var det de regjeringsvennlige sin egen samvittighet, fornuft og vilje til å gjøre det beste for Norge? En tilfredsstillende nøyaktig og tilstrekkelig korrekt vektlegging av disse motivene, vil være vanskelig å oppdrive. Men vi kan med sikkerhet si at det sistnevnte forholdet eksisterte og gjorde seg gjeldende. Statsråd Helliesens todelte argumentasjon, kan på sett og vis stå som et passende bilde på denne balansegangen.

Dermed er det ikke sagt at den tradisjonelle innfallsvinkelen bør skrinlegges. En slik slutning ville ha vært for drastisk, men ikke desto mindre vil driste meg til å hevde at den med fordel kan justeres noe. For det er en hel del som tilsier at den kategoriske holdningen knyttet folkevæpningssamlagenes faktiske våpenkraft bør nedtones. Å la dette forholdet stå som den ubestridte hovedårsaken til at kongemakten strakk våpen i 1884, kan i verste fall bidra til at upresise slutninger blir trukket. I februar 1882 fremholdt Yngvar Nielsen overfor Oscar at han ikke forsto hvordan en revolusjon fra Venstre skulle foregå. Hvorpå Oscar antok at folkevæpningssamlagene i alle fall kunne benyttes i et slik øyemed.³²⁷ På bakgrunn av det tilgjengelige kildematerialet, er det verdt å spørre hvorvidt vi egentlig kan trekke en så veldig mye mer utfyllende slutning med utgangspunkt i nevnte innfallsvinkel. Derfor bør den suppleres av andre og mer målbare årsaker.

For det var unektelig slik at folkevæpningssamlagene og den politiske tendensen, som i stadig økende grad fulgte med organisasjonen, bidro til at kong Oscar valgte å ikke sanksjonere stortingets bevilgning i 1882. Tendensen var riktig nok ikke av samme kaliber som etter den uteblitte bevilgningen, men fra et juridisk og logisk perspektiv, kan beslutningen like fullt forsvares.

---

³²⁶ [Det finnes jo visse indiser for at O. Five eller A. Jacobsen kunne ha vært aktuelle kandidater, men å argumentere for dette ville ha blitt spekulativt og søkt].

³²⁷ Nielsen: 114

Etter stortingsvalget i 1882 og den påfølgende maktforskyvningen i både odels- og lagtinget, gikk den allikevel hen og ble et anklagepunkt under riksretten. Ministeriet Selmer ble som kjent funnet skyldig også på dette punktet. I hvilken grad dette bidro til at regjeringen ble presset fra taburettene, er vanskelig å si. Det er tenkelig at dommen ville ha blitt den samme uavhengig av anklagepost nr. to. Niende juni-spørsmålet var jo unektelig den virkelige kjepphesten, men deler av den nasjonalistiske diskursen som Venstre slo politisk mynt på frem mot 1884, sprang utfra sanksjonsnektelsen og må ikke undervurderes.³²⁸ Den la grunnlaget for den lite sannferdige og patosladde retorikken som helt frem til Sverdrups innsettelse viste seg å ha en betydelig politisk slagside.

Perioden mellom sanksjonsnektelsen og frem til Sverdrup dannet regjering var ikke bare preget av en mer hatsk tone. Den bød også på langt flere urovekkende hendelser enn hva tilfellet hadde vært før sanksjonsnektelsen: Det ble gjennomført militære feltøvelser i Trøndelag sommeren 1882, avholdt krigsforhør i Overhalla på bakgrunn av folkevæpningssamlagenes aktivitet og gjennomført betydelige innkjøp av tidsriktige våpen – for å nevne noe. Samtidig ble det klarere og klarere for kongemakten at det stod forholdvis slett til med den regulære hærens lojalitet. Mange menige og deler av lavere befal sympatiserte, og ikke minst, identifiserte seg med folkevæpningssamlagene og Venstre. Statens maktmonopol ble i 1880-årene så kraftig utfordret at det av mange ble ansett som et utilstrekkelig virkemiddel. Dette må Venstres samlag ta på seg mye av både skylden og æren for – avhengig av øyet som ser. Sammen med de svenske strømmingene, som overhodet ikke tilrettela for noen fremmed militær intervensjon, kan hendelsene stå som en overordnet forklaring på hvorfor de defensive foranstaltningene ble foretatt i januar 1884.³²⁹

I den venstredikterte virkelighetsoppfatningen ble imidlertid geværavskruingen betraktet som alt annet enn defensiv. I stedet for gikk hendelsen – etter at nyheten om den nådde befolkningen – hen og la grunnlaget for nødestøtet på samtlige av kongemaktens kompromissforsøk.

Leiv Mjeldheims poeng om at rifleringen gjorde sitt gjennom sin blotte tilstedeværelse, står seg fortsatt. Men denne tilstedeværelsen må ikke utelukkende forstås som at parlamentets hær stod klare i 1884, og tilså at dommen over statsrådene ble tatt til følge, samt at Sverdrup fikk danne regjering. Tilgjengelig empiri har jo bl.a. vist at deres faktiske styrke nok ikke var så markant som tidligere forskning har hevdet. Det var en vedvarende tilstedeværelse, som med jevne mellomrom i perioden 1881-1884 presset kongemakten til å treffe beslutninger som Venstre kunne slå politisk

---

³²⁸ Nerbøvik: 124 [«Dette vart seinare brukt som ammunisjon mot regjeringa – under riksretten». Venstrebevegelsen later imidlertid ikke til å ha løpt tørr for denne ammunisjonen. Det er nærliggende å tenke at domfellelsen på anklagepost nr. 2 legitimerte bruken av den ytterligere.]

³²⁹ [I all den tid kongemakten ikke kunne regne med svensk militær hjelp, og ettersom at dette med at Bismarck skulle komme til utsetning må anses som veldig søkt og usannsynlig, er det logisk at den måtte ta saken i egne hender og gjøre noe for å demme opp for de urovekkende nasjonale forholdene].

mynt på. Dette pressets komponenter var – som vi har sett – ikke alltid like stuerene. I det politiske klimaet som rådde mot slutten av den rikspolitiske krisen, var det heller ikke mulig for de regjeringsvennlige å sno seg unna de delvis urimelige anklagene – enda så troverdig de forsøkte å argumentere. Innkallelser til odelstinget gikk som sagt hen og ble nådestøtet som markerte kroken på døren for Aprilministeriet. Dette virkemiddelet ble muliggjort fordi kongemakten følte seg oppriktig presset og måtte utvise handlekraft. Delvis på grunn av folkevæpningssamlagenes stadig mer urovekkende sett å agere på, men også godt hjulpet av skremmende rykter som folk hadde en tendens til å tro på (jf. Lindberg), samt en aggressiv, nasjonalistisk agitasjon som appellerte til mange.

På bakgrunn av denne studiens funn finner jeg det legitimt å hevde at folkevæpningssamlagenes bidrag til at parlamentarismen vant terreng også kan søkes i dette forholdet. Fremgangsmåten blir på sett og vis en utvidelse og forlengning av Mjeldheims tese, men den gir et mer utfyllende bilde på den tilstedeværelsen han belyste i 1984. Derfor vil jeg i lys av det jeg har kommet frem til, driste meg til å bygge videre på konklusjonen hans: Rifleringen gjorde utvilsomt sitt gjennom å være der frem til januar 1884, for så å overlate tøylene til Venstre, som nå hadde de nødvendige redskapene for å slutføre kampen mot kongemakten. Det er i alle fall et bud på en analyse, hvis konklusjon ikke forutsetter å måtte utsi kontrafaktiske dommer.

7.2 Konklusjon – underproblemstilling

Når det gjelder studiens mer vidtfavnende underproblemstilling, så reiste den spørsmålet om hvorvidt disse bidragene oppgjennom historien har blitt betraktet litt for ukritisk? Svaret på dette er nok utvilsomt: ja. At det ikke er historikerens rolle å moralisere over fortidens holdninger og handlinger – ei heller å demonisere historiske aktører, er et velkjent historiefaglig postulat. Dessverre, må en vel kunne si, er nettopp dette tilfellet i altfor mange verk knyttet til de politiske konfliktene mot slutten av 1800-tallet. Det blir litt for ofte unyanserte og tendensiøse fremstillinger, hvor den fedrelandselskende, demokratiforfektende venstrebevegelsen står overfor den kosmopolitiske, udemokratiske kongemakten og dens støttespillere. I en slik kontekst har de problematiske aspektene ved f.eks. folkevæpningssamlagene ikke blitt tilstrekkelig belyst. Hvorfor det har blitt sånn, er ikke helt godt å si. En av årsakene kan være det ukontroversielle og trygge ved å ta den mest demokratiprogressive sidens parti. Selvsamme part kan imidlertid tillegges betydelige nasjonalistiske tendenser. En kombinasjon som må sies å tilhøre sjeldenhetene, men til gjengjeld bugner historien av eksempler på regimer hvor nasjonalismen kan betraktes som demokratiets fremste bremsekloss. Det tjuende århundret la unektelig et morderisk og ikke minst bestialsk slør over nasjonalismen som ideologi. Dermed ble den av naturlige årsaker noe som historikere kviet

seg for å skjønne i fremstillingene sine. Men kanskje kan et slikt forhold være med på å forklare hvorfor den venstrenasjonalistiske tendensen har preget store deler av forskningslitteraturen. «I tida etter andre verdenskrig kom det en reaksjon mot Venstre-tradisjonen. Nå stilte historikere seg nøytrale, eller direkte kritiske til nasjonalismen som ideologi. [...] Gjennom dette grepet ble spørsmål om ideologiens rolle i politikken lagt til side».³³⁰

Med «Venstre-tradisjonen» sikter historiker og statsviter Trond Nordby til synet som Sars, Koht, Bergsgård og Worm-Müller i sin tid fremmet forskjellige nyanser av. Det er – som beskrevet helt innledningsvis – ikke denne venstrenasjonalismen jeg har stilt meg kritisk til. Oppgjøret med Sars' primordalistiske og teleologiske syn har som nevnt alt funnet sted. Men et bud på dét poenget jeg forsøker å fremsette, kan skisseres opp på følgende vis: Oppgjøret med og den påfølgende tilsidesettelsen av nasjonalismen, bidro til at fokuset i større grad ble flyttet over på venstrebevegelsens iboende demokratiske elementer. Men i forfektelsen av disse ligger det et slags paradoks. For det er nok gjennom denne noe panegyriske holdningen overfor Venstres egalitære kampsaker, samt det faktum at Norge gikk hen og ble et foregangsland i demokratisk henseende, at for mange historikere har gjort seg skyldige i en litt for venstrenasjonalistisk historieskrivning. Kanskje kan man tale om demokratisk progressivitet eller anakronistisk moral som vikarierende motiv?

Den danske historikeren Kayser Nielsen har gått så langt som å hevde at demokrati og nasjonalisme var to sider av samme sak i Norge.³³¹ Hvorvidt påstanden er for kategorisk, skal jeg ikke dvele ved her, men den kan uansett stå som en inngang til noe annet han fremholder. Nemlig det at: «Nationalismen, der ellers undertiden bliver fremstillet som opium for demokratiet, bremsede således ingenlunde den norske demokratibegejstring; snarere truede den med at dreje demokratiet i retning av af radikal-demokratiske yderligheder».³³² At disse radikaldemokratiske ytterlighetene – deriblant folkevæpningssamlagene – i for liten grad har vært gjenstand for kritiske spørsmål, er også betimelig å hevde.

På tross av disse slutningene, er det viktig å påpeke at jeg ikke har tatt sikte på å opptre som kongemaktens advokat. Det at Schweigaard kviet seg så til de grader for å bli utspurt av odelstinget, skyldtes jo de ekstreme tiltakene som Oscar hadde luftet i konfliktens mest opphetede faser. De som f.o.m. 1884 soknet til partiet Høyre, hadde unektelig også sitt å si for at konflikten ble så tilspisset. Kanskje kunne en mindre steil, elitær og nedlatende holdning fra deres side, i tiden som ledet opp til rikspolitiske krisen, ha bidratt til å forhindre den. Videre kan man også sette flerfoldige

---

³³⁰ Trond Nordby 1986

³³¹ Kayser Nielsen 2009: 292

³³² Ibid

spørsmålstegn ved kong Oscars vinglete og tvetydige regentstil. Disse forholdene må selvfølgelig også tas med, men like fullt må det kunne forventes at de behandles objektivt. Det er f.eks. besynderlig hvorfor en erkekonservativ teolog og professors ord skal veie så mye tyngre enn en opposisjonsleders. Med dette sikter jeg til hvorfor Monrads statskuppetikkel har skapt furore og blitt behandlet forholdvis nøysomt i flere historiske verk, mens Sverdrups uttalelser til *Dagbladet* er blitt stående så godt som ubehandlet. Dermed er det ikke sagt at betydningen av Monrads artikkel bør nedtones. Førstnevntes rop om statskupp var naturligvis mer omfattende og eksplisitt utformet, men det bør likevel plasseres i en kontekst som behandler begge parter upassende agitasjon på en balansert og rettferdig måte.

Det å hevde at de som soknet til datidens Venstre førte en nasjonalistisk politikk med god resonans i befolkningen, samtidig som de forfekt mer egalitære kriterier for stemmerett, er naturligvis helt uproblematisk. Begge påstandene medfører riktighet. Det problematiske, slik jeg ser det, er å benytte den sistnevnte som et påskudd til å se bort ifra og dysse ned de problematiske sidene av saken. At venstrebevegelsen på sett og vis kan plasseres i et nokså kausalt forhold til demokratisk progressivitet, legitimerer ikke det moralsk tvilsomme ved deler av folkevæpningssamlagenes aktivisme. I all den tid faghistorikerens primære oppgave er å forsøke å rekonstruere hva som skjedde i et avgrenset historisk forløp, forklare og forstå hvordan og hvorfor det skjedde, kan det ikke anses som holdbart å legge upresise eller mangelfulle premisser til grunn i arbeidet med folkevæpningssamlagenes betydning for 1884.

7.3 Perspektivutvidelse – et komparativt blikk på de nordiske skytterlagsbevegelsene

I Norge gikk altså en skytterlagsbevegelse hen og fikk direkte betydning for et betydelig politisk retningsskifte i landets historie. Dette baner veien for noen interessante spørsmål, som dessverre har falt utenfor denne studiens begrensninger. For i hvilken grad markerer egentlig folkevæpningssamlagene et vannskille i forhold til våre nordiske naboer? Har koblingen mellom skytterbevegelser og politiske målsetninger også gjort seg gjeldene i f.eks. Sverige og Danmark?

Når det gjelder Sverige, er det i hvert fall enkelte ting som indikerer at skarpskytterbevegelsen var av betydning for landets politiske utvikling. Niels Kayser Nielsen går ikke nevneverdig i dybden på dette forholdet, men han påpeker at nevnte kobling gjorde seg gjeldende. For da Sverige avvirket stenderriksdagen, og istedenfor gikk over til en mer tidsriktig tokammervariant, skyldtes det til dels at «Den svenske skarpskyttebevegelse, der på dette tidspunkt

voksende til ca. 40.000 mand, spillede en vis rolle som pressionsmiddel». ³³³ Ifølge K. Nielsen trådte Sverige med denne overgangen inn i de demokratiske lands selskap. ³³⁴ En mer nærgående undersøkelse av hvorvidt, og da ev. i hvilken grad den svenske skarpskytterbevegelsen bidro til dette låter unektelig interessant.

I sin vurdering av Mats Hellstenius' bok *Skjutande borgerliga revolutionärer. Skarpskytterrörelsen och 1800-talets liberala moderniseringsprojekt*. skriver historikeren Esbjörn Larsson at førstnevnte neglisjerer koblingen mellom skytterbevegelsens storhetstid og representasjonsreformen i 1866. ³³⁵ Videre fremholder han at det fremstår ubegripelig for leseren at Hellstenius ikke undersøker denne sammenhengen nøyere. ³³⁶ Den svenske skytterbevegelsen svinnet hen i løpet av 1870. ³³⁷ Dermed virker det lite fruktbart å koble den direkte til de parlamentariske strømningene som først blomstret ut på 1900-tallet. Men kanskje kan mer forskning på området bidra til å få kartlagt hvorvidt det gjennom bl.a. skytterbevegelsen ble lagt et demokratisk fundament i 1866?

Også i Danmark gjorde samspillet mellom politikk og skytterbevegelser seg gjeldende mot slutten av 1800-tallet. Utviklingen er interessant fordi nasjonalismen fikk en helt annen innvirkning på fenomenet enn hva tilfellet var i Norge. For der den splittet og bidro til å akselerere kløften i Norge, var den avgjørende for å trappe ned en betent, politisk konflikt i Danmark. Flere av de danske stridsemnene er gjenkjennelige, og deler av konfliktstoffet gjenspeilte til en viss grad de norske forholdene. «Det politiske system, der afløste enevælden i 1849, havde været så demokratisk, at godsejerne og byborgerskabet frygtede, at den jævne befolkning, der jo udgjorde befolkningsflertallet, skulle få hele den politiske magt». ³³⁸ I et forsøk på å demme opp for dette, kom det i 1866 en reaksjonær og konservativ forfatningsendring. En av hovedaktørene bak denne endringen var godseieren og kommende statsminister Jacob Brønnum Scavenius Estrup. Han anså bl.a. den allmenne stemmeretten for å være «en av tidens sletteste oppfindelser». ³³⁹

Venstre (Danmark), som i grove trekk stod for mye av det tilsvarende som paritet med samme navn i Norge, mente at Folketingets flertall skulle avgjøre hvem som dannet regjering – altså en parlamentarisk tankegang. Partiets fremste våpen mot Estrup-regjeringen var kontrollen over landets finanser. Gjennom å snurpe igjen pengesekken og nekte regjeringen nødvendige bevilgninger, ønsket man å tvinge frem endringer. Som et tilsvarende på dette valgte Estrup å regjere

---

³³³ Kayser Nielsen 2009: 196

³³⁴ Ibid

³³⁵ Esbjörn Larsson: 155

³³⁶ Ibid

³³⁷ Kayser Nielsen 2009: 263

³³⁸ Carl Johan Bryld: 169

³³⁹ Ibid: 170

med utgangspunkt i provisoriske finanslover.³⁴⁰ Venstres tilhengere oppfattet det hele som et grunnlovsbrudd, og indignasjonen blant dem var til å ta og føle på. Akkurat som sine likesinnede i Norge dannet de mest ytterliggående skytterbevegelser som om nødvendig skulle forsvare grunnloven med våpenmakt.³⁴¹ Den politiske situasjonen i Danmark var spent, og i 1885 ble Estrup utsatt for et attentatforsøk. Året etter gikk en folkemengde til angrep på gendarmene som var innsatt for å opprettholde ro og orden i samfunnet.³⁴²

Et interessant spørsmål når det gjelder Danmark, er hvorfor situasjonen ikke kom mer ut av kontroll frem til konflikten mellom Venstre og Høyre ble løst i 1893.³⁴³ Hvorfor var det ingen av partene som brukte skytterlagene til å gjennomføre politikken sin? Spørsmålene kan ha noe for seg fordi også den danske skytterbevegelsen ble kløyvd i to langs med de partipolitiske skillelinjene. Men det er likevel ikke mye som tyder på at skytterbevegelsen i Danmark kan oppføres som en direkte årsak til at partene fant sammen i 1894. Konflikten hadde ebbet ut alt tidlig på 1890-tallet da moderate fraksjoner innen Venstre inngikk forhandlinger med Høyre, og i 1894 inngikk partene et forlik.³⁴⁴

De var ikke begeistrede for den politiske kamp mellom Højre og Venstre, men satsede mere på den åndelige vækkelse og begejstring med nationalismen som omdrejningspunkt. Og den var fælles for Højre og Venstre, sådan som det bl.a. viste sig på forsvarsområdet: Venstre var ikke forsvarsmodstandere.³⁴⁵

Den litt ironiske enden på visen ble som følger: Venstre godtok å bevilge penger til utbyggelsen av det festningsverket (som Estrup i sin tid brukte som på påskudd for å regjere på provisoriske lover), mot at han gikk av som statsminister.³⁴⁶ Han ble erstattet av svake og vakkende regjeringer, som Venstre i stadig større grad formådde å overkjøre.³⁴⁷ Men selv om Estrups avgang kan betraktes som en seier for Venstre, er det altså ikke mye som tyder på at skytterbevegelsen hadde en finger med i spillet. For i Danmark ble hele tiden skytterbevegelsen betraktet som en nasjonalt anliggende, og hensynet til dette gikk utover de enkelte partiers interesser.³⁴⁸

---

³⁴⁰ Ibid: 172 [«Første gang, det kom til et sådan provisorium, var i 1887, og i hele perioden 1885 til 1894 regeredes landet ved hjælp af provisoriske finanslover. Dermed var Folketinget sat du af spillet»].

³⁴¹ Ibid

³⁴² Kayser Nielsen 2009: 271 og 272

³⁴³ Ibid: 272

³⁴⁴ Bryld: 173

³⁴⁵ Kayser Nielsen 1989: 30

³⁴⁶ Bryld: 173

³⁴⁷ Ibid

³⁴⁸ Kayser Nielsen 2009: 272

I Finland tillot ikke de politiske forholdene en skytterbevegelse eller andre foreninger med politiske funksjoner å fremme egne agendaer.³⁴⁹

---

³⁴⁹ [Se delkapittel *Konservativ fedrelandsbevissthet og snille naboer* i denne studien].

8 Siterte verk

8.1 Litteratur

- Agøy, N. I. (2001). *For konge og fedreland? Offiserer, politikk, unionsstrid og nasjonalisme 1890-1905*. Oslo: Den norske historiske forening.
- Agøy, N. I. (2018, April). *Falske nyheter, alternative fakta og sleipe knep Politiske folkemøter fra 1870-tallet til ca. 1900*. Hentet fra Idunn: https://www.idunn.no/heimen/2018/04/falske_nyheter_alternative_fakta_og_sleipe_knep
- Andenæs, J. (1998). *Statsforfatningen i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget .
- Barton, H. A. (2019). Finland and Norway 1809-1917. I J. J. Hyvik, *Nasjonalisme og politisk kultur i Norden på 1800-tallet - Vol 2* (ss. 221-236). Bø: Universitetet i Sørøst-Norge.
- Berg, B. O. (1997). Riksretten: En Anakronisme? I E. Smith, *Makt Uten Ansvar: Om Riksretten i vår tid* (ss. 65-167). Oslo: Tano Aschehoug .
- Berg, R. (2001). *Norsk Forsvarshistorie 2. 1814-1905: Profesjon - Union - Nasjon*. Bergen: Eide Forlag.
- Berg, R. (2005). Krigsplaner og militærfaglige holdninger 1890-1905. I Ø. Sørensen, & T. Nilsson, *1905 - Nye perspektiver* (ss. 205-224). Oslo : Aschehoug.
- Borgersrud, L. (2000). *Konspirasjon og kapitulasjon: Nytt lys på forsvarshistorien fra 1814-1940*. Oslo: Forlaget Oktober AS.
- Bryld, C.-J. (2019). Danmark Fra Oldtid Til Nutid 2. udgave. I J. J. Hyvik, *Nasjonalisme og politisk kultur i Norden på 1800-tallet - Vol 1* (ss. 169-210). Bø: Universitetet i Sørøst-Norge.
- Børresen, J. (2020, April 4). *Landvernet*. Hentet fra SNL: <https://snl.no/landvernet>
- Copeland, W. R. (1973). *The Uneasy Alliance: Collaboration between the Finnish Opposition and the Russian Underground. 1899-1904*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Danielsen, H. (1998). Nasjonalisme i Høyre før 1905? I Ø. Sørensen, *Jakten på det Norske: Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet* (ss. 371-381). Oslo : Ad. Notam Gyldendal AS.
- Danielsen, R. (2005). På modereasjonens grunn - noen rettslige og konstitusjonelle betraktninger omkring unionsoppløsningen . I Ø. Sørensen, & T. Nilsson, *1905 - nye perspektiver* (ss. 227-247). Oslo: Aschehoug.
- Dørum, K. (2014, Juli 18). *Aprilministeriet*. Hentet fra SNL: <https://snl.no/Aprilministeriet>
- Fjeld, B. (1979). *Skyttersaken i Norge før 1893 - Centralforeningens og folkevæpningssamlagenes tid 1863-1893*. Oslo: Det frivillige Skyttervesen.
- Hammer, S. C. (1912). *Georg Stang - Et Blad av Norges Nyeste Historie*. Kristiania og Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag.
- Hoel, O. L. (2011). *Mål og Modernisering 1868-1940*. Oslo: Samlaget.
- Hoff, J. A. (1927). Folkevæbningen 1881-92. I H. Vigander, F. G. Seeberg, & J. A. Hoff, *Skyttersaken i Norge: Dens historie og nuværende stilling*. (ss. 82-241). Fredrikshald: E. Sems trykkeri.
- Holm, N. F. (1961). *Oscar II: Mina Memoarer II*. Stockholm: P. A Norstedt & Söners Förlag.

- Koht, H. (1918). *Johan Sverdrup 1. Bind. 1816-1869*. Kristiania: H. Aschehoug & CO. (W. Nygaard).
- Koht, H. (1932). *Bjørnstjerne Bjørnson - Brev - Tredje samling: Kamp-Liv Brev Fra Årene 1879-1884*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Kaartvedt, A. (1956). *Kampen mot parlamentarisme 1880-1884: Den konservative politikken under vetostriden*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kaartvedt, A. (1967). *Kampen mot parlamentarisme 1880-1884: Den konservative politikken under vetostriden 2. Utgave*. Halden: Universitetsforlaget.
- Larsson, E. (2010). Kortare Recensioner. *HISTORISK TIDSKRIFT 130:1*, ss. 153-155.
- Lauerma, M. (1963). Aktivismen. I N. Herlitz, *Finlands Ofärdsår 1899-1917: Historiska Uppsatser* (ss. 123-140). Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Lindberg, F. (1950). *Kongelig Utenrikspolitikk*. Oslo: H. Aschehoug og Co.
- Lindstøl, T. (1914). *Stortinget og Statsraadet 1814-1914*. Kristiania : Steenske Bogtrykkeri.
- Lundin, C. L. (1981). *Russification in the Baltic Provinces and Finland 1855-1914*. New Jersey: Princeton University Press.
- Meinander, H. (2019). Finlands historia: linjer, strukturer, vändpunkter . I J. J. Hyvik, *Nasjonalisme og politisk kultur i Norden på 1800-tallet - Vol 1* (ss. 92-149). Vestfold: Universitetet i Sørøst-Norge.
- Mjeldheim, L. (1984). *Folkrørsla Som Vart Parti: Venstre frå 1880-åra til 1905*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mjeldheim, L. (2009, Februar 13). *Lars Holst* . Hentet fra SNL: https://nbl.snl.no/Lars_Holst
- Motzfeldt, E. (1908). *Ketil Motzfeldt: Dagbøker 1854-1889*. Christiania: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag.
- Nerbøvik, J. (1999). *Norsk historie 1860-19014: Eit bondesamfunn i oppbrot*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Nielsen, N. K. (1989). I J. Hansen, & K. K. Klausen, *Idrættshistorisk årbog 1989: Mellem kald og videnskab - Ledelse og uddannelse i idrætten*. (ss. 24-35). Dansk Idrættshistorisk Forening, Bogforlaget DUO.
- Nielsen, N. K. (2004, Mai 3). *Lutheranere, konformister og socialdemokrater. Om folk og nation i Norden*. Hentet fra Idunn: https://www.idunn.no/nnt/2002/04/lutheranere_konformister_og_socialdemokrater_om_folk_og_nation_i_norden
- Nielsen, N. K. (2009). *Bonde, stat og hjem: Nordisk demokrati og nationalisme - fra pietismen til 2. verdenskrig*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Nielsen, Y. (1912). *Under Oscar II's Regjering: Oplevelser og Optegnelser 1872-1884*. Christiania: Gyldendal Boghandel Nordisk Forlag.
- Ray, J. L. (1995). *Democracy and International Conflict: An Evaluation of the Democratic Peace Proposition*. Columbia: University of South Carolina Press .
- Rigsrets-tidende. (1884). *Forhandlinger i Rigsretten 2. bind (Realitetsproceduren: Deduktion og Tilsvær i Rigsretsagen mod Statsminister Selmer*. Kristiania: Th. Steens Forlags-Expedition.
- Russett, B. (1993). *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-cold War World*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Rønnestad, J. (1965). *Folkevæpningssamlagene*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Seip, J. A. (1963). *Fra Embedsmansstat til ettpartistat og andre essays*. Bergen: Universitetsforlaget.

- Seip, J. A. (1981). *Utsikt over Norges historie - Bind 2: tidsrommet ca. 1850-1884*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Stortingets Presidentskap. (1930). *Voteringer i Riksrettene 1814-1884*. Oslo: Fabritius & Sønner. *Stortingsforhandlinger*.
- Strømme, O. (1979). *Våpen mot folket - 1: I tilfelle opprør - Det norske militæraparatet fra 1814 til 1905*. Oslo: Oktober A/S.
- Stråth, B. (2019). Sveriges Historia 1830-1920. I J. J. Hyvik, *Nasjonalisme og politisk kultur i Norden på 1800-tallet - Vol 1* (ss. 89-128). Bø: Universitetet i Sørøst-Norge.
- Sørensen, Ø. (1984). *1880-årene: Ti år som rystet Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sørensen, Ø. (1998). Jakten på det norske: Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. I Ø. Sørensen, *Hegemonikamp om det norske: Elitenes nasjonsbyggingsprosjekter 1770 - 1945* (ss. 17-51). Oslo: Ad Notam Gyldendal AS.
- Sørensen, Ø. (2001). *Kampen om Norges sjel: Norsk idéhistorie bind III*. Oslo: Aschehoug.
- Sørvoll, J. (2015, Oktober 15). *Harold Wilson, Jens Arup Seip og de tre S-ene: en kort forsvarstale for «mistankens hermeneutikk»*. Hentet fra HISTORIEBLOGG: <https://www.historieblogg.no/?p=2509#rf2-2509>
- Try, H. (1979). *To Kulturer, En Stat*. Oslo: J. W Cappelens Forlag.
- Worm-Müller, J. S., Bergsgård, A., & Nissen, B. A. (1933). *Venstre i Norge*. Oslo: Olaf Norlis Forlag.
- Aarset, A.-C. F. (2005). *Skyttergeneralen Ola Five: Den ukjente historien om: Geriljalederen med stort ansvar for Norges frihet i 1905*. Høvik: Kolofon.
- Aavatsmark, O. S. (1983). Revolusjonen i Overhalla. I K. Gåsvær, *Årbok for Namdalen 1983* (ss. 18-53). Namsos: Namdal Historielag.

8.2 Arkivkilder

- Arkiv etter H. K. Foosnæs – Privatarkiv nr. 26: Eske 6, Universitetsarkivet, Trondheim
- Arkiv etter H. E. Berner – Privatarkiv, Riksarkivet, Oslo
- Nasjonalbiblioteket håndskriftsamling, Oslo

8.3 Aviser

Aftenposten

Budstikken

Dagbladet

Morgenbladet

Verdens Gang

8.4 Diverse

NRK-TV. (28.02.2014). *200 years in 200 minutes*. Hentet fra:

<https://tv.nrk.no/se?v=DVFJ62001014>

Antall ord: 31 507

